

Йордан Радичков

Заекът

До 1960 година по пазарите и панаирите все още се намираха глиненни окарини, продаваха ги грънчарите, В Берковския край най-много бяха разпространени в село Бистрилица. Струва ми се, че там нямаше човек, който да свири с уста, ами всички свиреха с окарини. В нашето селце по-малко се вестяваха, появи се някоя окарина, донесена от пазара, посвирука, посвирука и изчезне. Имахме един гайдар, Паунецо, гайдата му по един кубик въздух събира, та той разправяше за окарината, че не е никаква свирка, ни можеш да го надуеш, ни можеш да го захапеш.

Вярно е, че имаше съвсем малки глиненни окарини, колкото половин педя, но имаше и окарини по две педи дълги, тумбести, солидни – те бяха предимно кафяви, гледжосани, със зелени кръгове около дупките. Звукът им бе солиден, като че въздишаха и пъшкаха постоянно. Малките свиреха пискливо, някои пицяха като оси. Те бяха и по-пъстро боядисани, зелени, червени и сини, и всичките имаха златни кръгчета около дупките.

В селцето пръв донесе голяма окарина Заяко. Глиненна, лъскава, тя стърчеше като самун хляб изпод мишницата му. Заяко бе опитал всички духови инструменти, кога имаше пари, купеше, кога останеше без пари, продадеше, сега бе останал без пари, а пък една глиненна окарина не струва кой знае колко. При това той я беше купил евтино още когато пазарите бяха пълни с окарини, в началото на войната. Като посвири малко с нея, Заяко повика своя съсед Перуниката, бръкна в джоба си и извади съвсем малка зелена окарина. „Аз съм ти опекунин – рече Заяко, – ще ме слушаш сега, дръж това и се учи да свириш!“ Перуниката взе окарината, пиук-пиук, почна да се учи да свири. Малката пиука, голямата се обажда изтежко и лека-полека почнаха да се догонват, да си изравняват стъпките и да се ослушват една в друга.

Перуниката беше още непълнолетен, последен филиз от голяма фамилия. Фамилиите, изглежда, са като дърветата: расте донякъде, после тоя клон изсъхне, оня клон изсъхне, някой филиз плъзне нагоре, припламне в зелени пламъци и току се прекърши. Дървото постърчи, постърчи, птицата, дето е мътила в него, вече не иде да си прави гнездото, отбягва голотията му, корубата гние, стършелите направят пита в нея, бръмчат сърдито, хората и добитъкът избикалят издалече и така дървото се обгражда със запустение. Тъй и Перуниките – тоя се ожени и не даде приплод, оня се ожени и не даде приплод и на края остава последната Перуника като зелен филиз.

Имотецът беше малко, добитъкът също малко, къщата застаряла,

данъци много, а момчето непълнолетно. Колкото и бедно да е едно стопанство, около него все има въртел, има разпавии с държавата, да се урежда беглик, да се вадят интизапни билети на добитъка, да се плащат данъци, имотът да се прехвърля от едно име на друго – бая разпавии. Непълнолетен човек ептен не може да се оправи, затуй се избират трима опекуни да вършат цялата работа. Опекуни на Перуниката бяха съседът му Заяко, един стар човек, пастирът Истрати, и далечният сват на фамилията – Зарко Маринков, работник в железопътната чета, куц с единия крак, щото железопътна релса бе паднала върху стъпалото му. С единия крак той все замяташе, като че коси с коса. По това време се подменяха железопътните релси и се подсилваше трасето за град Видин на Дунава. Истрати беше все със стоката по пасбищата, Зарко Маринков си идваше веднъж седмично от четата, а Заяко бе постоянно в къщи, тъй че минаваше за главен опекун или, както той се изразяваше, опекунин.

Ден из ден Заяко научи Перуниката да свири на окарина. Малката свиреше изтънко и припряно, голямата окарина свиреше гърлено, где подсвиrne, где изпъшка – колкото да акомпанира. Заяко наричаше тоя акомпанимент комба. Той така й викаше на Перуниката: „Айде подкарай некая ситна, а аз ще държа комбата.“ Паунецо, чиято гайда събираше по един кубик въздух, идва веднъж да слуша свирачите, послуша, послуша, три лули тютюн изпуши, премести си капата напред, премести си я назад, па рече: „Бре, пискуня му!“

Селцето свикна с двете окарини. Перуниката възмъжа, стана пълнолетен, опекуните го натискаха да се ожени, но той се дърпаше. Съдба ли е, не зная какво е, но един ден той отиде за сено в ливадите; сам отиде, върна се с Истрати. Ето какво разказваше Истрати. Видял го да седи в колата и му рекъл да слезе да води кравите, щото много шръклица се върти, добичетата могат да пошръкляят, а Перуниката рекъл: „Ами, ще пошръкляят!“ – и ги ударил с остена. Пък те пошръкляли, ритлите се изтърсват зад колата, потоницата и тя се изтърсва заедно с Перуниката и кога Истрати довтасва на мястото, вижда, че тегличът, дето държи задната колесарка и е от яко желязо, преминал през човека. Обърнал го по гръб – она мъртъв. Едва настигнал кравите, върнал ги, натоварил с мъка Перуниката и ето сега го кара в селцето. Пратиха да извикат третия опекун, човекът дойде късно. Тримата опекуни се събраха, жените им и те дойдоха, дойдоха и съседки – посъбра се доста народ.

Опекуните умуват какво да правят по-нататък. Гледат, из двора щъкат кокошки, кравите преживят вързани на сянка, една коза врещи до дръвника, котка се лута нагоре-надолу, половин копа сено стои

недовършена, от кочината се обажда прасе, провира зурлата си между цепнатините, чака да му сипят ядене в копанята. Човекът си е отишъл, но стопанството му е живо, иска грижа, иска човешка ръка да се развърти. Заяко вика: „Това ще се продаде, па ще поръчаме в Берковица да направят паметник на Перуниката. Ако некой иска да купи къщата, и къщата ще продадем.“ Истрати и Зарко Маринков се съгласяват, че така ще е най-добре и че никой няма да ги упрекне в селцето, че са взели нещо от имота на Перуниката. „Ще я свършиме и тая работа – вика Истрати, – но нека уредиме човека и да гледаме да го не прерипне котката.“ „А, ще го прерипне! – клати глава Заяко. – Това са бабини деветини!“

Но въпреки това те отиват да кажат на жените да пазят от котката.

Щом усети, че в къщата има смърт, котката се захвана да пренася котетата от къщата в плевнята. Те бяха още слепи, котката ги хващаше едно по едно за вратовете и ги носеше в плевнята. Криеше ги в едно леговище, направено в ланската слама под самите керемиди. Оси лепеха пити по керемидите, сяха да снасят вече яйцата, лятно време керемидата е добре напечена, ще топли яйцата и ще ги измъти. За осата керемидата е като квачка, нажежава се от слънцето и мъти яйцата ѝ в питата. Котката не обръщаше никакво внимание на осите, защото бързаше да пренесе и последното коте. В къщата имаше голяма суетня, Заяко все нещо разпореждаше с тих глас, жени се лутаха насам-натам, котката внимаваше да не би някой да я настъпи в тая навалица. Когато пренасяше последното коте, Зарко Маринков тръгна към нея, но нали все замязаше с единия крак, тоя път пак замете, като че се канеше да прегради пътя на котката. Нещо безумно се появи в очите ѝ, обхвана я някаква дивост и докато струпаният народ разбере, тя прелетя със съскане над мъртвеца. Беше котешко мигновение, но всички го забелязаха и зашепнаха: „Прескочи го! Прескочи го!“

Котката се стаи в мрака на плевнята, под топлите керемиди.

„Ще стане тенец Перуниката!“ – рече Истрати и се прекръсти.

„Тенец!“ ... „Тенец!“ ... – зашепнаха си жените една на друга; според поверието мъртвец, прескочен от котка, се превръща на тенец. В селцето наричат тенец таласъма. Подир смъртта си човекът не отива в отвъдния свят, а вампирява и остава да живее в селцето, дои кравите нощем, сплита опашките на конете, тук и там задига нечий велосипед, за да се повози, точи вино от бъчвите и т. н. Нощем той си идва в къщата, да види какви промени са настъпили, да се види с роднините и близките. Зарко Маринков викаше, че щом Перуниката няма роднини, ще идва нощем при опекуните си.

„Бабини деветини! – рече Заяко. – Ти мислиш, че като сме му били опекуни, пак ще му бъдем. То ако има тенец, тенецът сам на себе си е опекунин. Тая работа аз я не вярвам, едно време е било това.“

За всеки случай Заяко тури окарината в ковчега на Перуниката. „Не е верно – каза той, – но да си я има из пътя. Може да му се досвири.“ „А бе той да си я има – рече Истрати. – Свирката не ти иска ни хляб, ни вода, а току виж, че некой път ти потребе.“

Подир погребението доста време се шушукаше сред съседите, че Перуниката е станал тенец, и в селцето внимаваха да видят къде ще се появи за първи път. Като минаха четиридесет дни, жените ходиха да равнят гроба и казаха, че могилата била пропаднала. Заяко вика: „Това не може да бъде! Момчето вече седи в рая, свири с окарината в божите уши, а наоколо му седят светиите в наслада.“ „Ба! – рече Паунецо. – Вие мислите, че щом свирите на окарина, ще влезете веднага в рая.“ „Ти да не мислиш, че с гайда ще влезеш!“ – гледа го накриво Заяко. „Че защо не – гледа от своя страна накриво Паунецо. – Бог праведни хора е виждал, ама гайда се съмнявам да е виждал.“ „Ще те пусне тебе господ да му пициш с тоя пискун в ушите! – разправя Заяко. – Как си я представляваш тая работа ти! Че той господ най-напред ще тури свирач на окарина до себе си, окарината свири леко, като пиле свири в ухото му. А тебе, щом те види с гайда, ще те хване с два пръста за врата и чак в ада ще те хвърли, та да ти използват там дяволите гайдата вместо духало... Ще има да духаш под казаните с твоят духало и да разпалваш огъня, а пък аз ще си живея живота в рая...“ „Де, нека измреме – вика Паунецо, – па ще видиме.“

Заяко разправя наляво и надясно: „Бог, като чуе окарината, ще рече: «Брей че съм бил глупав човек, сума глина похабих да направя човек от нея, а не се сетих да направя окарина. Човекът излезе по-гяволско нещо от мене, взе глина и направи окарина. Да съм се подсетил по-рано за тая работа, хич нямаше и да правя човек от глината, ами щях да правя само окарини. От своя страна те ще се плодят и лека-полека светът ще се напълни с окарини. Който обича окарината, ще задръсти къщата си чак до комина с окарини – едни по-големи, други по-малки, а пък други колкото един пискун: а който не обича, нека пиука сам и къщата му да сбира паяжини ... Тц-тц-тц, как не се подсетих по-рано за тая работа, та вместо човек да направя окарина!» Ама господ е бил тогава сам, няма кой да го съветва. Ако имаше опекуни, ще ги повика, ще рече: «Така и така, събрал съм малко глина, не зная какво да направя от нея.» Опекуните ще се посъветват и ще речат: «Разбира се, че окарини ще правиш и

ще ги пуснеш да се множат по земята.» Добре, ама господ нали е без опекуни, не може да се подсети, защото както окарината, така и опекунинът са измислени от човека.“

Такива работи разправя Заяко, ама да засвири на своята окарина не смее, чака да мине година на Перуниката. Мина година, жените отслужиха, което си требе по християнски, тримата опекуни също бяха на гробищата. Могила до могила лежеха там, трева до колене по тях, все могили на Перуниките. Помежду могилите крушеви дървета, в крушевите дървета сврачи гнезда, в сврачите гнезда – свраки. Всички мълчат, свраките също мълчат; ако някоя хвъркне, хвърчи тихо, гледа да не наруши покоя. Хората се споглеждат, като че искат да си кажат нещо, ама не смеят.

Казаха си го едва по пътя за селцето. Първи жените казаха, че не знам коя си била чула окарина край топилниците; беше време да се топят гръстите в реката. Друга каза, че окарина била чута преди две нощи на оброчището. Истрати, опекунинът, си призна, че като минавал с овцете край мястото, дето кравите пощръкляха, чул съвсем тихо да се свири на окарина. Жив човек няма наоколо, а свири окарина. „Прекръстих се – рече Истрати, – окарината млъкна.“ „Че той, ако не се обади на опекунина си – рече Заяко, – кому да се обади!... И аз позаслушвам нощем, ама не съм чувал. Мина се година време, тая вечер ще взема окарината да засвирия. Ако е станал тенец, той ще се обади и ще свириме двамата.“

Така и направи.

Подир залез слънце взе окарината, седна пред вратата и почна да свири. Свири и позаслушва с едно ухо дали няма да се обади малката окарина на Перуниката. Жената шета на пръсти край него, въздиша и плаче с едното око. Жената на Заяко беше много странна жена – когато е наскърбена и развълнувана, плаче с двете очи, а когато си спомня за минала скръб или за минало вълнение, плаче само с едното око.

Заяко спря, послуша, послуша и рече: „Бабини деветини са това! Човек да свири, докато е жив, а умре ли, ни свирка ще чуеш от него, ни нищо.“

И остана до късно, да се насвири.

Опекуните разпродадоха имотеца, добитъка също разпродадоха. Понякога се обаждаше човек, иска да купи я коса, я желязна вила, я колесарка или ралото на Перуниката. Едно по едно всичко мина в чужди ръце, остана само къщата.

На село къща трудно се продава, всеки човек има къща. Рядко ще се случи другоселец да се ожени на къща, па да се скарат с тъста и

тъщата, за да се навие да се отделя от тях, та тогава чак да рече да купува. Къщата на Перуниката остана, отпреде на стряхата имаше заковано дървено петле, стои на един крак и наблюдава. Кога снеговете взеха да се топят, петлето климна надолу с глава, а кога черницата пред къщата се разлисти, падна в бъзака. Покривът се поогъна, веднъж Заяко влезе вътре и видя, че на няколко места беше прокапало. От други години жената на Заяко гледаше копринена буба, та режеха и черницата на Перуниката, но тая година не взеха семе, копринената буба много мърси, а и цената на пашкулите беше ниска.

Ако споменавам черницата, то е, защото тя единствена продължи да расте и да се уголемява в двора на Перуниката. Вярно е, че запустението нахлуваше отвсякъде, къщицата се смаляваше, по турските керемиди се залепи лишей, да се чудиш какво има да ще от една керемидата! Той клечи върху керемидата, едрее, а керемидата изтънява и почва да се рони – все едно, че е ръждясала. Бъзак и коприва, гонени с мотиките от съседските градини, лека-полека се преместиха и навлязоха в двора на Перуниката. Но есенно време всичко това го попарва сланата, снегът затрупва и заличава бурените, сред снега оставаха да стърчат само къщицата с белосани стени и черницата. Студенина и пустош идеше отвсякъде, ни комин пуши, ни дияр в снега.

Хората, изглежда, че имат слабост към мистичното и невероятното, защото продължиха да говорят, че Перуниката е станал тенец, че нощем чуват окарината му, че като минат край къщата, виждат как вратата се отваря и затваря. Тия слухове стигат и до ушите на Заяко, той все разправя: „Бабини деветини, аз съм съсед и опекунин и не съм видял ни врата да се отваря, ни да се затваря, те ще видят! А туй, дето го разправят за окарината, те слушат моята окарина.“

Това добре, може и така да е, но на хората им се вижда съвсем просто, за да го повярват. За да повярват хората в някоя работа, тя трябва да е малко по-засукана, па да има и нещо необяснимо в нея, че да си блъскат по-дълго главите и да не я решат съвсем до края, ами да оставят и на поколенията да си блъскат главите. Така поне в селцето е прието, а и не само в селцето, изглежда, че е навсякъде. Ще се отклоня за малко да илюстрирам казаното с един разказ на Паунецо.

„Във войната – казва Паунецо – имах една гайда, дойдоха германци да я видят. Германецът бас може да направи и флигорна може, ама гайда не може. Аз свиря, германецът гледа, цъка с език к пита какво има вътре в гайдата. «Въздух» – викам му. «Не може да бъде!» – вика германецът и почва да спори. Ама то германци много, струпали се около мене

и спорят, че в гайдата има нещо. На края решиха да я купят. Платиха ми сума пари, взеха нож, разрязаха гайдата, а то в гайдата нищо. «Бре!» – вика германецът и пак цъка с език. Направих друга гайда, германец се сбра, слуша, гледа, пак купи гайдата, пак я разряза с нож и пак нищо не намери в нея. Кво ще намери в една гайда! ... Ама нали е германец, свикнал е във всяка работа да има гяволък. Що гайда изпонаправих тогава и що гайда изпонарязаха, нищо не намериха вътре. Добиче ако разрежеш, па и човек също, то с какво ли не е пълно вътре; една проста тиква да разрежеш :и тя пълна вътре със семе, а гайдата като я разрежеш – нищо. Аз това им обяснявам че гайдата не е нито добиче, нито човек, ни тиква и тя затова е гайда. А те не могат да разберат, щото не могат да си представят, че в гайдата няма нищо.“

По-нататък искам да отбележа, че на някои хора приживе им излиза име, на други хора пък им излиза име след смъртта. На Перуниката му излезе име на тенец и всички в селцето бяха убедени, че е тенец, че се скита по къщите нощем. Чакаха само да почне да дои кравите на хората, да сплита опашките на конете или седнал в нечия хижа, да свири на окарина. Всички го вярваха и го очакваха.

Само Заяко не вярваше.

Той съжаляваше много, че дворът и къщата на Перуниката са празни, че всеки в селцето има съсед, само Заяко няма. Къщата на Заяко бе в края на селцето, до нея беше запустялата къща, после улица, после къщата на опекуна Истрати и така една по една се редяха. „Да имаше кой да купи къщата, че и аз да завъдя съседи – мислеше си понякога човекът, – никак няма да е лошо. А то ни съсед, ни тенец. Барем тенец да беше станал, шях да си имам дружина на окарината ... Лошо е наистина да няма около тебе ни съсед, ни тенец!“

След окарината се заговори, че някои били чували нощем как Перуниката чисти кюнци от сажди. Правел това късно, чака, изглежда, селцето да заспи. Заяко ептен не вярваше тая работа с кюнците, щото ако някой чистеше кюнци в двора на Перуниката, най-напред той ще чуе. Независимо от това обаче един по един хората взеха да говорят по-настойтелно и постепенно селцето свикна с това, че нощем тенецът изнася кюнците от печката на двора и почва да ги чисти от сажди. Заяко помисли, помисли, вика на жена си: „Велико, аз съм опекунин, не може да я оставя така тая работа, дай един кюнец, ще прескоча нощес в двора да го побия малко с едно дърво!“ Отиде една нощ в двора на Перуниката, стискаше под мишница кюнец, почна да го бие с пръчка тъй, че по цялото селце се чуваше. Селцето преди вярваше и не вярваше, а сега, като се

ослушваше, въздъхна с облекчение и рече: „Перуниката пак чисти кюнците.“

А Заяко се засмя и рече на жена си: „Нека мислят сега, че има теенец! Мене ако питаш, нищо няма. И ластовицата, дето мътеше, вече не иде да мъти, и щъркелите изоставиха гнездата на комина. Само паяци кръстосват вътре паяжини ...“ „Щъркелът на студен комин не седи – каза жената. – Щъркелът обича да му влиза пушилка в очите, затова изостави гнездото.“ „Не знам дали само заради пушилката – рече Заяко и пи една лъжица сода бикарбонат, защото го болеше стомахът. – Всичко бяга от пустошта. Пустошта си е пустош!“

Рано през пролетта една сутрин жената завика:

„Клюводръвец! Клюводръвец!...“ „Де го?“ – рипна се Заяко. „Ей го на черницата на Перуниката – рече жената. – И като че не е един, ами май че са два клюводръвеца... Два са, два са – зажима с глава тя. – Изпърво гледам, че е един, а кога те били два клюводръвеца.“ „Брей!“ – рече и отиде да види и той клюводръвците.

Най-напред видя единия, обхождаше ствола на черницата, тук се поспре, там се поспре, удари с човка кората, отmine я, покачи се по-нагоре, пак се загледа в нещо, пак чукне с човката. Докато Заяко стоеше на прелеза, птицата обходи целия ствол от долу до горе, опипа всичко с човка, помисли, постоя и хвъркна към върха. Беше много пъстра и красива птица. Като разтвори крилата си, сякаш освети и изпълни с живот и цветове цялата пустош. Това бе кълвач, но в селцето наричат кълвача клюводръвец, вероятно от това, че кълве дърво; те даже и така казват – клюве дърво, та оттам са му дали името:

клюво-дръвец, после са премахнали чертичката между двете думи и е останало слятото: клюводръвец. Нека читателят ми позволи да наричаме кълвача така, както го наричат в селцето.

Заяко свиваше цигара от вестник на прелеза на оградата и не свлягаше очи от клюводръвеца. Птицата се издигна над черницата, покръжи горе, от върха на дървото се вдигна втора птица, също тъй пъстра, и двете похвърчаха сума време, отидоха над сламника, повъртяха се там, после се повъртяха над изоставената къща, писукаха непрекъснато, като че се съветваха помежду си и по писукането личеше, че одобряват. Клюводръвецът не хвърчи непрекъснато, както правят другите птици – все да си маха крилата; той размахва отривисто крила, набира инерция, повдига се нагоре и като се издигне, колкото му е необходимо, прибира крилата си до тялото; тогава лети по инерция, хлъзга се по невидимия въздушен склон към земята и стигнал до определена падина, отново

размахва отривисто крилата си, за да набере височина. Ако се опитаме да нарисуваме летенето на клюводръвеца, ще получим една непрекъсната лъкатушна линия – нагоре и надолу, нагоре и надолу.

Докато клюводръвците обикаляха и оглеждаха запустялото място, над селцето минаха смрадовранки. Бяха седем-осем птици, синкави по крилата, вдигаха голяма врява, ту се спускаха надолу към къщите с крисъци, ту се издигаха нагоре с още по-големи крисъци или се връщаха внезапно назад, сякаш бяха изтървали нещо и се връщаха да го приберат. Едва взели изтърсеното, почваха да се премият презглава, пицяха и се блъскаха една друга. „Омотали са конците – рече жената. – Сигурно прежда носят нанякъде, па са я объркали горе!“ (Те наистина хвърчаха така, като че носеха невидима прежда, па конците на преждата все се заплитаха и се връзваха на възли, или пък някой конец оставаше да се влачи назад, та се връщаха да го приберат.) „Ами, конци! – рече Заяко. – Тя тая птица така си фърчи, това е припадничава птица. То не фърчи като човек – да тръгне, па да върви, както тебе, ами ту с главата напред фърчи, ту с опашката напред, ту нагоре с краката. Тая вера вирее по Дунава, че и отгатък Дунава даже я има, по Влашко. Чувал съм, че много болест разнася, ти дете викаш, че са конци, не са конци и никаква прежда не носят, ами носят болести и ги изтърсват отгоре. Над това селце тръснат, над онова село тръснат и мене се не мене некое време, току се появи болест по добитъка. Не помниш ли по-лани, че минаха смрадовранки, тръскаха горе нещо, тръскаха и се появи чума по свинете. Боя се и сега нещо да се не появи и бих гръмнал в тях с пушката, ама си мисля, че като гръмна, може да изплаша и клюводръвците. Па никак не ми се иска клюводръвците да избягат.“

„Оо, недей гърмя – рече жената. – Я кви са хубави!“

Смрадовранките отминаха през баира с цялата си гюрултия, бетер цигани, а Заяко все въртеше цигарата и не можеше да я свие; кога погледна, тютюнът се беше изтърсил и той въртеше само празната книжка. Сипа пак тютюн, сви си цигара, запали я и чак тогава погледна клюводръвците. Те изпълниха цялото пространство с одобрителни възклицания. Кацнаха отново на черницата, после заслизаха надолу пешком и стигнаха до ствола. Единият клюводръвец показа с човка на другия клюводръвец, оня чукна с човка два или три пъти, поклати глава – изглежда, че одобри. Първата птица се намести по-добре и удари яко няколко пъти. Отдолу се показа светла кора, отчупи се и тупна на земята. Още няколко удара само бяха необходими, за да се открие бялата дървесина на черницата. Втората птица тръгна пешком нагоре, изкачи се чак

до върха и застана неподвижно там.

Беше като часовой.

„Това долу е клюводръвец – каза Заяко на жена си. – А онова горе е клюводръвката. Изглежда, че ще мътят в черницата, огледаха всичко, харесаха го и черницата им хареса. Клюводръвецът сега ще има да млати и да прави дупка в дървото, а клюводръвката ще стои горе на пост, та ако се зададе някой, да даде знак и клюводръвецът да се качи при нея. И във войската е така.“ Клюводръвецът се подпря хубаво на опашката запретна се и започна да бие с човка черницата. Би през целия ден, а когато се сдрачи и селцето стихна, хората дочуваха как от двора на Перуниката нещо вика: „Кррр! Крррр!“ „Бре – рекоха хората, – тенецът сече черницата.“ Кога станаха сутринта и погледнаха, черницата си стои права в двора.

Птицата продължи да работи цяла седмица, проби дупка и хлътна вътре в дупката. Заяко ходи да види и се учуди, че дървото вътре е кухо. „Глей ти – рече си човекът. – птицата затова е оглеждала дървото, затова тук почукне с човка, там почукне, иска да види къде е най-тънко, та да го пробие и да се добере до кухото. Изглежда, че на младини дървото е имало рана, после раната е зараснала, покрила се е с кора и все едно, че няма нищо. А птицата дойде, почука с човка, разбере, че вътре е кухо, и пробие кората, за да влезе.“

Клюводръвецът почисти дупката и двамата с клюводръвката взеха да обикалят из двора на Заяко. Събираха говежди косми, вълна от овцете, закачена по ланските листковници, някоя и друга перушинка и всичко това отнасяха в дупката да правят гнездо. Заяко гледеше как различните птици по различен начин си правят гнездата и не можеше да се начуди откъде са се подсетили. Лястовицата цял ден тича до реката, пътом хване муха, изяде я пътом, вземе тиня в човката и тича обратно да лепи гнездото си. Ама бърза като светкавица, щото се бои, че по пътя тинята може да изсъхне. Врабецът дебне и само чака Заяко да се обърне или да се залови за някоя работа. Заяко дялка греда и внимава да се не удари с брадвата по крака, а врабецът – фрррр! – забие се в купата със сено, напълни си устата със сено и бяга презглава под стряхата; там набутва сеното между две керемиди. И той майстори гнездо. Заяко я вижда тая работа, ама си мълчи – сено много, ще има и за добитък, ще има и за врабеца.

Щъркелът мъкне върбак и тръни, тъпче върху комина, прережда, пак тъпче, пак прережда нареденото, все нещо не му харесва. Кадънката подтичва от място на място, бели лико с човка, бие го с човката да

омекне и чак тогава го изнася да прави гнездо. Тя си прави гнездото изкусно – все едно че не прави гнездо, ами бродира. Свраката обикаля като крадец навсякъде, събира изостанали тръни и като не ѝ стигне трънето, нали е крадлива, иде да краде от плетищата. Тъй много крадат тия свраки, че ако не подвижнеш, могат целия ти двор да разградят. Заяко помнеш как една година свраките разградиха цялото селце, та къщите стоеха една срещу друга, като че бяха без гащи. Човек затова туря ограда, да може да попритули нещо в двора и в къщата си. А свраките задигнаха трънето и къщите застанаха като разголени. Виж, клюводръвецът няма да посегне на оградата ти, тук ще вдигне косъмче от земята, там ще вземе перушинка – приятна птица. И пъстра, цветна, шарена, шарена като берковска стомна. Хвърка ти наоколо, не те дебне да задигне нещо или пък да ти изгърси някоя болест като смрадовранката.

Такива работи се въртяха в главата на Заяко, докато работеше из двора и наблюдаваше хвърковатия свят, или пък когато седнеше на процепата на колата и започваше да дюдюка с окарината. Под него се разстиляше селцето, къща зад къща, кажи-речи, всичките еднакви: врата, прозорец, керемиди, комин... по-нататък: врата, прозорец, керемиди, комин... врата, прозорец, керемиди, а! – оная къща няма комин, пушекът ѝ излиза направо от керемидите. Оная къща е на опекунина Истрати, сиромашка къща, даже комин няма. Но врата, прозорец, керемидата – има си. Човек не може да се подсети за нещо друго, ами все така прави къщата от памтивека. А пилето се подсеща. Едно пиле с кал, друго пиле със сено, трето с тръни, клюводръвецът дълбае направо черничевото дърво и вътре в дървото си прави къщата. Тц, тц, тц! Какво нещо е пилето. Беше виждал и гнездо на авлига, птичката завързала гнездото с два канапа, досущ бебешка люлка.

Да се чуди човек как пилето прави всякакви гнезда, кое от кое по-различно. Пилето ни ръце има, ни тесла, ни бичкия, с никакви сечива не борави, а само с една проста човка майстори гнездото си. Човек едва успява една къща да направи през живота си и се съсипе с тая къща за цял живот. А пилето всяка пролет се запретва и свива ново гнездо. Ние, хората, сме по канапчии, гледаме даже ако може, и да не белосваме, та къщите ни по сума време стоят опушени...

Клюводръвката снесе яйца, легна да мъти, клюводръвецът се разхожда пешком по клоните на черницата, поще я от червеи, от време на време рече:

Кррр! – съобщава на клюводръвката, че е наблизно и че няма нищо тревожно. Ако се зададе опасност, птицата почука няколко пъти по

дървото, все едно че съобщава по морз; клюводръвката излетява от дупката, двойката се стрелва през двора на Заяко, отива до реката, прави там няколко кръга и гледа да се върне, преди да са изстинали яйцата.

Мина се време, двете птици почнаха да хвърчат заедно и Заяко ги виждаше как се връщат в дупката кога с муха, кога с пеперуда – носеха храна за малките. Веднъж Заяко отиде при черницата, клюводръвците ги нямаше, почука на дървото и чу, че вътре нещо вика: Ци ... ци ... ци ... „Пълно е вътре – рече той на жена си. – Да видим сега как старите ще ги извадят на открито.“

Старите клюводръвци почакаха, докато пилетата заякнат, и един ден ги изведоха на открито. Бяха седем клюводръвчета, накачаха по клоните на черницата, писукат, примигват на ослепителната светлина на слънцето. Заяко и жена му гледат пилетата върху черницата. Заяко целият сияе, а жената се развълнува и почна да плаче с едното си око. Черницата грейна, пълна с шарени пилета. А когато взеха да се учат да хвърчат, като че някаква небесна светлина обкръжи дървото. Пустош, пустош, ама и тя не може да е вечна! Ето, идват пилета, населяват пустошта, пернат живот шуми и се стрелка в клоните на дървото и запустението се отдръпва зад прашните стъкла на изоставената къща. Няколко свраки дойдоха от гората, клечат върху оградата на Заяко и гледат шарената черница. Сойка мина една сутрин рано-рано, поспря се на черницата, поклати глава и рече: „Ашколсун!“ Хора ще минат по пътя, ще поспрат да видят клюводръвците; котка ще се зададе отнякъде, ще погледа нагоре, ще подвие опашка и отмине – не смее да дебне или да се покачи в дървото.

Хората питат Заяко откъде толкова много клюводръвец се навъди в черницата, а Заяко вика: „Тенецът ги лови. Ходи из гората, лови ги и ги носи тука на дървото!“

Есента дойде кацар от съседното село, обикаляше по къщите и пазареше черници; трябваше му за черничеви бурета. От къща на къща стигна и до черницата на Перуниката. Дървото му хареса, хубави дъги щяха да излязат от него. Заяко свика и другите опекуни, за да решат какво да правят. „Много пиле у дървото – рече Истрати, – как да сечеш такова дърво!“ Заяко каза, че докато било живо момчето, нямало клюводръвци, а ей го сега, цяла фамилия седи в клоните. „Знаем ли – рече той – дали е пиле това, дето седи в дървото, или е някаква божа работа. Оная фамилия се затри, ама на, бог прати друга фамилия. Това пък може да са души на умрели хора. Да отсечеш дървото, значи да ги прогониш.“ Кацарят поклати глава, рече: „Суверна работа е тая!“ – и отиде в други

дворове да пазари черници.

Следващата пролет младите клюводръвци се чифтосаха. Мъжките се запретнаха и почнаха да дълбаят с човките черницата. Заяко брои, брои и разбра, че един клюводръвец го няма. Ако е умрял или пък ако го е изяла котка, поне перушина щеше да остане. Но колкото и да търсеше из бъзака и копривата, не намери никъде перушина.

Клюводръвецът не беше нито изяден, нито умрял. Като остана сам, той напусна черницата и тръгна да обикаля наоколо да си търси клюводръвка. Тук подпита, там подпита, птиците го упътват, най-после намери клюводръвка и я поведе към селцето. Той хвърчи напред, а клюводръвката хвърчи на една крачка зад него. „Иде! – рече Заяко на жена си, когато го зърна да хвърчи откъм реката. – И не иде сам, ами си води и дружина.“ Клюводръвците, дето дълбаеха черницата, прекъснаха работата да видят новата птица, разхвърчаха се около дървото, завикаха одобрително и я приеха при себе си.

Много работа падна, по цял ден хвърчаха трески и по цял ден се носеше картеч около черницата. Клюводръвците си направиха гнезда, измътиха малки и един ден Заяко и жена му, кога погледнаха дървото, видяха в него повече птици, отколкото шума.

Това беше през купонната система подир войната, по туй време Заяко получи от Детройт – Съединените американски щати – един работен комбинезон, пратен от брата на неговата жена Велика, а самата Велика получи пепеляво палто на големи карета. Възголемшко ѝ беше и макар и носено и поизтрито, жената го хареса. У нас имаше още купонна система, плат рядко припаднаше в селцето, а когато се случеше да пратят от околийското комисарство, трудно го разпределяха, всяко разпределение завършваше с разправии. Подир получаването на работния комбинезон и на пепелявото палто на едри карета Заяко отпадна от комисарските дажби. „Няма какво да го броим ние Заяко, него Америка го облича! Я какъв гаширизон има само!“ (В селцето викаха на работния комбинезон гаширизон.)

Заяко нямаше нужда кой знае от какво облекло. Подир войната той имаше табанджийница, но работата не провървя, нямаше кожи за щавене, та кога кооперираха земята, човекът се залови да изтисква захарна тръст. От нея жените варяха мармелад. Три или четири години Заяко прекара в тази работилница, имаше достатъчно стари коне, за да въртят изтисквачката. Но когато конете измряха, хората престанаха да садят захарна тръст и Заяко почна да ходи било на коситба, било да полива люцерна. Един сезон дори отиде кравар в стопанството, но там работата не

му хареса, работеше се и в неделните дни, а и доенето бе уморително – по онова време ги нямаше още доилките и цялата работа в оборите се вършеше по старовремски. С една дума, Заяко никъде не се задържа и смени много занаяти, защото обичаше повече да съзерцава, отколкото да работи. Жена му Велика в замяна на това работеше за двама, както и всички жени в селцето. То изобщо мъжете в селцето повече се помайваха и бистреха политиката или пък даваха главното направление. Заяко имаше и син в София, момчето работеше в оптически магазин, прашаше по някой лев на родителите и по някое двуредно старо сако. (Всъщност досега само две сака бе пратил, едното на черти, другото пъпчиво като свраче яйце. Заяко два пъти ходи с тях в гората за дърва, два пъти го мокри дъжд и изпод раираното сако и онуй на пъпките излезе ватата и канавацата, подсилена с конски косми.)

Та ето по това време кловодръвците измътиха малките и напълниха цялата черница с кловодръвци.

Сутрин те отлитаха от дървото и преминаваха като цветен облак над селцето. Облакът се свиваше и разпускаше, шумеше, бляскаше на слънцето и изчезваше постепенно, за да се появи отново надвечер, да прошуми над къщите и да падне отново в самотното дърво. То пламваше изведнъж, откроявайки се ярко сред останалите дървета.

Сега за гаширизона.

Хората имаха право, като го наричаха гаширизон, защото това бяха риза и гащи, снадени наедно. Той имаше осемнадесет джоба и джобчетата, разположени по цялата му повърхност, в това число и на двата ръкава. Всичко беше обшито с яки тегели и обковано допълнително с метални нипли. Цветът беше син, а гърбът и двата задни джоба – оранжеви. И самата оранжева материя бе по-друга, напомняше донякъде мушамата.

Заяко облече гаширизона, разгъпка се с него из къщи, взе парче огледало да се огледа, но не можеше да се види целият; за да се види целият, трябваше да иде до шивача, у шивача имаше огледало, високо два метра. Преди обаче да иде до шивача, реши да понатурия из джобовете едно-друго. Джобно ножче тури в един джоб, в друг тури огниво, в трети – прахан, в четвърти – два кремъка, в пети набута огризка от моливче, в шести – малко канап, да си го има за всеки случай, в седмия – секретно копче, което не помнеше от колко време се валя в стария му панталон. Всякакви бръмбазъци натурия и трябва да ви кажа, че пак половината джобове останаха празни. Той пи сода бикарбонат, тури в един от джобовете окарината, кривна каскета си на една страна и тръгна бос към шивачницата.

Шивачът разпалваше ютията отвън, щом видя Заяко, я остави върху два камъка, тури отгоре ѝ кюнец, кюнецът правеше тяга и доразпалваше дървените въглища. „Бре! – рече шивачът – американска работа.“ „Американска не – каза му Заяко, – ами си е баш американска.“ Шивачът опипа гаширизонa, разгледа тегелите и джобовете, рече: „Те, изглежда, не тропосват ония шивачи, ами направо карат с тегел. Тука се съсипваме да тропосваме.“ „Личи, че не е тропосвано – съгласи се с него Заяко, – американецът не тропосва.“ Докато те говореха и Заяко се въртеше пред голямото огледало, дойдоха и двамата опекуни, научили за гаширизонa. „Глей ти – рече Истрати, – това ние го не можем измисли“, а Зарко Маринков забеляза, че с такъв гаширизон Заяко може да кара и самолет. „Късметлия излезе ти – рекоха. – всички го мислехме вашия човек за умрял, а той глей какво ти е пратил.“ „Ми, ще умре – вика Заяко и се върти пред огледалото. – Той се не обаждаше, щото се преместваше в друга държава, па после се е местил в друга, та докато стигне Америка.“

Братът на Велика на времето беше заминал за Аржентина. Той писа оттам, че е пристигнал, че Аржентина била като Европа голяма, макар че никога не беше виждал Европа. Изразяваше недоволство и пишеше, че и другите били недоволни, щото в началото тамошните чокои им обещаваха да плащат по две песо, а като пристигнали, им казали, че ще плащат по песо и половина надница. Преговаряли били и ако се удаде случай, ще идат до Колумбия да колят добитък, в Колумбия имало много добитък, пък нямало кой да го коли. Уж там обещаваха да дават по две песо и половина, но още никой не е ходил да види и да каже като как ще е работата с плащането, За всеки случай предупреждаваше, че може да прескочи до друга държава, но пишеше същевременно и адреса си, та ако има нещо, да му обадят: Аржентина – Кордова, Кантора Сампахо. Заяко от своя страна писа, много буква употреби в писмото, но и много букви икономиса; икономичният живот на човека се отразява и в неговото писане. Свикнал да бъде пестелив, той гледаше, ако може, да употреби по-малко букви от азбуката и само тук и там туряше по някой препинателен знак, понякога доста произволно. Заяко например тури удивителна още преди да почне обръщението, щото искаше братът на неговата жена да се учуди, преди да почне да чете. В селцето на удивителния знак казваха чуденка, а на въпросителния знак – питанка. Заяко обичаше и двата знака и ги пръсна и двата по писмото, та да е позасукано.

В писмото между другото можеха да се видят и следните редове: „а

ти глей? ако може по две Песо, щото тая жена всеки гледа да те излъже, нали са чокои, както ни лъгаа и наз кога правиме бегличкио мое и предприемачо каза че уж ще дават по педесе лева надница и по осем часа работа ще работиме, а кога они отбиа от надницата и свичките работиме по девет часа мъре къде девет и по десет сме работили, пусти Огос (той имаше тук пред вид реката Огоста) нали дойде и отнесе Еваново село и една релса отнесе у нивата на варджията, та па после не моем да я изнесеме и си изкинаме жилите, а кота тая жена предприемачо! не плати кое требеше според пазаро де а едно плати друго не плати и си запали моторетката та отпердаши къде Берковица, а ние си плюме на петите и се дигнаме да дириме работа чак под Тодорини кукли у манастири, ама тая жена и манастиро ни излъга, щото щеше уж да заколи овен, а он вместо овен закла една метилява овца, та на Коста два дни му текоа лиги от устата и игумено прави водосвет тая жена щото он беше виновен къде закла овцата и къде я сготвиа. Глей и ти де ако може да вземете по две Песо щото като идете у Кулумбия да коляте стока кой знае да не излезне същото квото с нас излезна на манастиро къде я ядоме тая метилява овца. Оно като да почнеш секи те лъже и ти обещава, а щом почнеш се изназъдва нанаязад и гледа да ти отбие от надницата. Къде назе си е се така, оня ден мина бесно куче, одиме да го трепеме, има барем петнайсе души беме и ни изпадна душата да го гониме ама и на кучето му изпадна душата и като стигна до барата дадна а Петраки с един колец отгоре право по главата го удари та не мръдна. Изела е некъде умрела чучулига тая жена, за това е побеснело.“

Като събщи, каквото трябваше, Заяко посъветва брата на своята жена да не ходи в Колумбия, а да гледа да остане в Аржентина и да се пазари за две песо надница. Той адресира писмото на око и го прати да пътува за Аржентина. Тук трябва да кажа, че макар и пратено преди Втората световна война, писмото още не е стигнало до Кантера Сампахо, ами кой го знае в какви пощенски разпределителни се лута и трупа печати отгоре си. Заяко обаче не знаеше тази работа и когато по-късно братът на неговата жена се обади от Америка, остана много горд и доволен, че го е послушал и не е отишъл да коли добитък, щото колкото подалече отиваш, толкова повече те и лъжат. Всеки случай той доста беше поскитал, преди да се спре в Детройт, и споменаваше мимоходом за скитничеството си.

Но това е история, а нас ни занимава предимно настоящето, затуй нека я оставим и да се върнем в шивачницата, дето два Заяка стояха и се гледаха в очите: единият Заяк, истинският, с истински гаширизон,

другият, отразен в голямото огледало, с отразен гаширизон. Кой какво минаваше по улицата, се отбиваше да види Заяко и да му честити, опипваше гаширизоната и одобряваше. Сума народ се извървя. Шивачът забрави разпалената ютия и кога заедно със Заяко излезе навън, въглищата бяха изгорели и само сива пепел стоеше на дъното. „Изгори ми една ютия въглища с твоя гаширизон“ – рече шивачът. „Две ще ти дам“ – каза му Заяко, тури ръце в джобовите и тръгна обратно към къщи.

До едно време държеше ръцете си в предните джобове на панталона, после се сети, та премести едната ръка в задния джоб. На втората пресечка тури ръката си в страничния джоб на ризата и едно по едно, докато стигна до къщи, пребърка всички джобове, само от колената надолу не бръкна. Мина край черницата на Перуниката, поспря се, ключоводръвците пиукаха или почукваха с човки дървото. Щом го видяха, млъкнаха и до един се обърнаха към него. От другата страна, до оградата, стоеше Велика и гледаше мъжа си и черницата с ключоводръвците. „Мъжът ми – помисли си жената – е по-шарен от черницата. Че то колкото копчета има само по гаширизоната си, толкова ключоводръвци няма в черницата!“

Едното ѝ око сълзеше, ама едва забележимо.

А Заяко гледаше ключоводръвците и си мислеше:

„Значи, във всеки джоб мога да тура по един ключоводръвец и пак ще ми останат два-три джоба без ключоводръвци!“

Подир това той се зае да напише писмо до брата на жена си. След два дни усилена работа писмото беше готово, запечатано в плик, адресирано с химически молив; химическият молив тук и там Заяко плюнчеше, та писмото стана по-красиво, къде стои бледо и лъскаво, къде тъмно и виолетово, а пък там, дето му се струваше, че не е дип издокарано, пи-сецът туряше по два-три препинателни знака, отдръпваше се малко назад, поглеждаше и одобряваше работата си. Писмото тръгна отново към Детройт – Съединените американски щати – и предполагам, че още се лута по разпределителните на международните пощенски станции.

Ето прочие и самото писмо:

„Здравей Славейко немое се! отблагодариме с Велика и все за тебе приказваме а и селото ни приказва и за тебе и за назе с Велика, че назе ни облича Америка па ние знаеме че ти ни облече от главата до петите? мене с гаширизон Велика с ново палто и она като го облече чак до петите ѝ отиде палтото и вика целата се сварих у това палто да е жив и здрав? Славейко а и аз викам да си жив и здрав че ме послуша да се махнеш от тая пушта Аржентина, нали ти писах писмо и те съветувах да се

пазариш за две Песо, ама знаех че тая жена Аржентина нема да даде по две Песо ами ще отбие от надницата както и на назе отби кога правиме беглички мост па предприемачо си пална моторетката та запраши къде Берковица да лъже други работници а назе ни изостави да се бориме с една релса што то пусти Огос беше дошъл и беше отнесъл релсата от линијата чак у нивата на вардџијата, а нас ни фанаа да местиме релсата та си изпокинаме жилите ама я преместиме и се дигаме после чак на манастиро да правиме зидария и се спазариме като свършиме зидарията манастиро да заколи овен а кога тая жена манастир ни излъга и взе та закла една метиљава овца на Коста два дни му текоа лиги от устата и игумено прави светена вода за пиене да му мине па то си му мина от самосебеси ама нали те така сме ние кой кво те фане те премета па ти като гледаш също гледаш да праметнеш што то кво има тука да се крие кога свички знаят че зидарията на манастиро падна и им съсипа сушилњата за сливи што то как нема да падне кога манастиро ти дава метиљава овца а е уш манастир па божем са у него vsички набожни и не требе да лъжат народа ама оно като погледнеш едно и също е и у циганите и у манастиро и у Аржентина па и у Америка вервам да е така лъжата е като вшката по хората ходи нема да ходи по гората та ти добре си направил че си префърлил у Америка там вервам чокојте да ти дават по две Песо ако ти дават вземај ги само! гледај да се вардиш от камион и да се не качваш на камион че у Камена Рикса лани преобърнаа цяла сватба с един камион та се беа изпосъсипали. Глей и ти ако може да се не качваш у камион ами човек е добре повече пеша да си върви. Писмото ти получихме и vsичко разбраме кое ни пишеш, писмото значи беше пълно до горе с печати, нали през много држави е вървело и свека држава му удря печат отгоре да се знае че е минало през државата, а така също и државата да знае къде отива писмото та државите са разбрали къде твоето писмо върви къде назе, тая работа нема как да се скрие, ако я криеш все едно че искаш да си шпионин дето по никој начин државите нема да ти го разрешат да се прикриваш и да вървиш тайно като едно време как всеки от нас гледаше ако може да излезе по-голем шпионин от државата и крие къде какво завърне виното та като дојдат акцизните да немогат да го откријат па те като дојдат го откриват што то човек може да е шпионин, ама државата е още по-шпионин от него и неможе да я преобърнеш по твой кеф или да ѝ замажеш очите, че оно ако е така доникџде нема да стигнеме, та за туй си гледај работата а това дето е за ишпионство и политиканство остави американците да си го правјат, ти само гледај да вземеш по две Песо, а американцо ако е много мал тая жена ще дојде

тука, нема да седи от другата страна на земята и да виси надолу с главата си като паяк как виси надолу с главата и се не лъжи да ставаш началник, щото Атанас Деков от Живовци викаше къде ги лъгали да ги правят началници през войната, ама оно викаше той ни изпотрепаа по окопите. Поздравяваме те с Велика, много здраве и от Истрати и Зарко Маринков, ние тримата сме опекуни и глей американската батоза да ти не изяде сламата ...“ (На края в писмото вместо подпис имаше заврънкулка, бръмбазък и препинателен знак, наричан от всички чуденка.)

Тъй като Заяко в писмото си бе споменал американската батоза, чувствувам се задължен да поясня какво представлява тая американска батоза и защо Славейко трябва да пази сламата си от нея.

В селцето казват батоза на вършачката. В старата Берковска околия имаше преди години малко вършачки, а селцето въобще нямаше вършачка, та хората чакаха съседните села да овършеят и едва тогава докарвах някоя стара вършачка и локобил, предимно клайтони.

Локобилите ядеха много слама, изядеха почти половината от овършаното. Машинистерът хвърляше непрекъснато в пещта сламата, един човек пък беше зает да кара постоянно вода, защото тая парна машина, освен че яде непрекъснато, иска непрекъснато и да пие вода. Тъй като гюрултията при вършитба е много голяма, батозата реве неистово, локобилът пухти и се тресе неистово, махови колела и каиши свистят, човешки глас изобщо не може да бъде чул. За да не остане локобилът гладен или жаден, беше установен ред. Когато искаше слама, машинистерът изсвирваше веднъж със свирката:

„Тут!“ Когато искаше вода, изсвирваше два пъти;

„Ту-тут!“

Така в селцето вършееха сума години със старовремските вършачки, но нали човечеството се развива, усъвършенствува се, все нови и нови работи измисля. В Живовци например (селото на Атанас Деков, споменат в писмото от Заяко) духовата музика измисли да свири по ноти. Музикантите хоро ли ще поведат, сватба ли ще поведат, всеки върви и гледа нотите пред себе си; ни вижда къде стъпва, ни нищо, може да падне да се пребие в някоя дупка, обаче върви и очите му само в нотите. В селцето музикантите бяха слухари, стараеха се да духат добре и трябва да отбележа, че не падаха по-долу от нотистите. Дето викаше Заяко: „Мигар само по ноти тебе да се свири! Оно ми се присвири вечер, па излеза навън на двора и нищо, че е тъмно, без нота си карам свирката. Пилето и то на тъмно чурулика. Ако бех нотис, тебе и Велика да излиза на двора с фенер, та да ми осветлява нотите, а аз да туря очила, да

заничам и да свиря на окарината. Паунецо пък никога не си отваря очите, кога свири с гайдата, ами надува, послушва се с двете уши, а двете му очи затворени. Без нота е по-преко, нищо че в Живовци свирят по ноти.“

Както и да е... Та в същото това Живовци една година докараха американска батоза, струва ми се, марка „Арканзас“. От селцето ходиха да я видят, казаха, че била опасна работа, за един ден само можела да овършее всичките снопи. По-скъпичко взема уем, но пък бързо свършва вършитбата. Доколкото помня, старите вършачки на двадесет крини зайре вземаха една крина уем, а тая американската батоза взема една крина уем на четиринадесет крини зайре. Хората от селцето много се колебаеха дали да я пазарят, виждаше им се скъпичко, но пък всеки искаше по-бързо да овършее, щото хамбарите отдавна бяха изпразнени. На края решиха да опитат и с американската батоза, щом като за един ден ще глътне всичките снопи. Предната година вършитбата продължи две седмици, имаше много дъждове, тогава придойде реката Огоста и отнесе онази прословута релса от железопътната линия, спомената на два пъти в двете писма на Заяко.

Докараха батозата, беше лека машина, два чифта волове я теглеха без всякакво усилие; старовремските батози бяха по-тежки, по-тромави, някак си, най-малко три чифта волове можеха да теглят старовремска батоза, и то яки волове. А тази само два чифта я теглеха. Локомотивът обаче го теглеха пет чифта биволи, от устата им капеше пяна, гърбовете им бяха извити на дъги. Личеше, че машината е тежка, маховикът ѝ напомняше долапчийско колело, сгъваемият комин имаше барем десет метра дължина. Отвсякъде се трупаше народ, любопитството беше голямо. С викове, с маневри, вкараха батозата и локомотива между копите с жито, нивелираха батозата, изправиха комина нагоре – той щръкна като камбанария, – окачиха каиши и обслужващите попитаха дали в селцето знаят сигналите за вода и за слама.

„Не ни е сефте да вършеем – викат хората, – вие само слама и вода искайте. Ще ви издавим с вода и слама!“

Локомотивът вдигна пара, машинистерът даде сигнал със свирката, маховикът се раздвижи, батозата трепна и забръмча с празния барабан. Полетяха снопи, храначите режеха с ножове въжетата, почнаха да хранят барабана, вдигна се прах и едва вършитбата почна, локомотивът поиска слама. Докато жени бутяха с вилите копа слама към него, той изпишя два пъти и поиска вода. Пи вода, блъвна пушек през комина и изпишя: „Тут!“ „Бре, рекоха жените, пак ли слама!“ И откараха следващата

копа. Локомотивът дъвчеше с огнена уста, отпиваше вода и пак дъвчеше. Батозата се тресеше, сита пресива плява и жито, от гърлото ѝ хвърчеше слама и се трупаше на копа. Щом копата ставаше човешки бой, локомотивът изреваваше, жените натискаха с вили и му откарваха сламата, за да я яде.

В селцето житото не расте много високо, че и много слама не се събира по вършитба. Както тръгна работата с тая батоза и с тоя локомотив, то не оставаше слама, за да може чичо да сдене една копа. „Тут“ – реवेशе свирепо локомотивът и жените караха цялата слама при него. По едно време той започна да подвиква по-често, искаше повече слама.

„Че откъде да се вземе толкова много слама? – вдигат рамене хората. – Той всичко изпояде, както е тръгнало, ще ни изпояде и ушите!“ ... Вършачкаджиите на свой ред крещят: „Ланскааа, ланска слама нямате ли?“ „Ами че тук-там може да е останало ... да е останало, казваме, може тук-там.“ „Ланска, ланскааа! Че дайте и ланска де – надвикват ония шумотевицата. – Той и ланска слама яде.“

Хората какво да правят – не могат да прекъснат вършитбата по средата, – впрегнаха каруци и се юрнаха по дворовете да събират ланска слама. Ометоха где какво има, локомотивът все ненаситен, гълта и ланска слама и все подвиква за още. До вечерта батозата смля всички снопи, а локомотивът изяде всичката овършана слама и заедно с нея омете и ланската.

На другия ден хората от селцето впрегнаха добитък в лакомотила и батозата и ги върнаха обратно в Живовци. „Не ви щем повече вашата американска батоза – казаха. Тя, докато овършее житото ни, изяде цялата слама, че и ланската слама изпояде. Няма с какво да храним сега добитъка си през зимата!“

Оттогава нашите пак се върнаха към едновременните батози. Може и по-бавно да работят, но и житото ще ти овършеят, и слама ще ти остане. С годините селцето забрави американската батоза. Понякога само някой ще се подсети да подпита: „А бе къде ли се дяна тая американска батоза?“ Никой не му отговаря, защото нищо не чуваме вече За нея. Кой ли я знае на кого яде сега сламата!

... Това имаше пред вид Заяко, кога предупреждаваше в писмото брата на своята жена да внимава американската батоза да не му изяде сламата. Що се отнася до ишпионството, не зная от какви подбуди е тласкан да му отдели такова място в писмото. Чувствавам се безсилен да дам каквито и да било пояснения или да открия подбудите му; това е, струва ми се, повече работа на някой криминален романист, у нас

криминален романист се много навъди, както се навъди клюводръвецът в черницата, по цял ден бие с човка кората и гони подкорните ишпиони, Понеже се много навъди, струва ми се, на него трябва да оставим разгадаването на подбудите относно ишпионството, упоменато на няколко пъти в писмото до Детройт, Съединените американски щати.

С новия гаширизон Заяко ошета всички събори и панаири на бившата Берковска околия и, което е истина, навсякъде правеше впечатление. Една вечер се връщаха късно от събор, голяма група бяха, и мъже, и жени. Мъжете се клатушкаха леко. По пътя ги настигна камион, освети ги и тогава цялата група видя как гаширизонът на Заяко пламна, сякаш го бяха полели с бензин и го бяха палнали. „Бооже!“ – изпищяха жените, а Велика си закри очите с ръце, Мъжете се сащисаха, най-много същисан беше Заяко, защото виждаше как целият му гаширизон свети като запален. Хубаво, че наблизко имаше река, Заяко се совна, та се хвърли право в реката и изгасна в нея.

Кога се върна на пътя, камионът беше отминал, хората опипаха гаширизона и видяха, че той даже не е опърлен, нито пък Заяко беше опърлен. „Гяволска работа.“ – рекоха тогава жените, щото жените имат по-пъргава мисъл и винаги първи се добират до истината. – Добре, ама още един камион със съборяни ги настигна по пътя и щом ги освети с фаровете, гаширизонът на Заяко пламна.

Камионът отмина, гаширизонът изгасна.

Тогава всички се разбягаха, на пътя останаха само Заяко и жена му. Жените пищяха и една през друга се убеждаваха, че Заяко е влязъл във връзка с тенеца, че може да прави магии, да се пали и да се гаси, без огънят да оставя следа от опърлено. Ако жените, бягащи към селцето, бяха изплашени, то Заяко и жена му бяха силно изненадани относно качествата на гаширизона.

В селцето пълпна мълва, че тенецът не знам какво направил на Заяковия гаширизон, та сам се пали и гаси. Трябваше да мине време, докато се разбере, че гаширизонът е обработен с онези бои, дето, ако ги осветите силно, започват да светят. Подир време и у нас се появиха подобни бои, с тях правеха пътните знаци край шосето; пътните знаци стоят невидими в тъмното, а ако мине кола и ги освети, те започват да светят и показват като колко километра трябва да се върви в час, къде има завой, кое е това селище пред тебе или внимание, пътят е хлъзгав и на петстотин метра задминаването е забранено. Всичко това бе обяснено, но мълвата си остана, а Заяко се научи да излиза вечер и да ходи по пътя, та колите да го настигат и да палят гаширизона му. Простият шаяк и да го

осветиш, си остава прост шаяк, а гаширизонът, като го осветиш, изглежда огнен.

Добре, ама постепенно цветът му посивя, гаширизонът на няколко места се протърка, появиха се и първите дупки. Жената на Заяко отрязва крачолите до колената, с парчетата подкърпи задницата; после отрязва и ръкавите до лактите, с парчетата подкърпи горе на плещите, защото гаширизонът горе изгни и се нацепи като юфка. „За лятно време е дори по-добре – говореше Заяко, – като газя реката, няма да запретвам крачолите, ами направо газя.“

Но нали нищо не е вечно на тоя свят, още по-малко пък един гаширизон може да бъде вечен. Лека-полека той се превърна целият на парцали и само тук и там лъщеше по някое копче или се виждаше част от едър тегел. Един ден Заяко рече на жената:

„Това вече не става за носене, на битолски просяк заприличах. Да вземеш да го туриш на плета, та да плаши свраките, щото сума тръне изнесоха.“ „Верно, че ще ги плаши – рече жената, – ти скови кръстачка, пък аз ще направя плашилото. Само че не знам дали няма да изплашиме клюводръвците и да Ги прогониме от черницата.“ „Няма, няма! – рече Заяко. – Клюводръвецът е свикнал да гледа гаширизон.“

Той скова кръстачка, жената я облече с гаширизона и свраките наистина не посмяха да идват повече на плета и да задигат тръни от него.

Тогава именно в селцето дойде Тико ковачът, видя гаширизона върху плета и рече на Заяко: „Маа-лей! Опасна работа! Кви са тия панталоне с четири крачолите!“ (Той викаше на панталона панталоне.) „Това не са панталони – рече му Заяко, – а американски гаширизон. Двете работи, дето висят, са крачолите, а другите две са ръкави ... По каква работа идеш?“ „Идвам да пазариме къщата на Перуниките – рече Тико ковачът. – Казаха ми, че си бил опекунина, та требе с опекунина да пазариме.“ „Опекунин съм – рече Заяко – и щом си дошъл, ще пазариме.“ „Па я за това съм дошъл“ – призна си Тико ковачът. – „Добре дошъл“ – каза Заяко и отвори вратницата оня да влезе, защото горният разговор се водеше на вратницата. Заяко стоеше в двора си, а циганинът стоеше на улицата. Ковачът влезе, като стискаше внимателно под мишницата си опушена рамка с опушено стъкло. Под опушеното стъкло след известно взирание можеше да се види майсторско свидетелство, издадено на името на ковача от Врачанската занаятчийска камара.

Подир войната много народ започна да се разселва от селата, едни отиваха по градовете, други в мините, дърводобива или новите фабрики. На мястото на хората в селцата идваха машини, или дето викаше

Заяко: „От тия машини забравихме вече как се клепва коса или как се пръска лозе с пръскачка. Моята пръскачка е нова-новеничка, само дето гумат; за помпане е изгоряла и се е напукала! ...“ Истина е, че ръчен труд по-малко се прилагаше. По-състоятелните села имаха тогава и повече ковачи, трябваше да се правят мотики, да се клепат ралници, брадви да се правят. Но постепенно фабричната стока измести ковашката и селата едно по едно се отказваха от своите ковачи.

Такова село бе и Живовци, споменато по-рано с прочутата си американска батоза „Арканзас“, дето локомотивът ѝ изяде сламата от цялата вършитба. Живовци отказа да кани повече Тико ковача и човекът тръгна да търси работа по съседните села. Беше обиколил много села, докато най-после се спря в двора на Заяко.

Седнаха на процепа на колата. Отпреде им, потънала в бъзак и коприва, се белееше къщата на Перуниката, до къщата кошарата и сайвантът, а до тях се издигаше черницата, пълна чак до горе с шарени клюводръвци. В зелената шума шумяха и аленееха пера, та дървото изглеждаше като посипано с жаравина. По-младите клюводръвци опитваха човките си върху дървесината, над зеленото мъртвило в двора се носеше екот. „Бре!“ – рече ковачът и отърка с ръката си стъклото, под което лежеше овехтялото майсторско свидетелство. „Те коват по дървото като ковачи. Ако и ние направим видня (видня той нарича ковачницата), по цел ден ще има да се надковаваме, па ще видиме кой ще е по-добър майстор. Май че клюводръвецът ще ме надкове!“ Той пак отърка с ръкава си зацапаното стъкло и изправи рамката до процепа тъй, че Заяко да я вижда добре; като вижда добре, че ковачът има майсторско свидетелство, Заяко изобщо няма да се усъмни, че не е добър ковач, ами веднага ще разбере, че е истински майстор, минал през майсторски изпит, а не е някой клюводръвец, дето бие, както завърне, та само ти похабява желязото.

Заяко наистина видя майсторското свидетелство и си рече наум, че Тико е добър ковач, щом е успял да се сдобие с тоя документ, не е като старите ковачи, минавали през селцето. У тях ни майсторско свидетелство, ни нищо, само едно нацепено духало и една очукана наковалня, колкото да клепват върху нея старите сечива. Тоя циганин, щом има майсторско, сигурно и ново умее да прави, помисли си Заяко и попита: „Ново правиш ли?“ „Че правиме – рече циганинът. – Ново правиме, старо преправяме, стига да има само желязо и въглища. Мъре, я, ако има желязо и въглища, и аероплан ще направя, ами пусто да опустее, желязо много се не намира.“

Тая работа за самолета той я каза и пред другите опекуни. Стариат Истрати се интересуваше предимно от заварката. Имал мотика, пет пъти ѝ заварявали ушите и все се късали. „Ще я завариме – рече му Тико, – мотиката ще се скине, ушите нема да се откинат.“ Зарко Маринков, понеже беше в железопътната чета и работеше повече с релси и болтове, попита ковача дали има бормашина, може ли да провърта всякакви дупки и циганинът каза, че може.

Той обаче нямаше наковалня. Били трима братя, тримата работят с една наковалня, та ако спазаря къщата на Перуниката, Тико ще дойде да живее в селцето, та ще се съберат всичките цигани от околията, ще млатят една седмица време, ще омесят старо желязо, ще го калят и ще направят наковалня и за него. „То да има една релса – каза той на Зарко Маринков, – да видиш ква наковалня става от нея, ама релса няма как да се вземе.“ „Няма – каза Зарко Маринков, – държавата, като подменя старите релси, ги броя. Няма как да заброиш една, па да я докараме тука, сто години ще има да правиш сечива от нея.“ „Като нема, ще караме със сухоежбина“ – рече ковачът.

Сухоежбина той наричаше старите похабени сечива, изпадалите по пътищата конски и волски подкови, стари пирони, обръчи от бурета, рждясали и изпокъсани шини от волски коли и каруци, чембер от обковки и всякаква непотребна железария. Тико харесваше и реката на селцето, че има много барешник в нея (барешник ще рече камък, търкалян и загладен от барата), а един истински ковач прави заварката на сечивата само с барешник. По-нататък читателят сам ще види как се приготвява барешникът за заварка. Трябва първо да се спазари къщата.

Пазарлъкът не беше голям, тримата опекуни поискаха прилична цена, дадоха и разсрочка за изплащане. Заяко настоя само да се запази черницата. Ковачът и неговото семейство ставаха собственици на дворното място и всички постройки в мястото, а черницата си оставаше под опеката на опекуните и никой, в това число и бъдещият собственик, не можеха да посягат на нея. „Па я нема и да посегна – рече ковачът. – Я що кловодръвец е в черницата!“

Стариат Истрати, като всеки по-стар човек, сметна, че трябва да каже всичко на купувача, за да не би после да се случат неприятности и те като опекуни да носят отговорност. Той разказа на ковача каква фамилия са били Перуниките, как останал най-младият Перуника, как те му станали опекуни, как човекът си отишъл, но изглежда, че не си е съвсем отишъл, што пуста котка го прерипна и се е отенчил. Рядко тенецът се вестява в къщата си, кюнци понякога чисти, понякога върти със свредел

дупка в черницата, щото тия дупки, дето са в дървото, клюводръвецът по никои начин не може сам да превърти с една проста клювница; тая работа свредел иска. Тенецът, изглежда, нощем им помага със свредела. Понякога се чува да свири нощем и на окарина. „Приживе се научи да свири с окарина, па кога го изпрацахме, му турихме в ковчега и окарината, да му е подръка – рече Зарко Маринков. – Ние баш го не вярвахме, че ще стане тенец, ама решихме да турим окарината, може да му потребе из пътя. Човешкият път е дълъг – и на тая, и на оная земя.“

Казаха го това на Тико ковача, да не би, като се заселят в къщата, Перуниката да дойде някоя нощ да им ходи по тавана, да свири с окарината или да иде да работи с духалото във виднята, да клепча мотики и ралници и да изплаши цялата къща.

„А, тенец! – рече ковачът. – Кво ще прави тенецът при циганите. Да дойде, та да го напълниме с въшки!“

Човекът се засмя ситно-ситно, Заяко също се засмя, Зарко Маринков само се поусмихна, а Истрати поклати глава и въздъхна. „Ние да го кажеме – рече Истрати, – щото, ако утре нещо се случи, нали ние, опекуните, ще бъдем виновни.“ „Така е – допълни Зарко Маринков. – Ние кога носиме релса, тежко е, верно, ама пренесем релсата, оставиме я, олекне ни. А опекунството не можеш да го оставиш, цел живот си носиш товара и всичките отговорности са ти на гърба.“ А Заяко рече: „То ако беше лесно, всички щеха да бъдат опекуни!“

Ковачът остави майсторското свидетелство на съхранение у Заяко и подир седмица една каруца, придружена от тълпа цигани, влезе в двора на Перуниката.

„Дванайсе са – рече жената на Заяко, – не, не са дванайсе, май че са тринайсе души.“ „Кои!“ – попита Заяко. „Новите ни комшии – рече Велика. – Тринайсе са, тринайсе. Едното не съм броила, оно било зад каруцата.“

Заяко излезе на двора и видя през оградата как ония разпрягаха конете и разговарваха багажа. Няколко циганки вече се качваха по каменните стъпала на къщата, тук и там бъзакът почна да шава, изглежда, че из него се гонеха деца. Тико нещо разпореждаше, в двора се носеше шумна циганска реч. Клюводръвците запърхаха в черницата, покачиха се на по-горните клони и рядко някой почукваше с човка, повечето гледаха суетнята под дървото.

„Добро утро, комши!“ – рече ковачът на Заяко и Заяко му отвърна с добро утро. „Добро утро, добро утро – извика една суха жена, стиснала гъска под мишница. – Малей, кви добри хора сте вие. Тико ми разправя

за ваза, я съм му на Тико циганката.“ „Сус!“ – рече тя на гъската и я перна по човката, щото гъската се пресягаше да захапне перата на забрадката ѝ. – „Тико все вика, че не моеме улучиме с комшии, ама сега даде господ, та да улучиме. Па и къщата добра, голема къща, а и селото хубаво. Ти нали беше Велика, мене па ме викат Камена. Лато, Лато! – обърна се назад жената. – Ела тука да кажеш добро утро на стрина си Велика.“

Из бѣзака излезе млада циганка, едно дете държеше на ръка, едно водеше за ръка, а трето дете от другата страна се държеше за фустата ѝ и я опъваше назад. „Те това е Лата – рече Тиковата жена, – щерка ми е. Това дете го има, кога се жени в Бойчиновци, другото го има, кога се жени в Палилула, а па това, малкото, е без женитба, оно така си дойде.“ „Момчета ли са?“ – попита Велика, като гледаше стриганите с ножица глави на децата, къде остригани, къде проскубани. „Всичките са моми“ – рече Камена и погали по главата онуй, дето спъваше фустата на майка си, „Я кви моми са! Да не са им уроки! – рече Велика и едното ѝ око почна да сълзи. – Чакай да им дам нещо!“

Тя донесе яйца, даде на всяко от децата по едно яйце. „Господ да те поживи“ – рече младата циганка и възви из копривата, за да отведе момите към къщата. „Мироне бе – извика Камена, – ела да кажеш тука добро утро на стрина си Велика, да видиш кви комшии ни даде Господ да имаме. Лито, Лито, Байраме, елате де, къде е снахата и тя да дойде.“ Миг след това из бѣзака изникнаха и се наредиха пред Велика всички повикани. „Добро утро!“ – рекоха те, а Камена рече: „Всичките съм ги породила. (На село породила казват, когато разликата между децата е една година, не повече.) Снаха ми има четири, трите са момчета, и тя ги е породила. Ние циганите баш не задържаме, па ни радио имаме, ни нищо, та човек да поседи, да послуша... Тико вика, като немаме радио, ами да си бѣдеме радио. Па се народиха едни деца, очите ти да останат у тях. Тичайте сега да помагате на баща ви, че ако не е баща ви, требе с просия да се храниме!“

Момчетата подсмръкнаха и изчезнаха из бѣзака да помагат на Тико, а Велика отиде и донесе още яйца, за да има за всекиго по едно. Окото ѝ сълзеше непрекъснато. „Рамчо, Рамчооо“ – почна да се провиква циганката, но на вика ѝ никой не се обади. Гъската пак посегна да захапне забрадката ѝ, циганката я перна по човката и отиде да я прибере под сайванта.

Велика стоеше на прелеза до плашилото от американския гаширизон, развълнувана, че изведнѣж зеленото мъртвило край тях се е

раздвижило. Над бѣзакa и коприватa тa виждаше как плува едно кожено духало, как го оставиха под сайвантa, как вървяха чукове, носени от невидими хора, мярна се главатa на Тико, после главатa на Заяко. Мъжът ѝ бе отишъл в двора да види като какъв багаж карат новите съседи. Видя и одобри. Ковачът имаше всякакви инструменти, само дето наковалня си нямаше. „Но и наковалня ще направиме през другатa седмица – рече той, – ще видите, като се събере тука един полк цигани през другатa седмица, как ще изковеме цяла наковалня, тa ще стане бетер фабричните наковални. Ние сме опасни цигани – усмихна се Тико, – ако потребе, желязото със зъби ще изаедемe, пак нема да му отстъпим.“

„Личи си – казваше по-късно Заяко на жена си, – че на тоя народ не му е дадено току-така майсторското свидетелство.“

„Много добри хора – рече Велика. – И да прескочи твоя кокошка в двора им, няма да я утрепят като Суса Тинина, дето само чака чужда кокошка да ѝ влезе в двора, и да я утрепе.“ „Нека трепе – рече примирително Заяко, – като е глупава да ходи у Суса Тинина. Малко ли е двор у нас тука, тa ще скита по чужди дворове. Къде с тия чукове?“ – извика внезапно той, щото зърна през прозореца ковача със синовете си: ковачът носеше малък чук, а синовете му бяха нарамили големи чукове и кошлета и вървяха подир баща си в една редица. Малко зад тях се тълпяха момчета и момичета, всичките остригани с ножици – отнасяха гъската в рекатa да я изкъпят. „За барешник – рече ковачът. – Ще ни требе да правим заварка.“ „Чакайте ме и мене да дойда“ – рипна се Заяко, пи сода бикарбонат и ги настигна.

„Ковач много е минал през селцето, имаше един и на флигорна свиреше – разправяше той по-късно по пътя, – ама да заваряват с барешник не умееха.“ „Къде ще умеят – каза му Тико, – тая работа я умееме само ние с баджанак ми Мироп, едното от момчетата на него е кръстено. Баджанак ми, значи, е баш по тия работи, а я съм баш по калилкатa... А, ето я и баратa!“

Бяха излезли между висок ракитак на открито, отпреде им лъщеше рекатa. Лятно време рекатa изтъняваше, пет-шест метра река, обаче коритото ѝ беше широко, белези от пролетните наводнения. Търсиопашки прехвъркаха ниско над водатa, заставаха на някой камък и дълго време балансираха с опашки, за да убият инерцията и да се задържат върху камъка. Водни кончета също хвъркаха наоколо, шумяха със сухите си крила и преливаха в синьо и зелено на слънцето.

Децатa веднага нагазиха във водатa и почнаха да къпят гъската, а гъската взе да дига такава голяма врява, че свраките излязоха от горатa

да видят какво се е случило. Пък то нищо не се беше случило, ами една глупава гъска се къпеше в реката и викаше с цяло гърло: „Тромб! Тромб!“ Свраките се върнаха разочаровани в гората.

„Тате, тате! – взеха да викат синовете на ковача, нарамили големите чукове и кошлетата. – Те тоя камък май че е барешник.“

Тико тръгна, препъвайки се в камъните, подире му Заяко също се препъваше, двамата стигнаха до камъка и ковачът замахна, та го удари с чуклето отгоре. Вдигна се пушилка от удара, ковачът помириса пушилката, рече: „Тоя не, тц!“ – и се обърна, за да огледа околните камъни. Едва се беше обърнал, тръгна пак с препъвване, Заяко подире му, подир Заяко синовете с кошлетата и големите чукове. Замахна, удари с чуклето един синкав камък, вдигна се пушилка, помириса пушилката и пак рече: „Тоя не, тц!“ Отмина по-нататък, Заяко остана при камъка, помириса, поклати глава и също рече: „Тц!“

Подир четири или пет опита ковачът рече: „Те това е барешник!“ Почука го няколко пъти с чуклето, камъкът отгоре побеля, задимя, разнесе се мирис на барут. Синовете веднага свалиха кошлетата и големите чукове, взеха да млатят камъка, той не издържа на ударите, разполови се, после всяка отделна половина отново се разполови, разполовиха се и четвъртинките и лека-полека под чуковете остана само купчина отломки.

През това време Тико и Заяко седяха на два камъка, свиха цигари от вестник. Заяко извади огниво и кремък, взе да бие с огнивото, та да хване огън. Огнивото с мъка изваждаше по някоя и друга искра от кремъка, ама и искрата, вместо да се забие в праханта и да я подпали, ту се стрелкаше към ризата на Заяко, ту към земята. Всеки случай, докато синовете поломиха камъка с големите чукове, Заяко успя да подпали праханта и цигарите на двамата мъже задимяха посред речното корито. От едната им страна синовете раздробяваха барешника, барешникът пушеше под чуковете и лъхтеше остро на барут; от другата страна децата бяха изкъпали гъската, клекнаха и те да се изкъпят, както си бяха с дрехите, а гъската излезе на сушата, отърси перушината си и малко оскърбено се запъти към селцето.

Заяко гледаше всичко това – гъската, децата, синовете с чуковете, хвърчащите водни кончета, – вдишваше миризмата на тютюн и на барут и разправяше на Тико ковача, че тоя камък никой не го взема за зидария, много му едри зърната, лесно се троши. Ако пък е вярно, че като го направиш на сол с чуковете и посолиш с тая каменна сол желязото, то ще се завари, това ще е, значи, не знам какво. Той точно така се и

изрази, не можа да намери друга дума. „Щото – викаше той – с оксижен като се завари, пак се откине некъде, а това ни е оксижен, ни нишадър има из него, а глей ти, ще завари!“... Така седяха и бъбреха, изпушиха цигарите, свиха нови и Заяко пак почна да кльоца с огнивото върху камъка. Сума време кльоцка, най-после една искра се излъга да докосне праханта, праханта – цялата настръхнала между палеца и кремъка – се подпали и почна да пуши веднага. „Това огниво го хвърли – рече Тико – и ако имаш една стара пила, я донеси, да видиш какво огниво ще ти направя. Плевня може да подпалиш с него.“ Заяко имаше стара пила, каза, че и въглища има, и се разбраха, като стане наковалнята, да направят огниво. Подир втората цигара Заяко взе чука от одного от синовете и с извънредно голямо въодушевление се залови да ломе барешник.

Нека читателят не се учудва, че с такова голямо желание Заяко придружи ковача и синовете му до реката, за да види като какъв камък точно ще подбира и кое точно е барешник за заварки. Заяко беше безкрайно любопитен човек и ако някой се запъти нанякъде, веднага му ставаше дружина. Грънчар ще се зададе, ще влезе в селцето, ще почне да хвали стоката си, като спира каруцата от двор на двор, и Заяко веднага се приобщава към грънчаря, въодушевява се от неговата стока и сам започва да я хвали – гърне ли е, паница ли е, стомна ли е – всичко хвалеше и убеждаваше жените, че ще го купят на голяма изгода. Понякога се залови да поправя оградата си и тъкмо е набил два кола, мине ловец покрай тях. „Добър ден, добър ден, къде така?“ „Ще ида, ако мога, да ударя някой заяк.“ „Ми да взема да дойда и аз, та да ти подкарам зайците, па ти да ги гърмиш!“ „Па може“ – каже ловецът. Заяко оставя третия кол незабит и тръгне да прави дружина на ловеца. Той не беше ловец, нямаше пушка, но обичаше да ходи на хайки. Върви из доловете, ругае лисици и зайци, псува ги, хвърля камъни из трънките, „ав-ав!“ – рече понякога или ако мерне заешки уши да се мятат из гората, ще се провикне: „Къде, къде, момаа жено врачанска, глей го къде сви тая жена, като че по телефон са му казали, че Трифон стои горе при бандерата! Трифоне бе, Трифоне, недей кашля, като стоиш горе при тая густа бандера, тия жени зайците чуват и възвиват на друга страна, те го те и тоя възви, де, жено, къде натам... отече тая жена!“ Заекът от памтивека помни, че не трябва да излиза на просека, а Трифон стои с пушката, баш на просеката, па уж се прикрива зад триангулачния знак, дето в селцето му викат бандера, и кашли така, че ако човек го чуе, ще помисли, че цепи дъски за дюшеме.

Друг път Заяко ще се запъти в съседното селце, при карьерите, да

види как се зидат варниците и как се гори вар цели три денонощия. Като изпекат камъка, той сбира цялата топлина, вземеш бяла бучка сетне от варницата, полееш я с вода, тя почва да пищи и да вдига пара, водата край нея ври. Заяко наблюдава всичко това и мисли. Не бих казал, че мисълта му ври като кипнала вар, но всеки случай по малко се движи. Воден от чисто любопитство, той ходеше и при златарите на реката. Златарят гази с гумени ботуши, промива златоносен пясък в копанята, Заяко гази бос из водата или клечи край дървената копаня да види как лека-полека водата отнася пясъка и как на дъното се утаява черната желязна руда, а между рудата блести ситно злато. Златарят го сбира, като топи върха на пръста си в един волски рог. Заяко никога не би седнал да плави злато, но обича да гледа как другите плавят и обича да се учудва на работата им. Когато за първи път пуснаха експреса „Магура“, ходи да се вози и с експреса заедно с опекунина Зарко Маринков.

Той и лисичи дупки ходи да опушва зиме, лисица още не бяха хващали, но пък в замяна на това всички се връщаха в селцето черни като коминочистачи и най-черен и опушен бе винаги Заяко. Като се отбиваха цигани-вретенари, пръв в катуна им пристигаше Заяко. Той можеше по цял ден да седи край циганския огън, да наблюдава как се правят вретена и как спечени бабички им турят зелени, галазни и оранжеви пръстени. И в кариерите ходеше да гледа как фугинът зарежда бомбите и с голямо удоволствие викаше: „Бомбаа... Бомбааа!“ – за да не би някой да се залута през това време в кариерите. Неговото око надничаше навсякъде, интересуваше се от всичко. Беше човек, който за всичко подпитва, но не досаждаше.

Такива хора внасят допълнителна окраска в света. Заяко не можеше без хора. Ако понякога попаднеш на мълчалив човек, изваждаше окарината, писукаше тихо с нея, като че въздишаше, и мълчаливият човек също започваше да въздиша. Когато нямаше хора, Заяко откриваше някъде било коза, било крава или куче. Всички кучета го познаваха, подире му никога нямаше да се чуе лай, а когато го срещаша, отдалече още си махаха опашките, сякаш му викаха:

„Здрасти! Здрасти!“ Ако видеше отворена вратница, я притваряше, минеше ли през чуждо лозе и откриеше, че рафията е скъсана на някоя лоза, навеждаше се да привърже ластарите. Преди години от града за София караха по две денонощия добитък, с преспиване на Петрохан. Заяко и с добитъка веднъж ходи чак до Петрохан. Не че се беше пазарил, а да види като как става тая работа. И на воденицата ходеше, воденичарят сваляше камъка, клепваше го със стоманен секач, пак го качваше, а

Заяко обикаляше около него и все цъкаше с език, сам човек да свали и да качи отново воденичен камък! Воденичарят беше по-сух от него, но тука сила не се искаше, ами чалъм.

Заяко на всяка работа искаше да разбере чалъма, по цели часове можеше да стои пред копринената буба, да гледа как точи свила, увива своя пашкул и става по-невидима зад пашкула. Ровеше пролетно време в полозите, вземе яйце, държи го до ухото да чуе няма ли вътре пиле. Пък то има, писука едва чуто. Заяко долавя писукането и се усмихва; два или три дни по-късно той вече вижда как меката човка стърчи от черупката, пилето се напъва и разпуква своя затвор.

Тъкмо затуй, воден от своята безкрайна любознателност, бе дошъл заедно с Тико ковача да види като какъв камък е барешникът. И не само видя, ами заедно със синовете на ковача извиваше големия чук и ломеше камъка. Ония също с пхтене дробеха пясъчника, потънали до кръста в прахоляк.

Напълниха котлетата, взеха върбови върлини, привързаха котлетата към върлините и синовете понесоха товара – по двама души на кошле, защото камъкът доста тежеше. Тико и Заяко вървят напред, ония люлеят товара отподире им, а най-отзад подрипват на един крак остриганите деца, уж изкъпани, а мръсни колкото и преди. Пътят е същият – ракитака, една улица с бъзе, после покрай кладенеца с кобилищата, после Заяковата къща и третия кол до оградата, дето остана незабит, после Тиковата къща и черницата, пълна с клюводръвци.

Но Заяко не стигна до третия кол, защото в ракитака видя Петър Сусов; човекът бе дошъл с една лозарска ножица да нареже ракитак. „Ракитак ли?“ – рече Заяко и свърна да види как оня ще реже ракитак. Ковачът и синовете продължиха напред с товара.

Петър носеше името на жена си Суса Тинина. Беше кротък човек, не пиеше, не пушеше, а и много рядко се бръснеше. По бузите му растеше съвсем малко косица, повече долу в ниското, към брадата, а там, дето другите мъже имаха рунтави сколуфи, кожата му бе гола като яйце. В замяна на това пък Суса Тинина имаше тъмни мустаци, черни сколуфи и една бенка на бузата, обрасла с коса като четина. При този Петър се отби Заяко да види как ще реже ракитак, макар че в рязането на един ракитак няма нищо особено: Заяко веднага забележи, че няма нищо особено затова се приобщи към трима рибари – отиваха да препишват вир в реката, да изплискаят водата от вира и да хванат цялата риба и раците там.

Едва надвечер се прибра, заби третия кол, седна на процепа на

колата и извади окарината. Привлечени от свирката, новите му съседи един по един се наредиха край плета, всички черни и на всички очите им лъскави. Най-отзаде стърчеше Тико, с една глава по-висок, усмихваше се и поклащаше глава одобрително. На края Заяко рече: „пиук!“ – отри окарината в крачола и я прибра в джоба.

„Малей! – рече му Тико. – Да съм като тебе, ще се взема, та чак у Врачанската камара. Камарата, щом те чуе, веднага ще ти даде майсторско свидетелство!“... А Велика рече: „Моят мъж като засвири, пилетата, къде свирят, се умълчават и слушат. Клюводръвците и те слушат, не дават шумка да шумне.“

Хората се послушваха и наистина не доловиха ни птиче подвикване, нито пък удари с човки върху дървото. Кога се обърнаха и погледнаха към черницата, видяха, че всичките клюводръвци стоят по клоните, обърнати с лице към свирача. Само един клюводръвец стоеше малко ребром – буболечка ли гледаше, мравка ли, – ама клюводръвецът до него го чукна с човката по главата, оня се стресна и тутакси се вторачи в Заяко.

– Божее! – плесна се изведнъж жената на Заяко по бедрата. – И те гледат къде нас!... Кога станаха осемнайсе!

– Кое? – попита Заяко.

– Гушерите – рече Велика. – Цяла пролет ги броя все три бяха, а сега, като ги преброих, излезеха осемнайсе.

Тя почна да брои на глас, стигна до седемнайсет, върна се отначало, пак зареди: едно, две, девет, десет и едно по едно стигна до деветнайсет.

„Где ги бе?“ – питаше я Заяко и се взираше към Тиковия двор. Циганите и те се взираха – всички гледаха към черницата и клюводръвците, но между птиците не забелязаха никакъв гушер.

„Ми че на стената са“ – каза Велика и пак се удари с ръце по бедрата; за трети път беше преброила и ги изкара осемнайсет.

Всички погледнаха към Тиковата къща. Бялата стена стоеше пред тях като бяло платно над бъзака и на туй бяло платно като залепени се бяха наредили осемнайсет гушера, всички стоеха право нагоре, носовете им сочеха все към стряхата. В средата на гушеровото стадо се открояваха три големи гушера, дълги едва ли не колкото човешки лакът. Главите им бяха пепеляви, гърбовете и нозете зелени, опашките постепенно преливаха в пепеляво. Останалите гушери до един бяха пепеляви. „Бре! – рече Заяко. – Това не съм го забележил.“

Той прекрачи прелеза на оградата. Велика тръгна подире му,

семейството на ковача също тръгна. Децата заговориха пискливо на своя цигански език, но Тико извика: „Шът!“ и те се умълчаха. „Тоя в средата е мъжкият – каза Заяко, докато си проправяше път през бъзето и копривата, – а ония двете встрани са женските. Женските са снесли яйца в земята, гущеровото яйце е меко, като гумено е, яйцата са се излюпили и големите гущери са извели децата по стената нагоре, за да ги учат да лазят и да ги запознаят с околността. Гущерът, тебе да знаете, че много обича да оглежда околността, затова винаги се катери било по дърво, било по висок камък. Като застане по-нависоко, то и по-надалече може да вижда. От стената горе те могат да видят чак nekъде си,“

Заяко искаше да каже още нещо за гущерите и започна с опашката. Като му откъснеш опашката, тя продължава да мърда в ръката ти, все едно че е жива, а на гущера му пониква нова опашка. Не можа да допълни това с пример, защото жена му се прекръсти и веднага подир кръстния знак всички гущери като по даден сигнал се отлепиха от стената и паднаха в зеления бъзак край къщата. Тико и Заяко се спуснаха напред, без да търсят пътека, защото и пътеки нямаше, но тук и там бе проредено от децата. Като стигнаха до къщата, долу не откриха ни гущер, ни следа от гущер, ни дупка, па да кажеш, че са се изпокрили.

Дотук всичко щеше да бъде нормално, ако в тоя момент всички клюводръвци върху черницата не се бяха разпищели. Те се въртяха горе по клоните, пищяха, някои подхвъркваха метър-два и пак се връщаха да застанат в двора, други биеха с човки и се носеше екот, като че сто души се бяха накачили в черницата и въртяха оттам кречетала.

„А да видите сега кво ще ви прави тенецът, та си не обирате крушите.“ – чу се женски глас откъм улицата и Заяко видя над оградата да се подават големите сколуфи на Суса Тинина.

Тя носеше убита сврака, отиваше да я върже под стряхата на коша за кукуруз, за да плаши другите свраки и да не смеят да влизат в коша.

„Ааа, ти ли си – извика й Велика, – дето ми утрепа кокошката, па ми я подхвърли в двора да помисля, че е умряла от чума!“ Оная обаче не й отговори, подпря сенарска ритла на плетения кош и се качи горе да връзва свраката. От стряхата на коша висеха много върви, защото Суса Тинина все претрепваше нещо и го връзваше горе, за да плаши крадците на кукуруз. През Тиковия двор бръмнаха големи мухи, привлечени от миризмата на умрялата сврака. Миг след това можеше да се види как Суса Тинина с една ръка връзва птицата за краката, а с другата се брани от големите зелени мухи.

Това, че Заяко посвири на окарина, че клюводръвците гледаха

право към него и слушаха досущ като човеци, без да позволят някой да шумне наоколо им (един даже бе получил удар от човка по главата, щото не внимаваше, ами се разсейваше с някаква буболечка), че по същото време осемнайсет гущера бяха се залепили на стената на къщата – трите големи и едри, другите ситни и пепеляви – и че всичките в един миг се отлепиха от стената и прошумяха в зелената шума на бързото, сякаш някой поръси жито с шепа, че в същия миг клюводръвците почнаха да бият настървено с човки черницата и пърхаха с крила и че тутакси се появиха големите сколуфи на Суса Тинина, която рече: „А да видите кво ще ви прави сега тенецът!“ – изведнъж внесе объркване и страх у хората. Велика се прекръсти отново, каза си наум „Бог да прости Перуника-та.“ – Тико попита Заяко: „Истина ли е?“ – Заяко му каза „Бабини деветини!“ Остриганите циганчета гледаха с лъскавите си очи, без да разбират, но ако човек се взреше повече в гледеца на очите им, щеше да види как там нещо искри, сякаш страхът пробягва през тях и от нозете му лят светли искри.

Свраката се бе възнесла постепенно по сенарската ритла, завъртя се под стряхата, Суса Тинина заслиза през две пръчки по ритлата, а долу в двора се виждаше клекналият Петър Сусов. Той ображдаше с раkitови пръчки хранилка за пилета и внимаваше пръчките да са на еднакво разстояние. В такава хранилка пилетата могат да влизат, но кокошките не могат и само обикалят наоколо, очаквайки нещо от паницата да отхвъркне встрани, извън раkitовата ограда.

„Ако е тенец – рече Камена на Велика, – ще направя магия с червен конец.“ „Ти направи магия – каза й Велика, – па аз ще ида утре на гробища.“

Беше онзи час на деня, когато слънцето е потънало зад баирите, но здрач още отникъде не се задава. В такива мигове времето като че спира на едно място и човек заедно с времето застива, както и природата. Само клюводръвците шумяха в черницата и сипеха картеч.

Това обаче не продължи дълго, тънкият конец на застоя се скъса, въздухът почна да става синкав, хората се разпръснаха, бърбейки тихо помежду си. Заяко пропусна Велика да мине пред него през прелеза, хвана се и той за кола и чу гласа на Суса Тинина откъм коша за кукуруз: „Ами като нямаме ние Америка да ни праща плашила, то тогава свраки ще трепеме и ще ги връзваме под стрехите. И аз знам да имам Америка, па да ми прати тя гащеризон или палто да ми прати, па да си живея живота, а то, пусто опустело, по цел ден се орлиш съвсем близко покрай обесената на стрехата сврака.“

Зад стъклото на прозореца можеха да се видят лицата на Суса Тинина и на мъжа ѝ. Няколко свраки също ги забелязаха, отидоха до прозореца и почнаха Да чукат с човки по стъклото. Другите застанаха на керемидите, на коша за кукуруз и ги окуражаваха с викове. Човек можеше да помисли, че черкези са нападнали къщата и предизвикват стопаните ѝ да излязат навън. Обаче стопаните не излизаха, а стоеха като гръмнати на прозореца.

„Иди, помогни! – рече жената на Заяко. – Нищо, Че ни утрепаха кокошката.“ „Че как да помогна!“ – почна да се чеше Заяко по врата. „Иш мома, жено!“ – извика той.

Свраките обаче не му обърнаха никакво внимание, продължаваха да скандират къде групово, къде поединично, завираха се навсякъде из двора, претръскаха плевнята, набутаха се в коша за кукуруз, отидоха да огледат и кладенеца. Вилнееха необезпокоявани от никого, стрелваха се във всички посоки, сякаш бяха побеснели. Клюводръвците ги окуражаваха от черницата с подвиквания и почукване с човки, като че им ръкопляскаха, и това въодушеви още повече сврачето ято.

„Тия са яли бесна мърша – каза Заяко на ковача. – Затова са побеснели и ако такова пиле те клъвне, може да побеснееш.“ „Стойте там! – извика той на Петър Сусов. – Сега ще дойдем ние с Тико да ги оправим! Тико – обърна се той към ковача, – вземи нещо, желязо ли, тенекия ли, та да удряш, пък аз ще измъкна плашилото!“

Заяко измъкна от плета пръта с американския гаширизон, а Тико изнесе ръждясало тенеке от къщата. Свраките продължаваха да беснеят. Двамата мъже тръгнаха към тях, Тико почукваше тенекетото с парче дърво, а Заяко размахваше над главата си пръта с гаширизона. Като стигнаха до улицата, Заяко рече:

„Чакай да вземем да запалиме по една цигара, тая жена сврака нема къде да избяга!“ Те си свиха по една яка цигара, Заяко сума време би с огнивето, докато изтръгне искра от кремъка, искрата подуши с нос наляво и надясно, намери праханта и я подпали. Двамата постояха и попушиха и през това време Заяко разказа как трепали преди войната бясно куче, изглежда, че някъде е намерило мъртва чучулига и я е изяло. Според него кучетата от това побесняват. За тая работа той писал и на брата на жена си, кога бил в Аржентина, уж да работят там за две песо надница, ама тая жена аржентинеца, нали е чокоин, отбил от надницата, платил само по песо и половина. Във връзка с отбиването на надницата Заяко посъветвал брата на своята жена да гледа, ако може, да изкарва по две песо, оня го послушал и се прехвърлил в Съединените щати, дето

сигурно вади по две песо... Та като утрепали кучето, оттам минала сврака, обаче щом побесняла, отишла при свинете, избрала най-яката и се качила на гърба ѝ. По цял ден яздела свинете. Кога свинете ѝ омръзнали, отишла, та намерила биволи, тоя бивол яхне, онзи яхне, биволът бие с опашка, ама не можел да я събори. Яздеа ги, значи, и подвиквала, ни е подвикване, ни смях, ами такова едно, истеричево. Във връзка с тая работа Заяко помни как Трифон взел пушката си и отишли да я стрелят, обаче колкото и пъти да гърмял Трифон, нито веднъж не я улучил и су-ма заешка сачма набил в кожата на биволите.

Цигарите догаряха, Заяко размаха плашилото, Тико почна да удря тенекията и двамата влязоха в двора на Суса Тинина. „Ааа!“ – извикаха свраките, завъртяха се в кръг из двора, направиха дъга над коша за кукуруз, из въздуха се поклащаха отскубнати пера и падаха леко в зеления троскот, върху хората и плашилото. „Иш, момаа жено врачанска!“ – викаше с все сила Заяко, а Тико допълваше като ехо след него: „Жено врачанска!“

. Не се наложи много да викат. Едва преминаха половината двор и свраките с неохота се разпръснаха по съседните градини. Остана да виси само обесената сврака на коша за кукуруз. Суса Тинина отвори вратата и първите ѝ думи бяха: „Господ да ги убие, изплашиха ми кокошките, тъкмо им хвърлих кукуруз, щото от кукуруза повече носят, и ония като надойдоха, прогониха кокошките и изкълваха кукуруза.“ „Намерили са някъде бесна мърша“ – каза Заяко и почна да си свива цигара. Той подаде на Тико да държи американския гаширизон, докато удря с огни-вото. Суса Тинина, забравила, че им е трепала кокошка, отиде да му донесе въглен с машата да си запали цигарата. Заяко запали, попафка и каза на Тико:

„Айде!“

Двамата тръгнаха обратно, напред вървеше Заяко и димеше, подире му – Тико с плашилото и тенекията.

Като ги видя така, Камена рече на Велика: „Да сте хора, че да вземете да дадете тая дреха на Тико, защото е оголял като циганин!“ „Уу, па що не кажеш! – погледна я Велика. – Стига само да искате, парцалък за плашило ще намериме.“

И жената каза това на мъжа си, а мъжът, без да се замисля, рече: „Ама, разбира се! Нека носи човекът, вместо да виси тука на тоя прът и да гние от дъждовете..“ Тико пък от своя страна изпадна в такова умиление, че нищо не можа да каже, само викаше:

„Малей! Малей!“

Той влезе в къщи по старата си, изпокъсана риза и подир малко се появи на вратата с гаширизон. Беше малко по-високичък от Заяко, та гаширизонът бая беше прилепнал по тялото му. Крачолите стигаха над коленете, ръкавите му бяха над лактите, дрехата беше добре изпълнена и кога се появи на вратата, изглеждаше неузнаваем, засмян до уши. Клюводръвците, като го видяха, изпадаха половината от дървото, после един по един почнаха пак да се катерят нагоре, лазеха на два крака и се подпираха с опашките досущ като буболечки. Ковачът заслиза бос по стъпалата на къщата, турил ръце в джобовете. Заяко пуфкаше цигарата, с едното око бе премижал леко, за да не влиза пушек в него, но с другото око гледаше слизация по стълбите човек. „Баш съм американец!“ – рече му Тико. „Па баш си“ – каза циганката. А Велика рече: „Досуш!“

Така гаширизонът, преминал дългия път през океана, после скитал по пътищата на старата Берковска околия и завършил като плашило върху Заяковата ограда, влезе отново в обръщение, клюводръвците изпадаха, като го видяха, а изпод сайванта излезе гъската, запъти се с тържествени възгласи към стопанина си, помириса с човка и одобри новата му дреха ... Ще изпреваря тук малко събитията, за да отидем с гаширизона напред, или както сам Заяко се изразяваше, Америка винаги изпреварва събитията, гаширизонът ѝ може да остави човека на сред път, щом това се налага, и сам да тръгне по пътя, като се развява на всички страни, а човекът подтичва гол подире му, едната ръка размахва да си помага в тичането, а другата притиска до себе си, белки прикрие срамотиите с нея.

Та по повод на тези Заякови мисли искам да кажа, че гаширизонът сума време се разхождаше с Тико. Горяха заедно въглища в гората и обработваха желязото. Вярно е, че тук-там се прокъса, но беше подкърпван усърдно, докато един ден двамата сина се зажиха и Камена подир няколко разговора с ковача реши да разреже американската дреха надве – за единия от синовете ризата, за другия панталоните. Добре че беше лято, та благодарение на лятото синовете намериха хубави циганки. Камена все викаше на Заяко и на жена му: „Господ да ви поживи, ако не беше американският гаширизон, не можехме, значи, да изпоженим момчетата. Чак до Дунава всички цигани знаят, че назе ни облича Америка, и го приказват това, и всеки иска да станеме сватове. Друго си е да те облича Америка!“ Заяко от своя страна казваше: „Америка кога те облича, може фин гол да ходиш, ама пак си облечен. На нея и политиката ѝ такава, и всичкото ѝ такава, подкърпи, префасонира, ръкав отреже,

крачол отреже, обаче маа, нали тук и там все са останали по малко копчета и тегели. Политиката ѝ такава на нея – по всички шевове се разпая, реже, кърпи и префасонира, уж по-облечена да се покаже, па то, като погледнеш, голотията ѝ се види отвсякъде!“

Няма ги нашите шаяци, дето три поколения се обличат с една и съща дреха, дрехата обаче не мърда, само малко поизбелее и се поизлиже от носенето. И миризмата на такава дреха е друга, на жълта дюля мирише, на ракла и на босилек, на овче мляко и на тепавица. Онуй мирише на фабрика и на смазка.

... Заяко допуши цигарата, взе дървената кръстачка, останала от плашилото, и я побии на същото място в плета, до прелеза. „Ти знаеш ли, че добре се сети – каза му по-късно жената. – Ако тенецът дойде и види, че има кръст на оградата, няма да смее да премине у нас, ами ще се върне пак у Тикови. То мене ако ме питаш, е най-добре да не идва, ама като гледах снощи гушерите по стената, па и свраките тая сутрин върху коша за кукуруз на Суса Тинина, разбрах изведнъж, че тая работа може да я свърши само тенецът. Мама, бог да я прости, разправяше, че гушерът носи човешка душа, а свраките носят душите на умрелите кучета. Па снощи в черницата видях едно пиле, уж е клюводръвец, ама не беше дип клюводръвец, все гледа да се прикрие зад другите. Ти не чу ли го, кога викаше: «Цинни?»“

„Не съм го чул – каза Заяко – и ако ме питаш, тия работи, дето ми ги разправяш, са женски бабини деветини. Свраката е яла бясна мърша, затова дойде, пък гушерът нали тебе да си учи малките как да се катерят нависоко? То, ако го не научиш, докато е малко, цял живот ще си остане ненаучено.“

„Не е така – рече жената, обърна се да си влезе в къщи, но изведнъж спря изненадано и погледна мъжа си. – Видя ли?“ „Какво да видя?“ „Не видя ли, че тука бе застанала една сврака, подслушвала е какво приказваме.“

Наистина една сврака беше застанала съвсем близко до тях, бе позвила глава и подслушваше разговора между двамата. Щом Велика се обърна да влезе в къщи, свраката се връцна мълчешката, направи няколко зигзага между овощните дървета в градината и се скри в зелената шума. „Чуух!“ – обади се едно чухалче откъм ракитака при реката. Чухалче много рядко можеше да се чуе денем, повече през нощите подслушваше и на всеки звук, всяко подвикване или кучешки лай, а така също и при кукуригането на селските петли, викаше откъм реката: „Чух, чух!“ „Добре де, чуух!“

„Подслушвала е“ – каза съвсем убедена жената и влезе в къщата да напали огъня. Докато чупеше дървата на коляно, докато стъкваше огъня и го разпалваше с духане, мърмореше, че ония свраки стоят настрана, а тая са я пратили да подслушва, да разбере кое-що и да им каже. Сети се, че трябва да предупреди новите си съседи, да не говорят баш високо по двора, щото свраките подслушват и после тръгват да разносят чутото.

А Заяко се въртеше в двора, два пъти влиза в къщи да пие сода бикарбонат, попоглеждаше към улицата и чакаше да се зададе човек, тръгнал по някаква работа, за да го придружи. Човек обаче отникъде не се задаваше.

„Да взема – рече си Заяко, – да потърся стара пила за огниво, та като направи Тико наковалнята, да ми направи и на мене едно огниво!“ Влезе в мазето, взе да търси в полумрака по гредите като какви железата са набучени, намери стари сърпове и гребла, конски подкови, уши от мотика; между подковите и мотиката напипа пила, вместо дръжка на единия ѝ край бе забучена какалашка. С тая пила той точеше бичкията си, после отвеждаше чапраз, тъй че острието да се хлъзга леко, но от много точене пилата се бе излъскала и бе станала гладка. Докато прибираше пилата, човекът чу, че някой диша в мазето през носа си и носът му свири.

Тръгна пипнешком към мястото, отдето идваше дишането. То сякаш идеше от една каца. Надникна в кацата, вътре бе тъмно, не се виждаше нищо, а и дишането се премести, този път го чу зад себе си. Обърна се, зад него бе светлата рамка на отворената врата. В струящата светлина Заяко видя една сврака как върви на два крака като яребица, ситнеше бързо, помагаше си с крилата – с тях се подпираше, за да пази равновесие – и дишаше шумно, с леко подсвиркване. Заяко я замери с пилата, свраката кривна на една страна, после на друга, пилата профуча край нея и излетя през вратата. Свраката също мина през прага, потича подир пилата, клъвна пътем какалашката, а човекът се совна да я настигне с няколко скока. Той свали капата си, мислеше, щом я настигне в двора, да я удари с капата, обаче птицата тъй много криволичеше и така се въртеше, че колкото пъти замахваше с капата, нито веднъж не можа да я удари. Велика излезе да вземе дърва за огъня и като видя мъжа си как гони спешената сврака и бие с капата по земята, така си и остана на прага на къщата. Птицата стигна до плета, Заяко мислеше, че баш тука ще я сгаци, ама тя намери малка пролука, провря се през пролуката и изчезна в градината. Докато Заяко се улавяше за един стол, докато се катереше по оградата и докато после тупна от другата страна в копривата, бе

настъпило пълно затишие – ни пърхане на крила се чуваше, ни тежко дишане, нито подсвиркване с нос. Човекът постоя в копривата, прехвърля се обратно през плета, нахлузи си капата и тръгна да търси пилата.

Двамата с жената се погледнаха, ама ни той каза нещо на жената, нито пък тя посмя да му каже нещо.

По-късно той разправи на Трифон, че прогонил свраката от избата си, птицата не щяла да хвърчи, ами вървяла пеша, обаче вървяла много бързо. Яребицата и пъдпъдъкът вървят така и колкото и да ги гониш, не мож ги хвана. Заяко помоли Трифон да му застреля една сврака, ще направи от нея плашило и ще видим тогава дали някоя сврака ще посмее да се навира в мазето му, или пък да обикаля наоколо и да подслушва. „Знаеш, че на тебе съм ти правил много услуги – каза Заяко, – зайци съм ти гонил да ги стреляш, лисици сме гонили, утрепи една сврака, па като дойде ловният сезон, пак ще ти правя хайка, може и на дива свиня да налетиме.“

Трифон излезе човек, застреля сврака и я даде на Заяко. Заяко взе кратуна, надупчи я цялата, оскуба свраката и всичките ѝ пера набучи на кратуната, така че тя заприлича на сврака, но три-четири пъти по-голяма от истинските. С жената туриха кратуната върху кръстачката, останала от американския гаширизон. Цяла седмица подир това, ако отнякъде се зададеше сврака, не само че не смееше да прехвърча, ами заобикаляше чак от другата страна на къщата на ковача, после зад коша за кукуруз на Суса Тинина и чак тогава отиваше към реката. Сврака, сврака, ама като види насреща си толкова голямо и рошаво сврачище, и нея я обхваща страх, та гледа, ако може, да е малко по-далечко.

Междувременно жените на тримата опекуни се събраха, ходиха на гробищата, правиха там парастас на Перуниката, преляха с вино кое как трябва, наготвиха много ядене и го дадоха на Тиковото семейство за бог да прости. Според поверието семейство, заселило се в къщата на тенец, трябва да се нахрани до насита, когато се прави парастас, та и тенецът по този начин да се насити и да престане да идва. Ако има истина в това поверие, трябва да кажа, че тенецът беше преситен. Подир обяда Тиковото семейство наляга в сянката на черницата, всички заспаха като изпозаклани, само Камена бе будна, щото правеше магия с червен конец. Заяко би се приобшил веднага към нея да види как ще направи магията, но този ден той не се случи в селцето, щото още рано-рано запраши в полето, където бяха дошли земемери. Имаше голямо желание да погледне през теодолита им, подиробед това му се удаде и като погледна през тръбата, видя, че целият свят е обърнат наопаки. Дървета, хора, овце,

телеграфни стълбове и дори един велосипедист – всичко беше преобърнато нагоре с краката – или върви насам-натам, или стои, обаче не пада.

„Те така е и в Америка – каза Заяко на земемерите. – Много пъти съм се питал като как ще е там, а то е точно така. Тая жена американец виси надолу с главата и велосипед като подкара, пак надолу с главата виси; сигурно и брата на жена ми така виси, за да извади по две песо на ден, и то ще ги извади, ако чокоите не му отбият от надницата, както на нас ни отби оня предприемач, кога правихме бегличкия мост. Уж тая жена щеше да плати по не знам колко, ама не плати, пална си моторетката и отпердаши с нея, па ние се емнахме да вадиме една релса, отнесе-на от реката. Я гледай ти, жена върви надолу с главата по пътя, ама що като краката ѝ са нагоре, фустата ѝ не пада! Глей ти!“

Говореше с такъв тон, че по никой начин не можеше да се разбере дали одобрява или не одобрява туй, че на жената фустата ѝ не пада.

Междувременно в три околии от човек на човек се предаваше на ковачите, че Тико се кани да прави наковалня и че в края на седмицата кой какво може да се съберат, та да му направят наковалнята. Циганите от три околии се застыгаха, най-далечните тръгнаха най-рано, на едно-две места преспаха заедно с каруците, взеха оттам още ковачи, инструменти и въглища и лека-полека в края на седмицата приближиха селцето. Мисля, че беше събота, когато първите каруци влязоха в двора на Тико. До вечерта станаха седем, последната – седма каруца – беше баджанака на Тико, сух старец, който залиташе, като вървеше. Тико се луташе между каруците с американския гаширизон, засмян до уши и само викаше: „Ма-лей! Малей, що циганин се събра! Малей!“ А циганите стоварваха багажа си и викаха: „Бре, ама си се изоблекъл!“

То се знае, че и Заяко беше там, оглеждаше всичко, цъкаше с език, разправяше на циганите, че ако българин заправи наковалня, не може да събере двама души за работа, а циганите седем каруци с народ докараха. „То е така – разправяше му старият баджанак на ковача. – но ако българин заправи къща, седемдесет души ще събере. Я съм видвал как за два дни направиха къща и я покриха. То е, щото на вазе къщата ви е всичкото, а на назе наковалнята ни е всичкото.“ „Така е“ – призна Заяко и припомни, че коша за кукуруз на Петър Сусов са го пренесли на ръце от реката до двора му може би трийсет-четирийсет човека. Петър на времето бе изплел коша до реката, а народ се събра от селцето и го пренесе на ръце до двора му, за да го постави върху четири темелни камъка, издялани конусовидно. Кошът за кукуруз не трябва да лежи на земята, ами да е повдигнат, за да минава свободно вятърът отдолу и да го

проветрява. По този начин и миш трудно ще се завъди, няма къде да свие мише гнездо. Суса Тинина се беше изплашила, че трудно ще нахрани толкова народ, ама като заклаха едно шиле и го свариха с ориз, па и люти чушки туриха в казана, целият народ се нахрани и остана доволен. Така че и народът беше доволен, и Петър доволен, и Суса Тинина.

„Ние за ядене се не боиме – каза Тико, – цяла гъска храниме под сайванта. Като направим наковалнята, ще заколим гъската, па като направим една трапеза, да има да ме споменуват циганите.“ „Бе ние ще те споменуваме – рече баджанакът, – ама нека първо направим наковалнята, та да има и ти за какво да ни споменуваш.“

Сутринта рано циганите станаха, ходиха вкупом да се измият на реката край селцето, върнаха се. Камена бе посъбрала от съседите едно друго за хапване, най-много, разбира се, взе от Велика, мъжете хапнаха здравата, не оставиха ни зальк, ни троха на трапезата. Клюводръвците слязоха от черницата, обходиха двора и се убедиха, че наистина няма никаква троха. С изгрева на слънцето отекна първият звук, наковалня прокътня, чукчето запя върху нея, побарабани и млъкна, за да се чуе как духалото задиша в огнището.

Това като че бе знак и за клюводръвците. Те се вкопчиха за черницата и почнаха да бият с човки дървесината. Долу в двора закъснелите продължаваха да набиват колове, сваляха духала от каруците, монтираха ги, едни зидаха огнища, други замазваха с кал огнищата, синовете на Тико търкаляха големи пънове, дошлите поставяха наковалните върху пъновете, по-старите се наместваха да седнат край огнищата, по-младите опипваха големите чукове, а най-младите и децата на Тико стояха зад духалата и ги пробваха дали поемат и дали издухват добре въздуха.

Слънцето вече се бе издигнало една копраля, когато седем огнища запламтяха и седем наковални, лъснати от работа, заблестяха като позлатени. Край някои огнища имаше по едно духало с верига, другаде имаше по три прости духала, повдигаха се отзад на ръце, за да поемат въздух, а като ги пусне човек, капакът отгоре натискаше и духалото само духаше през тръбата в огнището. Някъде духалата бяха двойни и с повдигането и със спускането духаха непрекъснато, на други места бяха чифтосани, докато едното вдишва, другото издишва и така се поддържаха постоянен приток на въздух. От каруците се носеха стари жезла, конски подкови, събирани още по времето, когато минаваха немски войници с тежки баварски коне, после подкови от руски коне, когато оттук минаваха руски войски, подкови от добитък, разпиляван по пътищата, шини от каруци и волски коли, чембер от обръчите на бъчвите, дръжки

от кожи, стоманени панти от врати, изядени ралници, уши от мотики и брадви, халки от кладенци, дървени пили, проядени от ръжда, счупени стоманени барамини, събирани по каменните кариери, капла от велосипед, прегъната на осморка. Всичко, което бе живяло своя железен и стоманен живот и бе потънало в забвение, покрито с ръжда, сега влизаше в огъня, за да се съживи отново. Тъй и човекът живее своя човешки живот, пада и потъва в забвение, покрива се с бледа зелена трева неговата могилка, но няма огън, който да съживи отново човека, и няма духало, което да му вдъхне душа. Може би само тенецът се връща при нас, но той ни плът има, нито е видим...

Един от първите в селцето, дето влезе в двора на Тико, бе Заяко. По-късно щяха да се появят и други любопитни – някой ще се отбие да погледа, друг ще седне на приказка, трети само ще покаже носа си над оградата или ще подхвърли парче непотребно желязо, за да влезе и то в огъня; по едно време дори и сколуфите на Суса Тинина се показаха над оградата. Но най-първ от всички бе Заяко.

Той мина покрай всички духала, като започна от двете, дето са чифтосани – едното вдишваше, другото издишваше. „Ама че гяволски са го измислили!“ – клатеше глава Заяко, вдишваше и издишваше и, за да не сбърка, маршируваше на едно място. Сетне се прехвърли на духало със синджир – то дишаше постоянно, механиката му бе по-сложна. По-натам ходи да види как три момчета духаха на три прости духала и се гледаха в очите, за да не объркат духането; те като че ли играеха хоро и внимаваха да не се застъпват един друг. Пламъците в огнището танцуваха равномерно, железата побеляваха. Дълги клещи измъкваха железата, малкото чукче на майстора започваше да барабани в края на наковалнята, момчетата грабваха тежките чукове и почваха да бият белия къс. Бели люспи хвърчаха наоколо, почервяваха още в движение и падаха черни на земята. Това бе нажежената ръжда, която трябваше да изпада, за да остане само сърцевината на желязото. После отново в огнището, после духалата пак пхтят, майсторите събираха въглените с мокри метли, поръсваха ги отгоре и отриваха потта от челата си.

Седем огнища бяха разположени под черницата в двора, седем наковални лъщяха на слънцето, десет или двавет духала, монтирани на колове и на чатали, дъхаха, пухтяха като локомотиви, скърцаха със синджирите, тракаха с триъгълните кожени клапи, за да спрат притока на въздух, и поддържаха с кислород пламналите дробове на огнищата. Желязото се загряваше отново, ставаше алено, синкаво, бяло. Екотът беше постоянен, защото, ако от едно огнище изваждаха желязото, в съседното

огнище го пъхаха, ако някъде почваха да бият с чуковете нажежения къс, на друго място вече бяха спрели. Сред цялото това движение, виковете, пъхтене огньовете хвърляха искри, духалата издуваха и събираха хълбоци като другоземни животни, прекъснали изведнъж своя луд бяг в потъналия в бъзак и коприва двор на Перуниката. Те дишаха свирепи и учестено, разпалваха изгасналите въглища, и връщаха към живот старото желязо и екотът на чуковете и отгласът на наковалните с трясък прогонваха мъртвилото. Виждаше се как жилести ръце се издигат и се стоварват надолу заедно с чуковете, потни гърбове и шии се извиваха, редом с пъхтенето на духалата се чуваше и тежко човешко пъхтене. През тая огнена и желязна навалица Заяко вървеше като насън, изпълнен с вътрешна светлина и силно възбуден, сякаш той управляваше цялата пукотевица. Из навалищата той виждаше да щъка непрекъснато Тико, вир-вода от огньовете; гаширизонът му също тъй целият бе вир-вода.

По едно време откъм къщата излезе баджанакът на ковача, сухият, дето все залиташе. „Ако има по-силен вятър, може да го отнесе“ – си помисли Заяко. Но вятър нямаше, човекът дойде спокойно под черницата, мина покрай всички огнища и видя, че железните топки и късове бяха набъбнали, защото ковачите все хвърляха нови и нови желяза, омесваха ги заедно със старите, пак ги загряваха и пак дотуряха нови. „Ще видиш сега баджанак ми – рече Тико на Заяко, – той е баш майстора на зарарките.“

Барешникът бе стрит на ситно под сайванта, приличаше на царевично брашно. Старият загреба от него в една дървена копаня, спря се пред първото огнище и хвърли отгоре шепа прах. Огнището се разжари внезапно и стълб от искри, висок човешки бой, излетя нагоре. По-натат старият пак се спря, хвърли шепа барешник в огнището, стълб искри го близна, но той не се отмести. После стигна до една наковалня, тъкмо бяха поставили върху нея бяла метална топка, поръси топката с барешник, тя взе да съска, да мята искри, сякаш се взривяваше. Пукаше и настръхваше – тъй таралешът настръхва, усетил опасност. „Бий!“ – рече старият и ония зароботиха с чуковете.

Така той премина край всички огнища и върху всеки метал хвърли барешник. По това време беше дошъл и Паунецо, гайдарят, разглеждаше меховете на духалата, клатеше глава и викаше на Заяко: „Мале, да мога да направя ей такъв голям мях за моята гайда, ще видиш какво значи свирка и веднага ще си прибереш окарината под мишница. Ама такава гайда нема как да се направи, па и да се направи, кой ли ще я надува! Този май че е най-майстора“ – каза той, като гледаше как старият

обикаля огнищата и хвърля в тях барешник. „Той е по заварките – каза му Заяко. – Нали знаеш, че всяка работа си има чалъм. На заварката чалъмът ѝ е барешникът. Не усещаш ли как мирише на барут!“

Паунецо помириша. „Наистина на барут мирише...“ – рече той.

Като посипа навсякъде барешник, старият се върна, напълни отново копанята и отново тръгна край огнищата. Този път той хвърляше съвсем малко, стълбът от искри не надвишаваше една педя. Жена може би така досолява яденето, след като го е опитала и ѝ се е сторило безсолно. Старият опитваше желязото с око, той разбираше от какво има нужда, след като видеше цвета му в огнището. Не беше довършил още второто минаване, в двора влезе Васо Сърбино. Викаха му Сърбино, щото всички истории, дето ги разправяше, все бяха свързани със Сърбия, макар че е известно в селцето, че бе прекарал там само една седмица, когато му се губи добитък. Добитъкът бе преминал отгатак границата и той ходи да си го вземе, ама се задържа, щото не е лесно от една държава в друга държава да прекараш добиче. Но въпреки това той разказваше само за Сърбия, като че ли половината му живот бе минал отгатак границата.

Васо дойде, обходи всичко, беше стар, колкото и старият ковач, и също така сух, само дето не залиташе. Щом го видя как хвърля каменна сол в огнището или върху изтеглените по наковалните жезла, той веднага се залепи за него. „Дайте вода – рече старият, – подир малко ще каляваме, па после пак ще отмъртвим желязото.“

Той седна под черницата на сянка, Васо седна до него, Паунецо остана прав, а Заяко клекна, за да си свие цигара. „Като гледам как ехти всичко наоколо и от сто метра мирише на барут, рекох си: «А бе война ли е почнала, кво става! Па то ето кво става!»“

„На война падат жертви – рече старият ковач, – а ние тука от стари жезла и ржда правиме нова наковалня. Кога един циганин се засели някъде, требе да му се помогне, щото е нанагорно човек да се бръкне и да купи фабрична наковалня.“ „Ти ли я ръководиш цялата работа?“ – попита Васо. „А! – рече старият. – Те, момчетата, си коват всичко, а аз само минавам, та с барешник почиствам рждата и другите примеси в желязото. Ако примесът не изгори, няма как да слепиш парчетиите в една наковалня.“ „Запипряш значи?“ – рече Васо Сърбино. „Как да запипря?“ – попита го Заяко. „С пипер! – рече Васо. – Ако вземеш пипер с пръсти и поръсиш отгоре, то значи, че запипряш, ядене ли ще е там, месо ли ще е.“ „Има нещо такова – рече старият ковач. – Желязото нито дава да го прегрееш, ни дава да го оставиш студено.“

„Знам аз – каза Васо, – тия работи съм ги правил. Кога се зажени

сръбският крал Милан, нали тебе сватба да се направи, па да се нахрани народът, а то народ много. Никой се не наема да нахрани народа. Идват тогава при мене, така и така викат, Васо, ти баща, ти майка, кръчма си държал и хан си държал, що народ си изпонахранил, да дойдеш за главен готвач на сватбата, щото никой не ще да се наеме. Ще се наема, викам аз, ама да ми дадете войска. Те казаха, че ще дадат войска и че са пригответи триста вола.“

„Айде бе! – възкликна Паунецо. – Триста вола!“ „Триста, ако не и више – казва Васо, без да го погледне, щото гледаше стария ковач. – Всичко това на едно поле, накладени големи огньове, войска строена и като пристигнах, давам нареждане да се издялат шишове и всеки вол да се набучи на шиш и да почне печенето. Войската, значи, козирува, почна да върти воловете на шиш, а аз обикалям, следя как върви печенето, минавам край всеки вол и само запипрям отгоре. Изпекоха се, значи, един път. Само един вол падна в огъня, та прегоря половината. Войниците направили добре шиша, ама не забележили, че по средата има чвор. Волът натежал, дървото се пребива надве баш на шиша и животното падна в огъня. Извадихме го, разбира се, поотупахме го от възлицата, ама доста бе поизгорял. Иначе другите се запекоха и нали ги все запипрям отгоре, станаха като бакърени ... Та затова викам, че и ти вървиш край огнищата и запипряш желязото. Младите нека млатят с чуковете, това им е работа, да млатят, а на нас работата ни е само да запипряме.“

Васо се засмя, старият ковач също се засмя, а Заяко намигна на Паунецо и се изправи, щото му се бяха преклечали жилите и усети тръпки в стъпалата си.

Тико мина край огнищата, за да закали леко всяко едно от железата. Дървените корита задимяха, желязото възвря водата, стана на синкави ивици. Старият ковач само с един поглед преценяваше дали желязото е прекалено или само е отмъртвено. Късовете нападаха отново сред възлицата, почнаха да се загряват, а старият отново тръгна и почна да хвърля барешник. Сега той хвърляше повече, стълбовете от искри го скриваха за миг от очите на околните. Духалата пхътяха, ехтяха наковалните под тежките чукове, лъщеше пот по голи гърбове и шии, от потта очите на работниците станаха червени.

Така до обяд се носеше желязна и човешка реч, смесена с шумното дишане на духалата.

На обяд работата стихна, хората оставиха чуковете, отпуснаха духалата, огнищата почнаха да се покриват с пепел. Само наковалните

продължаваха все така да лъщят в очакване. Ковачи и помощници един по един насядаха в сянката на черницата.

Тогава от всички улици взеха да щъкат жени, коя носи гърне, коя паница, коя бакърено котле или тенджерата: носеха храна за циганите. Велика подаде през оградата цяла тава с картофена яхния, току-що я беше извадила изпод връшника. „Мъре аз няма какво да си вървя да обядвам, ами я дай и на мене една лъжица!“ – рече Заяко и се намести между ковачите. От жените коя хляб носеше, коя сирене, коя мляко. Кой какво имаше, даде, да хапнат хората, щото новите заселници ни брашно имаха, ни боб, ни картофи, никакъв зеленчук, а може би и сол да нямаха. По едно време сколуфите на Суса Тинина се показаха зад плета, паница лютеница подаде на работниците. Трогнат, с влажни очи, Тико само повтаряше: „Малей, малей на тоя народ ние не може да се отблагодариме и не може да му отработиме!“ Камена сипваше яденето в паниците и разправяше: „Те и у Живовци сме били, ама оня народ башка, а тука народа башка. У Живовци във всеки двор куче, некъде и по две кучета, не може да влезеш да поискаш брашно, лук или чушка. Тука кучета няма и само като минеш по улицата, ти речат: «Ела тука да ти дам яйце и малко ориз», па някъде ти загребат две-три лъжици да сготвиш. И нищо те не лае, а у Живовци кучетата все ни изполаяха!“

„Знам го аз това село – разправя Заяко на стария ковач; майстора на заварките. – Ние пазарихме от него да ни вършее житото с американска батоза. Тая жена овърша житото, ама изпояде всичката слама, та добитъкът ни цялата зима деянеше само на листник. В това село много обичат предвземката. Духовата им музика например свири само по ноти. Идвали са тука, всеки държи нотата пред себе си, върви и свири. Добре, ама ако има дупка по пътя, той не гледа дупката, ами все в нотата гледа, докато се набута в дупката. Кога взех окарината, ми разправят да взема и аз да свиря по ноти. Па то как ще свириш по ноти, вечер седна да свиря в двора, тъмно, ни можеш да видиш нота, ни нищо. Освен да накарам жена ми да излезе с петролния фенер да ми свети, па аз да си вадя очите, та да гледам нотите и да свиря. Мигар пилето свири по ноти! Като му се досвири, то си затваря очите и почва да свири ... Знам го аз Живовци!“

Обядваха, пушиха по цигара. „Айдете, айдете!“ взеха да се подканят един друг. Най-младите скочиха първи, застанаха зад духалата, меховете се издуха и започнаха да дишат плавно. Огънят се съживи, постарите наставаха и те, поразкършиха се, кой захапал цигарата със зъби, кой свива нова цигара, застанаха пред наковалните, слънцето блести отразено й лъскавата стомана и хвърля лъскави отблясъци по лицата.

Първият звук звънна, наковалнята отекна, подире ѝ се обади друга, една по една взеха да се настигат, да се изпреварват, завикаха с кънтящите си гласове и до вечерта не млъкнаха. Желязото в огнищата набъбваше, двамата опекуни Истрати и Зарко Маринков дойдоха привечер и Заяко им показа как от стари конски подкови е станало парче желязо, голямо колкото зелка. Зарко Маринков мъкнеше парче от железопътна релса, има може би две педи дълго. Той даде релсата на Тико, Тико каза, че от релсата ще направят едното ухо на наковалнята, щото това сигурно е шведска стомана, от нея правят бръсначи. Старият ковач, дето бе майстор по заварките, каза, че релсата трябва да се смеси и с друго желязо, щото иначе ще се пука при по-силен удар. Туриха я в едно огнище, нагряха я, почистиха я от ръждата и с бой и нагриване взеха да я омесват с прости волски подкови и чембер от стари каци.

Едва по здрач в двора настъпи тишина. Уморените работници изпушиха по цигара тютюн, пиха вода от стомните и, без да потърсят вечеря, налягаха кой под черницата, кой в разпрегнатите каруци, кой под сайванта, а някои се свиха край огнищата, постлали под себе си стара рогозка или малко сено. Отвъд оградата по улицата и поляната се чуваше металният звън на букаите, отвън пасяха спънатите коне.

Не беше се стъмнило още напълно, когато се чу свистене във въздуха, шум на пера, птиче подвикване и в черницата с врява долетя и почна да се настанява ятото от клюводръвци. Птиците опитаха с клюнове дървесината, посипаха картеч върху спящите: „кppp! кppp!“ – пошумяха още малко и почнаха да се сбутват една друга, за да се настанят за сън.

По-късно Заяко ги чуваше как в съня си някоя изписка: „динни“ – или тракне глухо с човка. Отвъд черницата подрънкваха конските букаи, от време на време дрънченето се придружаваше от меко пръхтене или процвилване. Чухалче откъм реката обаждаше, че всичко чува. Заяко стоеше и се почесваше посред двора. Да иде да легне до кокалестия гръб на Велика още не му се щеше, а пък никакъв човек не се виждаше по улицата, та да тръгне с него или поне да го заприказва. Оставаше му само окарината. Седна на процепа, извади свирката от джоба си и излеко започна да нагажда свирката и да я вплита в сиромашките вечерни звуци. Попоглеждаше в съседния двор, виждаше как там ту тяло се размърда, ту ръце се размърдат отривисто ѝ падат като отсечени; в съня си ковачите продължаваха да се борят с огненото желязо и да извиват тежките чукове.

И като попоглеждаше смътните тела на смътната светлина на

звездите и като се вслушваше във вечерните звукове, Заяко почна да докарва свирката близо до тях, да им подражава, но в ушите му още къртяха наковалните от деня и духалата продължаваха да дишат, та от време на време се опитваше и да прокърнти изпечената глина; и ситният картеч на клюводръвеца минаваше в съзнанието му, тогава пръстите изтичаха чевръсто по ситните дупки на окарината и едно из друго тъй много се смеси мелодията, че напомняше едновременно пиле, наковалня, конско пръхтене, клюводръвец, подсвиркване с нос (както подсвиркваше свраката в избата), дишашо духало. Да се чуди човек с какво въодушевление свиреше Заяко. Да речеш, че имаше публика, та за публиката тъй да се въодушевява – нямаше. Единствена публика му бяха спящите ковачи, спящото ято на клюводръвците и свраката, обесена на стряхата на коша за кукуруз у Суса Тинина. Само чухалчето го слушаше, но без всякаква живост, обаждаше се от време на време, и то не за да изкаже възхищението си, а колкото да обади, че е тук наблизко и че всичко чува.

Прибра свирката в джоба си, тръгна безшумно през двора. Над него звездите също тъй безшумно стъпваха по небето. Преди да влезе в къщата, се сети за брата на своята жена и си каза наум: „А бе той може и да вземе по две песо на ден, ама то само за две песо не може да се живее. Мигар е живот това да гледам винаги да изкарам по две песо надница!“

По-късно, като отместваше жена си към стената, реши в себе си, че човек може и да се пазари с живота за две песо, ама тая жена живот кога дойде за плащане, вземе, та ти отбие от надницата, палне си моторетката и запраши из пътя, па ти върви после да мъкнеш релсата, отнесена от тоя пусти Огос! Затова най-добре е да не се пазариш, щото животът е по-гяволски от човека, ами работи, каквото ти е кеф ... В просъница се видя как стои голям колкото къщите зад две големи духала, повдига ги и ги спуска и те така шумно и силно духат, че отнасят керемидите от покривите на къщите. По едно време пред духалата застана Суса Тинина с обесената сврака, духалата я понесоха и нея заедно с покривите, клюводръвците се смесиха с керемидите, подире им се запремятаха гущерите, та не можеше да се разбере това, дето се извива на вихрушка, керемидата ли е, клюводръвец ли е или е само перушината от свраката, обесена на коша за кукуруз ... Той се умори да духа, духалата млъкнаха, светът отпреде му побеля, по бялото притичаха гущери – като мигновение – и изчезнаха. Заяко потъна в дълбокото на съня, спокоен, отпуснат; само понякога премяташе ръка отривисто, сякаш изковаваше нажежено

желязо.

Когато той влизаше в мрака на нощния сън, неговата жена Велика вече излизаше оттам, пред очите ѝ постепенно почна да се развиделява. Беше се проспала. „Дали са пели първи петли, или не са?“ – помисли жената, но не можа да си отговори, погледна навън звездите, погледна тавана и започна мислено да пътува.

Често казваше: „Дремна не дремна и като се събудя, акълът ми почне да пътува. Нали много рода имам пръсната по света, докато акълът ми иде при тоя роднина, докато иде при оня роднина и се върне, гледам, че вече се съмва.“

Та и сега жената се беше проспала, лежеше будна в леглото, гледаше тавана над себе си, а акълът ѝ вече пътуваше с експреса „Магура“ към Мездра. Там попита на гарата и се прехвърли на друг влак, та да стигне до Плевен. На Плевен я посрещна сестра ѝ, избелваше вълнена прежда. Велика я подучи как по-добре да избели преждата, тури в един чебур жаравя, върху жаравата посипа сяра и взе да върти преждата над пушека. Преждата стана снежна и мека. Като свърши тая работа, акълът на жената се запъти към Берковица, донякъде пътува, после не знаеше на влак или на автобус да се прехвърли, затова известно разстояние мина по въздуха, отдолу бе тъмно, не се виждаше гори ли са това, реки ли са или ниви, приземи се едва в циганската махала Раковина. Градът Берковица блещукаше отпреде ѝ, но тя не тръгна право към него, ами сви в циганската махала, там имаше едноок турчин, приказваше с орисниците на умрелите. Турчинът бе вързал на покрива на къщата си една кутия от вафли, бе проврял през нея книжен канап, седеше на прага на къщата и от време на време подръпваше канапа, за да съобщи еди-какъв си въпрос на орисниците и после се заслушваше, за да чуе отговора.

Велика говори с орисниците на измрелите роднини, орисниците казваха, че са добре на оня свят и че нямат нужда от нищо. Тогава попита за Перуниката и мина сума време, докато на края орисниците обадиха, че още не е пристигнал там, или както турчинът се изрази: „Едната му орисница каза, че го чакат отдавна, но той още не се е явил.“ „Така си и мислех, нали е тенец“ – рече си наум жената и продължи към мъждукащите къщи на Берковица, мина през стихналия град и се спря в махалата Беговица. Имаше леля в тази махала, стара жена, участвуваше в някакво братство и се бяха разбрали да ѝ се обади, та лелята да ѝ обясни, каквото трябва, за братството и да я приобщи. Лелята обаче бе отишла от два дни за кестени в Балкана. Брулеха кестени и преспиваха в гората, та щяла да се върне в края на седмицата.

Като се повъртя пред заключената къща, акълът ѝ се обърна назад, мина край реката, дето жени с големи бухалки перяха бяло платно. Реката отнасяше бяла сапунена пяна, акълът тръгна подир пяната, стигна реката Искър, възви срещу течението и след като се провря през мрака на сума тунели и взе всички завой на дефилето, стигна в София. Гарата гъмжеше от народ, но тя не виждаше народа, ами само сина си. Синът стърчеше високо над целия народ, пушеше и като я видя, рече ѝ: „Добре дошла, мале!“ Това ѝ беше достатъчно, видя го, върна се бързо назад, щото човешкият ум има тази способност тутакси да открива грозящата го опасност и тутакси да се озовава на мястото на грозящата го опасност.

Акълът пристигна навреме в селцето, за да види как мъжът бе засанал до оградата и гледаше в градината на Суса Тинина. Суса Тинина, разгорещена и гърдеста, окопаваше с мотика картофи. Велика застана до мъжа си, плоска и суха, попита какво има толкова интересно в градината на Суса Тинина. „Гледам – рече мъжът ѝ, – че техните картофи са по-лоши от нашите и са потънали в треволяк и лобода, а нашите картофи я кви са буйни и ни една тревка няма между тях.“ „Ами че като са ѝ тревясаи картофите, нека бърти с мотиката“ – рече жената, а мъжът ѝ закима с глава: „Ами нали и аз това гледам, как бърти с мотиката.“ „аа, гледаш – рече жената, – а кога аз бърти с мотиката, не поглеждаш в наша градина.“ „Поглеждам бе, как да не поглеждам“ – рече Заяко и се отмести. Мина покрай оградата, стигна чак до другия край и почна да гледа своята градина. Освен картофи и разкопана земя там нямаше нищо друго за гледане, но той, завалията, стоеше и гледаше.

„Ще го оставя за минутка“ – рече Велика и акълът ѝ тръгна към брата в Детройт. В селцето той беше бърварин и тя също го видя като бърварин, стои в Детройт и набива обръчите на една бърва. В нов гаширизон и нови обуца той обикаляше бървата, а малко по-настрана стоеше жена в палто, дълго до петите – същото, каквото пратиха на Велика, – и го гледаше как набива обръчите. Още по-нататък стоеше чокой. Когато обръчите на бървата бяха набити, чокоят се обърна, та даде две песо на бърваря, а бърварят подаде двете песо на жена си. „У Америка отиде – помисли си Велика, – и пак си е останал спестителен.“ Жената, след като прибра парите, гребна с шепя от един шиник и почна да хвърля кукуруз по двора. Надойдоха кокошки, взеха да кълват, а бърварят седна на обърнато буре, запуши и загледа с умиление ту жена си, ту кокошките, ту пак жена си.

Обърна се назад и видя в далечината съвсем смален Заяко как стои

гузно до плета, пие сода бикарбонат и гледа гузно в окопаната картофена градина. Суса Тинина бяхтеше с мотиката своите тревяса ли картофи, Заяко я чуваше как бяхти, ама му беше гузно, та не смееше да се обърне и да погледне.

„Ще се обърне той! А нека смее да се обърне той! ...“ – рече си Велика и забърза към него.

Докато стигне до него, докато му каже да наклъцка малко дърва на дръвника, взе да се съмва. „Бре! – скочи жената. – Пус ти акъл, докато иде и докато се върне, глей съмна се!“

В съседите запяха наковалните, женски глас мамеше кокошки: „Цррр! Цррр!“ Велика излезе навън, видя, че Суса Тинина хвърляше кукуруз на кокошките си. Тя също взе един сахан с кукуруз, пусна кокошките и почна да хвърля отгоре им кукуруз и макар че те се нахвърлиха настървено и почнаха да кълват, ги помами: „Цррр! Цррр! Къти-къти-къти! Цррр!“ В Тиковия двор гъската бе застанала пред стъпалата на къщата, подвикваше: „Тромб! Тромб!“ Излезе Камена, рече: „Добро утро, Великоо! Добро утро, СусееЕ“ (Ония й отвърнаха.) „Гъси, гъси“ – почна да мами тя гъската, хвърли й кори от хляб, гъската ги трошеше надвентри с човката си и не преставаше да подвиква: „Тромб! Тромб!“

Клюводръвците се вдигнаха от черницата, преминаха на облак над ковачите, направиха два-три завоя, внезапни и остри, повдигнаха се нагоре и се понесоха плавно към полето – нагоре и надолу, нагоре и надолу, сякаш се хлъзгаха по невидими вълни. Тогава на вратата се появи Заяко, видя отдалечаващите се към полето клюводръвци, видя жена си да хвърля кукуруз на кокошките, мярна му се сколуфите на Суса Тинина, но погледът му този път не се задържа в чуждия двор, защото наковалните кънтяха и пееха и го мамеха към себе си. Той мина през прелеза. Мислеше тоя ден да вземе един чук и да удря с него, та да разбере как точно се омесва желязото за наковалня.

Не стигна до ковачите, на сред пътя го спря Тико. „Така и така, каза му, знаеш ли, че нощес оня идва.“ „Кой?“ – попита Заяко. „Тенецът – рече Тико. – Идва и ме натиска по краката и на гърдите ме натиска, ама ни смее да извикам, ни смее да изохкам, а па не дай боже да кажа. А кажа, циганите ще си вдигнат наковалните и чуковете и ще се изметат посред нощ. Циганинът, кога тебе, е куражлия, ама кога не тебе е страхлив като циганин.“ „Е, как ще те натиска!“ – не разбираше Заяко. „Натиска бе – обясняваше му ковачът с жестове – ей така те натиска, та ти спира въздуха. Казвам на Камена, Камена побая тихо, да не събуди децата, ама оно натиска отгоре и едва съм изкарал нощта. Вир-вода

станах.“ „Да не би да си пил сънена вода?“ – попита Заяко. „Вода пих – рече ковачът, – нали цел ден изгорехме покрай огнищата, цяла нощ пих вода.“ „От водата е – каза му Заяко. – Да знаеш, друг път кога ставаш нощем да пиеш, ще разклатиш стомната, щото водата също спи. Да сипеш заспала вода в стомаха си, все едно че сипваш олово; тя и там спи. А ти, кога ставаш нощем, разклати стомната, събуди водата и после колкото щеш пий.“ „Не съм го знаел това“ – рече ковачът и двамата тръгнаха към огнищата, над които се вдигаха и спускаха равномерно кожените хълбоци на духалата.

Не помня дали на третия или на четвъртия ден ковачите оставиха само три огнища, събрани едно до друго. Край тях наредиха всичките наковални и духала. Седемте метални къса трябваше да бъдат събрани в три, да се стопят в тях всичките чужди примеси, да се споят здраво, а после трите къса да легнат в едно-единствено огнище и най-яките ковачи да се заловят с тях. Заяко бе силно възбуден като гледаше как работата постепенно се събира в куп.

На следващия ден остана само едно огнище, голямо колкото селска софра, ковачите изсипваха по цяло кошле въглища в него и сухият майстор по заварките хвърляше по една капа счукан барешник. Стълбовете от искри се извиваха чак до средата на черницата, тъй че никакъв клюводръвец не посмя през тия няколко дни да застане денем на дървото. Духалата свистяха и дишаха непрекъснато, мокри метли ръсеха вода върху жаравината, от водата огънят се разпалваше още повече, желязото омекваше като масло. Няколко чифта клещи го измъкваха върху едва голяма наковалня, старият подвикваше: „Ъ! Ъ!“ – младите ковачи издигаха и стоварваха чуковете, майсторите броеха и преобръщаха желязото под команда.

Цялата стара железария заедно с парчето железопътна релса мина през огньовете в тези няколко дни, пречисти се, събра се вкуп и набъбна като бича глава. Ту почервяваше тази бича глава, ту побеляваше, ту ставаше осаждено синя, когато застиваше върху наковалнята. Заяко подрипваше било от едната страна, било от другата, пазеше се от големите огнени люспи, излитащи изпод чуковете. Черна ръжда като есенна шума се ронеше и ковачите, дето работеха наоколо, потъваха до глезени в нея.

Постепенно бичата глава взе да се оформя, изтеглиха се настрани два тъпи рога – рогата на наковалнята – муцуната се стесни надолу, клещите обърнаха главата да застане върху рогата си и чуковете взеха да сплескват муцуната. Върху сплеснатото тази бича глава трябваше да стои и да удържа главоломните удари на големите чукове. Страх да го

събере човек, като гледаше тоя народ, струпан около желязото, обгърнат в искри и летящи огнени люспи, изпънал мускули и жили, заизвивал големите чукове. Чрез простата химия на огъня и пясъчника, донесен от реката, чрез простата механика на ударите този ковашки народ разрушаваше атомните ядра на стари разнородни стомани и желяза, метеше ръждивия пърхут от тях и изковаваше едно единно ядро, изковаваше наковалня, в която ще бъдат премахнати всички желязни граници и всичките породи ще застинат в единна прегръдка. От цяла каруца метални парчетий се оформи постепенно наковалнята, все още мека и глуха за ударите. Още много огън бе необходим и много път, докато се доловят в нея метални нотки, известна звънливост и радостен, пъргав и жив отглас на всяко повикване.

Що ли и нас някой така не ни пуши през огън, па да ни забие с чукове, па да ни обърне един към друг, па да изтрие всяка граница помежду ни, ами стоим ребром един спрямо другото и всеки се е оградил с по десет коли тръне, а държавите са се оградил с по хиляда коли тръне и една спрямо друга стоят ребром! Коя от стомана, коя от кацарски чембер, коя от тенеке, коя пък ептен ръждясала, ама на, стои ребром, щото, ако не стои, няма да я признаят за държава!

„Кой стои ребром, кой стои гърбом, а Америка и ребром и гърбом, а на всичко отгоре и с главата надолу виси.“ Рече това Заяко на опекуните, когато дойдоха привечер да видят наковалнята. А Истрати, най-старият, каза тогава: „Ние не стоиме ребром, с лице към всяка държава стоиме и която застане с лице към назе, и ние сме с лице към нея...“

Но за тая работа те говориха привечер, насядали около сварената гъска под черницата, а сега гъската още не беше сварена, не, ами не беше и заклана още, един от синовете на Тико отиваше да я заколи, птицата се провикна за последен път: „Тромб!“ и макар че главата ѝ беше отсечена, продължаваше да си маха крилата, за да отлети в отвъдното.

Децата я оскубаха, напътствувани от Камена, по-късно краката ѝ щръкнаха в котела над огъня и в мириса на въглища и на желязо се намеси в двора миризмата на гъше месо.

Това между другото бе забелязано от Заяко и от всички ковачи. Без дори и да бяха видели гъската, те знаеха, че щом наковалнята почне да се оформя, тя вече ще бъде турена на огъня. Само старият майстор на заварките не се интересувахе от гъската, цялото му внимание бе съсредоточено в наковалнята.

Най-после тя застана готова пред очите на ковачите, цялата зачервена и пламтяща. Мъжете се подпряха на чуковете, а Тико и старият

майстор я повдигнаха с клещи и я поднесоха над голямото корито с вода. Почваше най-трудното, да се закали разкаленият метал, да стане пъргав на ударите, кънтящ и нечуплив. Не една наковалня се е разпуквала на две едва допирайки водата; не една наковалня е излизала без рога от коритото с вода. Рогата с трясък се откъсват, врят и подскачат в коритото, водата също ври и подскача, а наоколо потта на ковачите изстива бързо върху телата като посред зима.

Духалата замлъкнаха, огънят се стаи, хората се бяха струпали и всички очи бяха вперени в пламтящата наковалня. Двата чифта ръце работеха с клещите като два чифта волове, прекарвали целия си живот в един и същи ярем. „Пфи!“ – изписка водата преди още металът да я е докоснал и проблесна като острие на сабя. Ръцете на ковачите не трепнаха, ами продължиха да спускат бавно наковалнята в коритото, водата възвря и обгърна гневно нажежения рог; там, дето наковалнята се опираше в мократа стена на коритото, дървото запуши, пламна, чу се пищене и пукане. Но ръцете не спираха, ами продължаваха да отпускат напред, сега вече всичко кипеше и пукаше, наковалнята почти не се виждаше, гъста пара се виеше и усукваше бели кълба. Тя скри в себе си нажежения метал, клещите, ръцете на майсторите. Майсторите не трепнаха. Макар и да не виждаха, те с ръцете си усещаха вибрирането при закалката. „Ъ“ – извика изведнъж старият и двамата изтеглиха леко назад наковалнята. Парата се разсея, макар и водата в коритото да продължаваше да дими, „Вода!“ – рече старият и две ведра се плиснаха в коритото. Единият рог на наковалнята бе станал черен, после идваше една доста широка сива ивица, подир сивата ивица се къдреше остро изрязана синя ивица, като белег от посичано. По-нататък цветът бе морав, после ставаше бакърен и едва на края другият рог все още продължаваше да пламти и да раздрусва въздуха около себе си, като ореол на светия. „Добре.“ – рече старият и двамата отново запускаха метала към водата. Синята ивица, дето напомняше белег от посичане, побягна назад, огъваше се и се къдреше като жив кичур от женска коса, духан от вятъра. Ни веднъж не се скъса, само се огъваше и бягаше назад, премина във втората половина, стесни се, тръгна към другия рог.

– Бяга, бяга! – рече Тико.

Старият мълчеше.

Синият белег пробяга до края, изчезна, водата кипеше, парата се виеше нагоре, наковалнята отново се скри. Двамата майстори въздъхнаха, погледнаха се за първи път, погледнаха и околните. Отпуснаха клещите, оставиха ги заедно с наковалнята в коритото и стояха неподвижно

може би докато човек преброи до пет или шест. После вдигнаха наковалнята, оставиха я на един дървен труп до огнището. Тя беше посиняла и суха. Старият взе малко чукче, удари с него от едната страна, удари от другата, после по средата, после по ръбовете и все се заслушваше какъв звук издава. „Таин!“ – отговаряше наковалнята на почукването. „Ще нагреем още!“ – каза старият.

Няколко пъти те я нагриваха слабо, каляваха я в коритото, пак я нагриваха, пак я потапяха – кога по-бавно, кога по-бързо – и след всяко изваждане старият опитваше с чукчето. И тя все казваше: „Таин“. На края това „таин“ почна да се изчиства и след последното потапяне, щом ковачът я докосна с чукчето, наковалнята се обади чевръсто и звучно: „Тин!“ Удари два пъти последователно: наковалнята му отговори два пъти последователно: „Тин-тин!“

„Да ти е честита и да ти храни децата!“ – каза старият човек...

„Хайде да е честито, хайде хаирлия да е, хайде, и не знам кво си!“ – почнаха един през друг да честитят на Тико. Той благодареше и разправяше какъв страх е брал, като гледал синята ивица, дето бяга, няма ли да се скъса. Щото тази синя ивица показва къде е болна наковалнята, къде има шупли, къде не е добре заварена. Но ивицата преминала от началото до края, без да се скъса, и с още няколко по-меки закалявания наковалнята прочистила и звука си. Ковачът по звука познава различните желяза и кое желязо от каква болест страда. Звукът на една наковалня трябва да е звънлив.

Той замахна с голям чук с все сила и я удари право в средата. „Тин!“ – откликна весело наковалнята. „Хайде, момчета!“ – рече ковачът.

И ковачите един през друг надигаха тежките чукове и започнаха да удрят наковалнята, сякаш се заканваха да я направят на сол, но наковалнята отхвърляше назад чуковете им с весело ектене. Синя, осаждена, неугледна между другите лъскави наковални, тя кълтеше при всеки удар, застанала спокойно за следващия. Повърхността ѝ от ударите доби блясък, не тъй замайващ като на останалите, но все пак лъщеше по малко. Момчетата се умориха да бият, оставиха чуковете, Заяко взе един чук и пристъпи и той да удари. „Удари, удари!“ – окуражи го Тико. – Може па ти като я удариш, да се пръсне.“

Заяко се извъртя и с все сили стовари чука отгоре. Наковалнята веднага изби чука от ръцете му и прокълтня тъй силно, сякаш в самите му уши беше извикала. Заяко застана изненадан, гледаше отхвъркналия отвъд духалата чук, а ушите му продължаваха да кълтят, сякаш десетки

чукове биеха. Лека-полека към тях се приобщаваха ударите на нови чукове, станаха стотици, но ги чуваше по-слабо, като че някъде далече биеха някаква наковалня. После към тях се приобщиха нови, станаха хиляди, ама много далече бяха тия чукове и много далечен беше екотът на наковалнята.

То беше от ехото, в първия миг ушите му бяха заглъхнали и докато ехото се отдалечаваше и се разсейваше в кръг, преминавайки над цялото селце, над полето, реката и горите наоколо, му се струваше, че това е ектенето на хиляди жезла, произнесено от едно гърло; подобно е и ектенето на окарината, когато всичките ѝ клапи са отпушени и само палецът трепери, на клапата откъм корема ѝ, там, дето излиза въздухът от духалката.

Трябва да ви кажа, че колкото бърз и отсечен да е звукът на една наковалня, в него могат да се доловят гласовете на много стомани и жезла. Войска когато върви и пее едногласна песен, напомня донякъде това. Хилядна войска, гърлата все мъжки, песента е едногласна, но в този едногласен хор се усеща, че пеят хиляди, макар и с едни и същи думи, с един и същи ритъм. Новата наковалня бе събрала в себе си гласовете на руска стомана и изтърканото желязо на стари подкови, подритвани по пътищата, на сечива, белязани с емблемата на две щръклета – старовремска марка на добра стомана, – какви ли не отломки от солинген и ковашко желязо за подкърпване на мотики, синджири от плугове марка „Глиган“, германско желязо от войните, българска стомана, лята и кована в български фабрики. Огънят и чуковете бяха споили всичко в единна войска, песента бе станала едногласна. Но наковалнята освен гласовете на стомана и жезла бе попила в себе си и всички удари на чуковете. До края на живота си при всеки удар и при всеки вик тя щеше да съживява тези удари, щото те бяха съхранени в стоманената ѝ памет за вечни времена...

Тъкмо това бе чул с ушите си Заяко, чиито уши няколко дни бяха вървели само между наковални, духала и разжарени огнища. При всеки труд има магия. Подир години ковачите ще се разпилеят, всеки ще легне в своята могилка, но ще остане жива ръка, за да вдигне чука и да докосне наковалнята, и наковалнята ще извика събудена от удара. Бъдещият човек, който докосва наковалнята и чуе нейния екот, всъщност ще чуе само звънливото: „Тинн!“ – а ще получи съкратена информация за цялата история по сътворяването на една наковалня. Ухото ще разчете тази информация, ще я предаде на мисълта, а мисълта от своя страна ще я разчлени още повече и човекът, подпомогнат от своето въображение,

ще нарисува последователно и отново цялата картина. Съмнявам се само в едно, дали бъдещият човек, разчитайки заключената информация в екога на една наковалня, ще се досети да включи в съживяването от него картина и гъската, която виждам вече как е запечена под връшника, зачервява се и разнася ароматна пара около черницата.

Прочее да оставим новата наковалня и да се обърнем към гъската.

Седмица по-късно Заяко се яви при шивача, както се бе явил преди време с новия си гаширизон, за да може да види още един Заяк с нов гаширизон насреща си. Този път обаче нито бе облякъл нещо ново, нито носеше нещо за шиене. Шивачът си бодеше очите, наведен над някакъв плат, отвърна на поздравата му, без да вдига очи, и чак кога свърши концата, го клъцна със зъби и се изправи.

„А, ти ли си?-рече шивачът. – Да знаеш, че има да ми връщаш една ютия въглища.“ „Знам – каза му Заяко – и като се сдобия с въглища, две ютии ще ти върна, но сега нямам. Квото имах, подпомогнах да направят наковалнята, а последното кошле отиде за едно огниво.“

„Цяло кошле въглища за едно огниво! – учуди се шивачът. – Че с кошле въглища може цял плуг да направиш заедно с колелетата.“ „Може, разбира се – не се възпротиви Заяко. – Аз имах преди огниво, с една капа въглища го направихме, ама толкова и огниво беше. Требе да се съсипеш от бой, докато извадиш една искра от него, па и не се знае дали искрата ще попадне точно на праханта, или ще мине покрай тебе и ще си замине, А това глей какво огниво е!“

Той извади едно тънко огниво, рогата му бяха завити като овнешки рога, после сплескани и допрени един до друг, за да е удобно за хващане. Порови в джоба, измъкна оттам кремък с цвета на въськ, голям колкото дланта му. Замахна с огнивото, „чаат!“

– рече стоманата върху камъка и цяла капа искри се изсипаха върху тезгяха на шивача. „Стой! – рипна се шивачът. – Ще ми подпалиш дюкяна!“

Върху тезгяха имаше платове, канаваца, вата и всякакви изрезки, шивачът почна да ги сбира бързо, а Заяко намести кремъка, замахна с огнивото и изсипа още една капа искри. „Недей си игра, ще изпогориш платовете на клиентите, кво ще правя после с тия клиенти!“ – викаше му шивачът, докато смиташе тезгяха. „Клиенти!“ – рече пренебрежително Заяко-и спусна огнивото в джоба си.

Излезе навън, рече още веднъж: „Клиенти!“ – и тръгна по улицата. За негов късмет се зададоха двама човеци, та можеше да им покаже какво огниво му е направил Тико ковачът от една проста пила; Двамата

човеци одобриха огнивото, обаче не пушеха. „Ще намеря пушач“ – помисли си Заяко и отиде при опекуна Истрати, защото опекунът Истрати пушеше като комин. Излезе жената на опекуна. Истрати бил отишъл да набива бобовици, щял да се върне на обяд. „Като го няма него, ще ида при Паунецо“ – реши Заяко и подир четвърт час вече разговаряше с гайдара. Паунецо пробваше нова гайда, беше намерил кожа от ялова овца. Заяко му показа огнивото и като удари с него по кремъка, засипа цялата кожа на яловата овца с искри.

„Кви са тия американски работи!“ – рече Паунецо и прикри кожата зад гърба си. „Ми, американски! – рече Заяко. – Не видиш ли, че е огниво.“ „Бре!“

– учуди се Паунецо и почна да разглежда огнивото.

Удари с него върху кремъка, целият му панталон се обля в искри, та човекът подрипна и почна да отупва панталона си. „То не дава да го докоснеш! Да гледаш да го криеш някъде и да внимаваш с него, че пожар може да стане! С това ако влезеш в плевнята и чатнеш, да знаеш, че плевнята ти ще изгори като барут!“ „Знам аз“ – каза Заяко, прибра си огнивото и се запъти към Васо Сърбино, да го покаже и там.

Васо бе събрал около себе си другоселци и им разправяше как е пъкъл на шиш триста вола, ако не и више, за сватбата на сръбския крал Милан. Другоселците много го похвалиха, не толкова, че вярваха в тези триста вола, а щото се надяваха, че като го похвалят, той от своя страна ще склони да купи папурена рогозка. Тия другоселци бяха докарали папурени рогозки да ги продават в селцето, но търговията им не вървеше.

Заяко се възползува от туй, че се е събрал повечко народ, и още отдалече почна да пръска искри с огнивото. „Бре, бре! – рече Васо, щом го забеляза. – Ква па ще е тая дяволия, да не е американска работа!“ (След гаширизона и карираното палто на Велика хората в селцето, щом видеха нещо у Заяко или у жена му, все питаха дали не е американска работа. Макар и най-прост предмет да видеха, питаха за всеки случай.) „Огниво – рече Заяко и го даде на Васо Сърбино да го разгледа, – направи ми го Тико ковачът.“ Оня опита, опърли си крачолите, показа го и на другоселците и докато те го опитваха, седна да разказва на Заяко, че това огниво е опасна работа, не дава да го пипнеш. А го пипнеш, а хвърля искри.

„Така е – каза Заяко. – Само да го допреш и пламва.“

„Значи, е серт – каза Васо Сърбино. – Те така е и с човек, има некой с пръст само да го пипнеш, хвърля веднага искри и почва да дими. Аз по сръбско кога бех, на такваз жена попаднах, щом я докоснеш, хвърля

искри и вдига пушилка. Да знаеш, че тая работа е от гъдел, ковачът ти е направил огниво с гъдел, стоманата винаги е нашрек. Има огнива, колкото и да го чешеш по корема, я хвърли една искра, я не...“ „А, знам – рече Заяко, – нали преди с такова огниво си хващах огън. По един саат млатя, докато извадя искра, и то не си сигурен дали искрата ще иде у праханта или ще иде у пазвата ти. После пак млатиш един час.“ „Е, видиш ли – каза му Васо, – значи съм бил прав. Същата тази жена, дето ти разправам, беше като огнивото, само че не беше сръбкиня, ами черногорка.“

„Късметлии сте били вие!“ – въздъхнаха другоселците и взеха да свиват на тръби своите рогозки. Васо рече: „Веднъж ли е било то! Да знаете от мене, че черногореца е барутлия човек, а по Босна и Херцеговина народът е бамбашка. И там се намира де, но не баш като по Черногорско, щом пипнеш с пръст, да хвърли искри.“

„То и аз съм малко барутлия човек – рече Васо по-късно на Заяко, – та изглежда, че и затуй попадам все на барутлии.“ (Той гледаше как другоселците отнасяха свитите на тръби папурени рогозки и подвикваха без каквато и да било охота: „А рогозки! А рогозки! Айде на евтинията!“ „Кога пекохме тия триста вола за сватбата на крал Милан, войската да вземе да пропуци, че на един шиш имало чвор, набучва вола на него и го върти заедно с другите волове. Аз нали обикалям, полкът строен, стои мирно, значи, и козирува, и гледа как само запипрям отгоре воловете и как давам разпореждане кой да завъртят, кой да свалят по-ниско над жаравата, кой да поиздърпат настрана, щото волът има дебело месо и ако го припърлиш отгоре, вътре остава сурово. Добре, ама по това време шишът, дето е с чвора, като рече «прас!» и целият вол плъсна в огъня. Па да е нещо малко, да го хванеш с ръка и да го измъкнеш, а то – вол! Как ще го измъкнеш от огъня с ръка. Развъртам се аз тогава, строй се – викам на полка, полкът се строи и единодушно измъкна вола. Она вол пици, значи, та се вдига пушилка, целият облепен с живи въглища. – Със зъби ще го изчистите от въглищата – изревах аз на полка и полкът, като се запретна, изчисти живите въглища със зъби, та да запомни кога е дялал шиш с чвор по средата. Хубаво огниво ти е направил ковачът! Петре бе, Петре – извика Васо Сърбино, – видя ли какво огниво е направил ковачът?“

По улицата вървяха Суса Тинина и мъжът ѝ. Суса Тинина напред, мъжът ѝ една крачка зад нея носеше ракитово кошле, пълно с люцерна. Жената носеше мотика на рамо.

„Като пуши, ще си направи – каза Суса Тинина вместо мъжа си. –

Моят не пуши.“

„Пуши не пуши, щом е мъж, тебе да си има огниво. Мъж без огниво може ли?“

„Е!“ – рече Петър Сусов и премести котлето с люцерна от едното на другото рамо.

Петър Сусов ни пиеше, ни пушеше, ни пък псуваше на майка. Заяко веднъж само го чу да пропсува, макар че толкова години бяха съседи. Веднъж Петровата коза се беше забила в една къпина, човекът хвърляше към нея буци пръст и викаше: „Циц! Циц де! Айде излизай от тая къпина де, циц!“ Козата обаче само предеше с уши, тръскаше си главата и не мърдаше. „Бре, Петре бе – не се стърпя Суса Тинина, която плевеше паламида край гората, – ами че напсувай я, господ да я убие, да видиш как ще излети като костилка от къпината!“ И тогава Петър Сусов, като изрева с цяло гърло, напсува козата, козата се совна през къпината и из целия път до пладнището все подвикваше обидено „Йе... йе!“

„Суса Тинина е жена с гъдел – рече Васо Сърбино, – ама Петър Сусов за нищо нефела! Глей само как се въртят панталоните му на задника. На шиш ли го пече жена му, като мокър чорап ли го изстискава, не знам. За такваз жена се иска по-барутлия човек. Оная, черногорката, беше такваз, а мъжът ѝ по-смотан и от Петър Сусов, тя го върти както си знае.“ „Мигар може да има по-смотан човек от Петър Сусов?“ – попита Заяко. „Може, може – поклати глава Васо Сърбино. – Петър Сусов не е толкова смотан, както го мислиме ние. Я виж с ква жена спи. Ние уж не сме смотани, ама като погледнеш с какво спиме, а? ...“ „Спиме, ама поглеждаме и по другите дворове – усмихна се Заяко, – а Петър Сусов все в земята гледа, завалията.“

И си прибра огнивото Заяко и тръгна да попоглежда по чуждите дворове. Тук се поспре да покаже огнивото, там се поспре да каже: „Помага Бог!“ – или да попита: „Переш ли, переш ли?“ На два пъти се засякоха с другоселците, ония бяха успели да продадат една папурена рогозка на загуба, дано се отприщи най-после и потръгне, обаче не им беше потръгнало. „То кога не ще, не ще“ – каза им Заяко и за да ги успокои, им разказа как братът на неговата жена отишъл навремето чак в Аржентина, още преди войната, да вади по две песо на ден, а му плащали само по песо и половина.

„Мъри Аржентина – рече един от рогозарите, – оня разокавия е виновен за всичко.“ „Кой?“ – попита Заяко. „Знам ли го – каза рогозарят. – Кога влизахме в селото срещнахме един разокав, едното му око гледа на едната страна, другото гледа на другата страна. Тоя човек е, изглежда,

шетник, затова не провървя. Лани пак така срещнахме щета и не ни вървя.“ „Не е нашенец тоя – каза Заяко. – другоселец е бил.“

Заяко не вярваше в такива бабини деветини, но се отказа да убеждава рогозарите, защото виждаше, че са суеверни хора. Малко по-късно той разговаряше с опекунина Зарко Маринков и му показваше огнивото. Зарко Маринков го одобри, но смяташе, че запалката е далеч по-хубаво нещо от огнивото, огнивото е старовремска работа. Той имаше австрийска ветроупорна запалка, подарена от зет му. Лани зет му се залови да купи автомобил „Запорожец“, не му достигаха хиляда и триста лева. Зарко Маринков се бръкна, та му даде хиляда и триста лева, а она се бръкна в джоба, извади и му даде ветроупорната запалка. Това даде основание на Зарко Маринков да се хвали както със запалката, така и със зет си. „Само че бензин, пустото, не може да се намира винаги, трябва все да моля камионджиите да ми точат по малко.“

„Па аз никога няма да седна да се моля – рече му Заяко, – Не иде за една цигара тютюн да спираш цял камион, та да ти точно малко бензин. Моята работа е старовремска, ама е независима. От никого не зависиш и си хващаш огън, когато си щеш. Ако ти се свърши праханта, изваждаш малко вата от капата си, подпалваш я и те ти огън.“

„Чак пък вата!“ – не повярва опекунинът Зарко Маринков.

„И вата, и шаяк, всичко – рече Заяко. – Питай шивача как се подплаши да не изгоря материалите на клиентите му. Клиенти! – плюе Заяко и си прибра огнивото. – Ще набера аз една торба букова прахан, сто години ще има да си паля цигарите с нея, па ти спирай камионджиите!“

Той си тръгна към къщи, като си правеше сметка из пътя кой ден да иде за букова прахан, но не можа да определи, защото не беше сигурен дали тъкмо тогава няма да се случи нещо, което да привлече внимание то му и да го отклони от пътя.

Времето засушаваше и ако бяха старите времена, сигурно мъжете щяха да се съберат да гонят змей нощем. Защото е известно, че змейовете пият водата на облаците, затова няма дъжд; обаче старите времена отминаха, никой вече не ходи да гони змей, макар че гоненето бе много хубава работа и ако на човек му излезе късмет, може да понабара едно-друго в най-пълно мълчание. Веднъж при гонитбата на змей опекунът Зарко Маринков налетя на воденичарката и оттогава все молеше господ дано засуши повече.

Но всичко това беше в старите времена. Сега пак има суша, но змейове няма.

Като го видя да идва по пътя и да чатка с огнивото, потънал до пояс

в искри, жената на Заяко погледна в двора на Суса Тинина и веднага зърна черните й сколуфи, надвесени над оградата: онази също гледаше как Заяко върви по улицата, хвърля искри и светкавици – ще помислиш, че е свети Илия, размятал светкавици по улицата. После се обърна, та погледна и в двора на Тико ковача. Ковачът нещо работеше под навеса, а циганките стоеха под черницата и гледаха с лъскави очи как Заяко върви по улицата в ореол от искри. „Боже, ще ми уручасат мъжа!“ – помисли Велика и заговори на Заяко, който влизаше вече в двора: „Некои жени като че не са виждали мъж и като че си нямат мъже, само по чуждите мъже гледат и очите им все по улиците, дано се зададе чужд мъж, да го погледнат!“

Ония веднага разбраха за кого се отнася забележката, циганките почнаха да викат на клюводръвците:

„Иш! Иш!“ – и обърнаха лъскавите си очи към черницата, а сколуфите на Суса Тинина пропаднаха мигновено зад оградата.

Изад оградата се понесе смехът й. То не беше смях нейното, ами като че стреляше с гаубица – и гърмеж, и свистене, и ехо: „Ха-хо-ии!“

Както очакваше Заяко, така се и случи – следващите няколко дни не можа да иде за букова прахан. От стопанското обединение „Родоп“ дойдоха с един автовлак, та трябваше да ловят живи зайци с мрежи. Подир автовлака в селцето минаха неколцина от „Билкокооп“, създадоха пункт за събиране на билки и диворастващи плодове. Заяко взе дейно участие в откриването на пункта – един навес, изоставен от стопанството, където на времето, при кооперирането, бяха събирали стари рала и трънени грапи. Откриването на пункта поизпразни селцето от народ. Жени и деца плъпнаха из горите да събират билки и диворастващи плодове. В двора на Тико ковача останаха само клюводръвците и ковачът – цялото циганско население се заби в горите да бере подбел, дива мента и маточина. Заяко видя една сутрин, че заедно с жените върви и Петър Сусов, да бере и той подбел и маточина, а Суса Тинина бе изправила пак сенарската ритла на коша за кукуруз и се качваше по нея нагоре към свраката.

Заяковата жена Велика взе също една торба и тръгна и тя да набере малко маточина. Заяко я отгледа как изчезна в раките, после се обърна, та проследи Суса Тинина. Суса Тинина стигна края на стълбата, развърза и пак върза обесената сврака, защото връвта се беше разхлабила. Като се пресягаше, сенарската ритла се подхлъзна, застана само на един крак, Суса Тинина отгоре изпищя: „Олеле, боже!“ – и се хвана за връвта.

„Стой, не мърдай!“ – извика Заяко. В един миг успя да се намери на улицата, влетя в двора, зад себе си чу тежки стъпки, но не се обърна да види кой тича на помощ, щото по кашлицата позна, че е Тико ковачът.

Двамата почти едновременно стигнаха до сенарската ритла, един я хвана от едната страна, другият я подпря от другата, ритлата в ръцете им трепереше, „Ох!“ – въздъхна Суса Тинина, прекръсти се със свободната ръка и седна горе да превърже отново свраката, щото ѝ се стори, че връвта отново се е разхлабила. Докато връзваше, докато се прекръстваше от време на време и въздъхваше: „Ох!“ – Заяко и Тико ковачът гледаха нагоре и я съветваха да бъде спокойна. Пък тя се беше вече доста успокоила и съвсем спокойно попита двамата мъже дали е по-добре, дето е вързала свраката за двата крака. Според нея и вятър да духа, не може да я отнесе, по-яко е така.

„Верно, че така е по-яко – викаше Заяко отдолу и придържаше с една ръка капата си, за да не падне, щото много беше извил главата си нагоре, – но иначе за един крак е по-страшно. Като е вързана за един крак, свраката по някак висе и е по-разперена, та ще плаши другите свраки.“ „И на мене така ми се чини“ – рече жената, а ковачът допълни: „Така е.“

Суса Тинина се пресегна, та върза свраката само за единия крак, свраката се разпери и заприлича повече на плашило, отколкото преди, докато беше вързана за двата крака. „Така е по-обесена – рече Суса Тинина – и ако ...“ Но не можа да довърши, щото от улицата се чу женски глас: „Обеснико, аз да ходя за маточина, а ти да подпираш сенарски ритли! То добре, че си забравих торбата, та се върнах, иначе нямаше и да видя това. Ще има да чакаш ти да ида аз за маточина! Ти ще вървиш за маточина, па аз ще изправа една сенарска ритла и ще се качвам по нея.“

Заяко хич и не се обърна да погледне към улицата. Без даже и да поглежда, той виждаше своята Велика. „Малей, малей!“ – почна да се тюхка ковачът и гледаше как фустите на Суса Тинина слизат плавно по сенарската ритла.

„Е, искаш да оставиме жената да се утрепе ли?“ – питаше Заяко покъсно жена си. „Да се утрепе!“ – фучеше тя, влизаше и излизаше през вратата, на края тикна в ръцете на мъжа си платнена торба и го прати да бере маточина, той пи сода бикарбонат и замина. Тико стоеше малко настрана и подпитваше: „Как така ще я оставим да се утрепе!“ – обаче Велика не го слушаше, ами изправи и тя сенарска ритла до стряхата на къщата, каза му да държи ритлата и се покачи по нея нагоре, понесла нанизан червен пипер.

До обяд ковачът държа ритлата и Велика украси цялата стряха на

къщата с нанизан червен пипер. През цялото време не престана да подвиква силно:

„Глей да се не подхлъзне ритлата!“ Викаше силно, за да може Суса Тинина да я чуе, Суса Тинина я чуваше непрекъснато, на края не издържа, взе стара черга и бухалка и отиде да пере чергата на реката. Тъй силно бяхтеше чергата, че се чуваше в цялото село. „А така!“ – викаше наум Велика и окачваше вървите с пипер под стряхата.

През това време Заяко вървеше през гората, хич и не поглеждаше къде има маточина, къде има подбел, ами оглеждаше буките дали ще зърне по тях прахан. Нямаше нужда да оглежда дълго, прахан имаше навсякъде, почна да я кърти и да пълни торбата. До обед напълни цялата торба, намери голямо парче, колкото телешка глава, откърти и него, взе го под мишница и излезе на приветлива поляна, заобиколена от буни и подрасти. Тури праханта под главата си вместо възглавница, изтегна се по гръб и, загледан в небето, в пътуващите облаци или в летенето на птиците, се унесе и заспа.

Събуди се и преди още да отвори очи, усети, че някой го гледа. Първо отвори едното си око, откъм отвореното око нямаше никой. Затвори го, отвори другото око и видя преобърнатата, сякаш че я гледаше през теодолит, дъщерята на ковача, дето имаше две деца от двете женитби и едно трето без женитба. Беше яка и усмихната, с две големи торби едва ли не дълги колкото нея, изпъстрени с шарени кръпки. „Пате не е страх в гората – рече циганката и седна до Заяко. – Аз докато набера мента и маточина, си умрех от страх да ме не срещне мечка. Гора нали е, не може без мечка.“

Тя се усмихваше.

Заяко също се поусмихна и се отмести, та тури главата си върху едната торба. Торбата беше мека и дъхава. После се пресегна, та хвана босата нога на циганката, кожата ѝ беше студена. И още по-нагоре се пресегна, и още по-нагоре беше студена, само че по-гладка.

„Без гащи е“ – рече си Заяко, докато я повалише върху торбата. Сети се за миг за Суса Тинина, Суса Тинина беше с гащи, горе под стряхата при свраката. Но веднага забрави за Суса Тинина, почти задушен от миризмата на дива мента и маточина.

„Сега ще ти гори огънят“ – каза му по-късно циганката, докато си оправяше полата, и все така се усмихваше, само че малко разсеяно. „Огънят ли?“ – попита Заяко. „Огънят, огънят – рече му тя. – Нали знаеш, че който е хващал циганка, огънят му гори, а който не е хващал, огънят му само пуши и цялата пушилка му се навира в очите. Да видя

сега дали ще ми купят билките, че както са се изпомачкали...“

Заяко искаше да ѝ каже, че ще и купят билките, но тя не го дочака да довърши, ами праметна двете торби като дисаги и влезе бързо в гората. Заяко се послуша, до слуха му достигна женски смях, човешки говор, някой почна да киха. Говорът, смехът и кихането идеха право към неговата поляна и на поляната излязоха жени от селцето, деца, подир децата пак идеха жени и сред жените се поклашаше и Петър Сусов, с голям чувал на гърба. Кихането идеше от Петър Сусов.

„Разгеле – рече Заяко, – да сме барем дружина!“ – и вдигна и той торбата с праханта, „И ти ли подбел бра!“ – попита го Петър Сусов. „Ми, подбел! – плюе Заяко. – Прахан брах, нали имам ново огниво, ама праханта ми се свърши, та дойдох да набера малко букова прахан. Тя и ореховата е добра, даже е по-добра, ама не се намира вече орех, измръзнаха още в петдесет и втора година, кога се повтори зимата.“ „Верно, че тогава беше много студено и дето имаше орехи покрай реката, все измръзнаха – каза Петър Сусов и кихна. – Бре ама съм се разкихал!“ „Да не си спал на сянка в гората и да си настинал?“ – попита го Заяко. „Не бе, не съм спал – каза Петър Сусов, – ами налетях на една непозната билка, уж като маточина изглежда, ама не излезе маточина тая жена, ами кой я знае каква билка е била, като я помирисах и почнах да кихам, та досега.“ Той пак кихна.

В къщи Заяко попита жена си: „Ти ли накачи всичкия пипер?“ – „Аз ами!“ – рече жена му. „Ами че що не ме дочака да ти помагам, ще вземеш да паднеш от ритлата да се пребиеш!“ „А-рече жена му, – мигар само ти можеш да държиш ритла? Мигар аз не мога да намеря кой да ми държи ритлата?“ Заяко се прокашля малко насила и си замълча, повече не попита ни за пипера, ни за ритлата.

Изнесе голям котел на двора, изсипа в котела праханта и се залови да накладе огън. Накърши дърва, тури край дървата три високи камъка, върху тях по-късно щеше да тури котела, взе щипка слама, огъна я над-ве и с огнивото подпали парче прахан. Разпали хубаво праханта, тури я в щипката слама, завъртя я над главата си, сламата пламна тутакси. Напъха я под дървата, пламъците обгърнаха бързо вършините, чу се прашене и докато Заяко се усети, огнени езици го близнаха. „Бре, като че барут съм му турил!“ – рече Заяко и постави котела на огъня. Върху праханта сипа говежда пикоч, после извади живи въглени и пепел, тури и тях също в котела, вдигна се пара, сместа вътре заклокочи.

Това беше сеч, или поне в селцето наричаха тази смес от живи въглени и пепел сеч. Заяко внимаваше праханта да не остане без вода, от

време на време добиваше вода, пак хвърляше ту нажежена пепел, ту живи въглени, котелът пишеше, като че каляваха желязо в него. По някое време през прелеза мина Тико ковачът и дойде, та клекна и той край кипящия котел.

„Вие сте майстори на желязото и на стоманата – каза му Заяко, – а аз пък съм майстор на праханта. Тя също си има чалъм“. „О – рече Велика, която събираше изсъхналото пране от опънат през двора тел. – Моят мъж, кога свари прахан, всички идат да вземат от него.“

Беше й кеф, че Заяко умее да вари прахан.

Той наистина беше майстор в тая работа, вареше праханта в сеч, киснеше я не знам колко време, сушеше я не знам колко време и подир това я начукваше с голям чук, за да излезе пепелта от нея и да стане мека и пухкава. Той не казваше пухкава, ами власата. Праханта бухваше и според думите на Заяко, щом види искра, веднага пламва.

Но за да бухне праханта и да стане власата, му трябваха дни, сега котелът едва бе почнал да клокочи и само два пъти човекът му досипва вода. Още много вода щеше да досипва и още много сеч щеше да прави, защото варенето на прахан е сложен химически процес и когато този процес е протекъл нормално, праханта става магнетична за искрата, също като магнит привлича искрите от огнивото и кремъка. Спомняше си, че веднъж малко разсеяно вари прахан, излезе нефела, ни една искра не се залепи за нея.

Докато бърбеха с ковача край огъня, а котелът над огъня димеше и клокочеше, в двора дойде и Петър Сусов, за да види как се вари прахан. Той клекна до двамата мъже, покихваше и си държеше главата малко на една страна, за да не влиза пушилка в очите му, а и да не му дразни пушилката кихавицата. Велика прибра прането, но продължи да щъка из двора и да си намира работа – за втори път преместваше едно гребло от избата до сайванта, но изглежда, че и под сайванта не й хареса, защото го понесе към хамбара. Край оградата с плашилото от сврачи пера се наредиха двете циганки със ситните деца. Децата режиха бучиниш, а циганките си бяха пъхнали ръцете под престилките и гледаха огъня на Заяко.

Тримата мъже бяха налякали край огъня по следния ред: Заяко беше от южната страна, Петър Сусов беше от източната страна, а Тико ковача от северната, той седеше направо на земята, гърбом към своята къща и към циганките; Петър Сусов също седеше гърбом към своята къща, само Заяко бе клекнал тъй, че и своята къща, и къщите на съседите виждаше като на длан. „Бре, че пуши!“-рече по едно време Петър Сусов

и мина, та се премести откъм западната страна на огъня. Подир малко пак рече:

„И тук пуши!“ – кихна и се премести отново на предишното си място, макар че и там му влизаше пушилка в очите. „Ела на моето място!“ – каза му Заяко и отстъпи, та Петър Сусов да седне от южната страна на огъня. Заяко доля вода в котела и седна от западната страна. Към него ни пушек идеше, ни искра. Пушекът и искрите от огъня се извиваха и танцуваха пред лицата на ковача и Петър Сусов, но до него не стигаха.

„То това ветър го върти, затуй пуши“ – каза ковачът и се поотмести малко наляво, но пушекът й там го намери. „Че няма вятър“ – каза Заяко и се огледа да види дали се поклащат листата на дърветата и дали някъде нещо трепка. Никъде нищо не трепкаше, бе настъпило пълно мъртвило; даже свраката, обесена на коша за кукуруз, стоеше неподвижно; тя обикновено се полюляваше и при най-лекия полъх на вятъра. „Я дайте да си смениме местата“ – каза Заяко и тримата мъже се разместиха около огъня. Пушилката пак тръгна към ковача и Петър Сусов, Петър Сусов се разкиха още повече, стана, отстъпи назад и така стоя прав до свечеряване.

На свечеряване ковачът и Петър Сусов си отидоха, циганките останаха до оградата, а Заяко почна да обикаля около огъня и да проверява наистина ли пушекът бяга от него. Ако застанеше от източната страна, пушекът бягаше на запад, ако застанеше от запад, пушекът възвиваше и бягаше на изток.

Излезе на страна, обаче пушилка и искри от огъня не вървяха подир вятъра, ами гледаха от коя страна стои или седи Заяко. „Бре!“ – рече си Заяко и почна да се почесва, щото, когато прост човек напряга мисълта си, за да реши някаква загадка, той обезателно подпомага своята мисъл, като се почесва. Но колкото и да се почесваше, Заяко не можа да разгадае защо пушекът и искрите бягат от него и отиват, да кажем, право у Тико ковача или у Петър Сусов.

Реши да не разпалва повече огъня, нека дотлее на двора, па утре ще го подкладе отново и ще я провери отново цялата тази работа. За пръв път, откакто е човек и помни, му се случваше пушекът да бяга от него. Стана, за да се прибере, и както се оглеждаше, зърна изведнъж зад плета лъскави цигански очи и циганска усмивка, здрачът размириса на дива мента и маточина. Човекът спря да се почесва, сетил се беше внезапно, че който е ловил циганка, огънят му ще гори и няма да му влиза пушилка в очите.

„Не може да бъде!“ – каза си Заяко и се върна назад, та с едно

дърво разрови тлеещата жаравя. Вдигнаха се искри, минаха вдясно от него, пукаха и вървяха вкупом, после направиха обход и когато се обърна, ги видя да летят ниско над тревата и една по една да изгасват. Пак разрови огъня, този път искрите тръгнаха вкупом откъм лявата му страна, само една искра тръгна право към него, но като го доближи на една педя, се изплаши, направи няколко изплашени зигзага и изгасна в краката му.

„Ай да му се не види, истина било!“ – мислеше по-късно Заяко. По едно време през нощта му се дощя да излезе на двора, да палне малко огън и да провери отново цялата работа. Но не беше удобно посред нощ да пали огън, затова се отказа, реши да дремне още малко и на развиделяване да бъде вече на двора. „Глей ти как ще взема да стана суеверен!“ – рече си Заяко.

Не му беше, изглежда, писано да дремне още малко. Едва затвори очи, той почна да възстановява картината в гората между двете цигански торби с дива мента и маточина, пипна ногата на циганката, но по-нагоре не можа да отиде, защото го стресна писък. Веднага подир писъка се вдигна олелия, чу се как някой бие кюнец от печка върху камък, после захвърли кюнеца, тенекиената тръба се изтъркаля и млъкна. Жени и деца пискаха, мъжки гласове се мъчеха да успокоят пищящите. Велика на два пъти стигна до вратата само по риза, сещаше се да се върне и да наметне дреха върху ризата, на края откачи американското карирано палто, загърна се в него и изтича да догони Заяко.

А Заяко вече прескачаше плета, без да дири къде е прелезът. Къщата на ковача светеше отпреде му. По стъпалата бяха наредени хора, жена държеше газена лампа горе на стъпалата, в двора се луташе петролен фенер, носен от ковача. Ковачът беше гологлав, не бе успял да си тури, изглежда, капата. Иначе си беше облечен като през деня – с гаширизона, – шото вечер не го събличаше.

– Кво стана? – попита Заяко.

– Тенец! – обади се Камена от стълбите и повдигна газената лампа, за да освети по-добре двора. – Дойде да ни краде кюнците и изпоплаши децата.

– Бре! – рече Заяко.

Бе стигнал до ковача, ковачът освети с фенера един кюнец. „Те го те кюнецо – рече той на Заяко. – Кога скочих от леглото, кюнецо взе да се търкаля из стаята, та събуди децата, после вратата се отвори, кюнецо се изтърколи по стъпалата, после по двора почна да се търкаля, ама ние с момчетата тичаме подире му и викаме: «Стой! Стой! Задигна кюнецо

тая жена! Варди оттам!» И тенецът, като ни чу, че го гониме, остави кюнецо и се вейна през зида, та отнесе една керемида. Те къде е прескочил и е отнесъл керемидата!“

Ковачът заведе Заяко до оградата, освети мястото, там наистина една керемида беше паднала и се бе пръснала на парчета. „Значи, сам си вървеше кюнецо през двора?“ – попита Заяко. „Сам, сам – обадиха се Тиковите момчета, – като че некой го тързе вечерникът, духаше равномерно и все на една каля с крак през двора, само че невидим. Тенецът нали е невидим.“

„Невидим е“ – каза жената на Заяко. Тя вече бе успяла да премине прелеза и стоеше под черницата до кюнеца. Заяко и ковачът се върнаха пак под черницата. Заяко ритна кюнеца, той рече дрън, удари се в черницата, пак рече дрън и падна в тревата. Клюводръвците, стреснати от дрънченето, се размърдаха горе в дървото, записукаха, тръгнаха един по един или на малки групи пеша надолу по дървото, да видят какво има. Те не можеха да хвърчат в тъмното, затуй вървяха пеша, право надолу с главите, стигнаха до кюнеца, разгледаха го, обърнаха се нагоре и изчезнаха пеша в тъмнината. Не се стаиха, както правят нощем птиците, ами се настаниха по невидимите клони и почнаха да обсъждат нещо с писукане. Между писукането се чуваше и отчетливото подвикване на някакво пиле: „Цин! Цин! Цин!“ „Те, това е той – рече Велика, заслушана към подвикването на пилето. – Тоя клюводръвец не вика като другите клюводръвци.“

„Даже и тенец да е – рече Заяко, – за какво ще му е кюнец на него? Ни му кюмбе требе, ни нищо.“

Петър Сусов, и той дойде с петролен фенер, покыха под черницата, но не можа нищо определено да каже. Чувал бил, че тенецът обича да дои кози, но да търкаля кюнци – за първи път го чува.

Криво-ляво Заяко и Петър Сусов успокоиха съседите си, казаха им, като си налягат, да оставят газената лампа и фенера да светят. Тенецът ще види, че в къщата свети, и няма да посмее да влезе.

Сутринта рано Заяко накладе отново огън, огънят пламна тутакси, пушилката побягна от човека, а така също и искрите. Беше още тъмно, но небето на изток побеляваше. Последни петли възвестяваха настъпването на утрото. Заяко винаги свързваше своето събуждане и началото на всеки свой ден с кукуригането на петли. Но откакто се заселиха новите му съседи и направиха наковалнята, заедно с кукуригането на петлите се обаждаше и наковалнята. Дните се заредиха с ек на наковалня и кукуригане на петли. Сечта в котела вече възвираше, когато у съседите

звѣнна наковалнята, духалото задиша, Тиковите синове заизвиваха чуковете. Желязото не чакаше, трябваше да се нажежава, трябваше да добива нови форми и ново закаляване. Нямахше и помен от тенеча в това разсъмване, селцето се събуждаше и макар и сънено, примигваше весело на слънцето. „Всичко това са бабини деветини – рече Заяко на ковача. – Кюнецът е паднал сам, търкулнал се е по стълбите, от инерцията е повървял още малко по двора и е стигнал до черницата. Ако искаш, аз ще отида да го търкулна и ще видиш, че ще стигне до черницата.“

Той взе кюнеца, търкулна го отгоре по стълбите, тенекиената трѣба заподскача с дрънчене и се блъсна в дънера на черницата. Клюводръвците изпищяха, вдигнаха се на облак от дървото, засвистяха с крила и като по команда се набутаха в дупките на дървото. Само една птица остана горе на върха на дървото, почукваше от време на време с човка по клона, сякаш предаваше по морзова азбука: „Чук! Чук-чук!...“

В това време дойде жената на опекунина Истрати да покани Заяко и жена му на обяд, щото едно шиле си пребило крак и Истрати го заклал. Заяко каза, че ще остави праханта да къкре на огъня и ще дойдат с Велика да изядат шилето. На обяда беше и другият опекунин Зарко Маринков с жена си и ветроупорната австрийска запалка. Тя обаче не палеше, щото взел бензина от одного с моторетка, па тая жена бензин да излезе смес и да му затлачи запалката.

Надвечер жената на Заяко отскочи до дома, мъжете останаха при Истрати да си допиват. Огънят под котела беше почти изгаснал. Велика го съживи и кога се изправи, видя в бѣзаката у съседите, че се мярна забрадка и сред бѣзаката се понесоха искри, като че бяха искри от огниво на Заяко. „Господ ще го убие!“ – рече си жената и отиде по-близо до оградата, за да види по-добре. Бѣзакът се разклащаше, ама забрадката се скри, та колкото и да се взираше, Велика не видя нищо. Тя обаче забеляза, че по стената на къщата се бяха наредили гущерите, този път всички надолу с главите, висяха там като залепени и гледаха в бѣзаката. Велика се прекръсти, гущерите се отлепиха като по команда и паднаха в бурените. В същия миг от бурените се показа пак забрадката и под забрадката лицето на младата циганка. Цяло кошле искри се прѣснаха около нея, а клюводръвецът, дето почукваше през целия ден на скритите клюводръвци, както си чукаше спокойно:

„Чук! Чук-чук!“ – изведнѣж рече: „Кррр!“

Всичките клюводръвци излетяха от дупките на дървото и закрѣжиха край черницата. „Господ да го убие мъжа ми, тия искри са от неговото огниво!“ – рече Велика, връцна се назад, та право у опекунина

Истрати. Щом влезе, видя, че вътре седи Заяко, разправя нещо на мъжете и колкото разправяше с уста, два пъти повече разправяше с ръце. Всички около него се смееха. „Па е хубав бе, господ да го убие!“ – помисли си Велика и се прибра спокойно в къщи. Тя си го харесваше, макар че никога не му го бе казвала, щото а му каже, а той веднага ще се разглези и ще почне да се заглежда в чужди жени. Па така, като не му го казва, той ще си мисли, че не е хубав, ще ходи да гони на Трифон зайците, ще бере прахан, ще събира барешник, огниво ще прави два дни при ковача, ще набива бобовици, ще трепа бесни кучета или ще ходи да клечи при варниците, за да види как камъкът става на вар. „По-добре да клечи при варниците – мислеше си жената, – отколкото да клекне при некая като Суса Тинина, дето само гледа да се зададе мъж по улицата и веднага сколуфите ѝ щръкват над оградата.“

А Заяко през това време разправяше на мъжете как гледал през теодолита на земемерите и как жените все били с краката нагоре, обаче фустите им не падат. Истрати бе събрал много мъже около шилето, тук беше и другият опекунин Зарко Маринков, и Паунецо беше с гайдата, и Васо Сърбино, и Петър Сусов, който ни пиеше, ни пушеше, нито пък псуваше на майка, обаче обичаше да яде; ядеше, слушаше, усмихваше се и покихваше. Много мъже бяха, много истории си разказаха, Васо Сърбино разказа как бил станал главен готвач на сръбския крал Милан и как пекли на шиш триста вола, после за черногорката разказа, а Паунецо разказа как германците разрязвали гайдите му, дано намерят в тях някакъв механизъм, тримата опекуни споменаха за Перуниката и Истрати разказа как точно го е прегазила колата, когато кравите пощръктели, а Зарко Маринков припомни за котката, дето го прескочила щото точно тогава решила да пренася котетата си в плевнята. Подир това свириха – Паунецо с гайдата, Заяко с окарината. „Къде ли свири сега Перуниката?“ – попита Заяко и седна да разкаже как са зидали сушилнята за сини сливи на манастира и как зидарията паднала, щото игуменът не заклал овен, както се пазарили, ами една метилява овца, та те и затуй така през куп за грош направили и зидарията.

Залез слънце беше, когато мъжете излязоха навън да се проветрят. Главите на всички димяха от виното, само на Петър Сусов главата не вдигаше никаква пара. „Клюводръвците, клюводръвците! – извика Заяко и посочи с ръка към небето. – Гледайте ги какво правят!“

Слънцето беше залязло, птиците се бяха вдигнали високо в небето, изглеждаха огнени и нереални, защото високо горе още грееха лъчи и ги осветяваха с последната бакърена светлина на деня. Цветният облак се

свиваше и разпускаше, изтегляше се като черта, после чертата огъваше двата си края, за да се съединят, и образуваше огнен кръг. Едва станал кръгът, няколко птици се откъсваха от него. Кръгът се превръщаше на буква, на число, на препинателен знак, добиваше внезапно формата на сърп или се вклиняваше в бледнеещото небе, напомнящ веригата на жерави. Всичко това птиците вършеха безшумно, високо в небето, видими за всички. И Тико ковачът гледаше към небето с цялото си семейство и подвикваше: „Малей! Малей!“ – и Велика гледаше нагоре, без да забележи, че две свраки стояха на оградата и се ослушваха да доловят дали няма да произнесе нещо на глас. А тя много работи произнесе на глас, предимно възклицателни. И Суса Тинина гледаше нагоре, обърнала към небето черните си сколуфи. И всички птици стояха спешени върху земята или по дърветата, нито една птица не се виждаше да прехвъркне над селцето. А клюводръвците, сякаш усетили, че цялото селце ги наблюдава, все повече и повече ускоряваха своята пъстра игра и все повече и попричудливи ставаха фигурите, които рисуваха.

Азбука ли беше това, тайнствени знаци ли или птича игра? Може би посредством тази игра в залеза на слънцето те съобщаваха някому нещо, известно само на тях? ... Различни бяха тълкованията, всеки сам за себе си се мъчеше да отгатне какво чертаят и рисуват птиците в небето. „Като че гайда надуват!“ – рече Паунецо. Жените смятаха, че това е работа на тенеца, дето през нощта се опита да отнесе кюнеца. Суса Тинина гледаше и се прекръстваше от време на време, молеше се дано не връхлетят върху коша за кукуруз. На Заяко те напомняха писмото му до брата на неговата жена, пратено в Детройт, Съединените американски щати. Досуц същото беше и неговото писмо, със завъртулки, с черти, с букви, само дето препинателните му знаци бяха малко повече, но той се надяваше, че докато се стъмни, клюводръвците ще успеят да нарисуват още препинателни знаци; той до такава степен се увлече, че дори взе да групира отделните фигури в думи и можеше да се закълне, че след като нарисуваха сърп, приличен на питанка, клюводръвците написаха после върху небето две песо, точно както и Заяко беше написал с ръкописни букви две песо в писмото. После клюводръвците се завъртяха и изписаха горе думата чучулига. „Това ще да е от първото писмо – каза си Заяко, – нали писах на Славейко за бясното куче, че е намерило някъде и е изяло бясна чучулига, затова е побесняло.“

„Добре де, – сети се той по-късно, спъвайки се в здрача на улицата, – това за чучулигата е още от първото писмо, откъде ще знае клюводръвецът за писмото от онова време?“

Той вървеше подир групата, цялата група се спъваше по улицата и приближаваше вече към къщата на Зарко Маринков. Зарко Маринков ги водеше да му опитат виното и всички кандисаха да го опитат, само Петър Сусов се опъваше, та Заяко сума време го дърпа за ръкава и го увещаваше да дойде с тях. „Ей, аз ни пия, ни пуша, ни таквоз – оправдаваше се Петър Сусов. – И требе да легам рано, щото ще ставам рано сабаале.“ „Де, ела с нас де, нищо, че ни пиеш, ни пушиш, нито таквоз!“ – увещаваше го Заяко, ама оня клатеше глава отрицателно, покихваше и най-после се отскубна. В следния миг ни Петър Сусов се виждаше по улица-та, ни нищо, само се чуваха стъпките му в тъмното.

И клюводръвците не се виждаха горе, един бог знаеше вече горе ли са, върнали ли са се на черницата, или са отлетели по широкия свят. Горе само звезди мигаха, но и те скоро бяха заличени от силно осветената къща на Зарко Маринков. Той навсякъде беше опънал жици и по всичките жици висяха електрически крушки. Заяко преброи по двора, пред мазето и на балкона колко крушки има и ги изкара, че са четири; ония вътре по стайте бяха даже повече и от четири, но Заяко тях не брои, само каза на опекунина: „Електрифицирал си се до зъби!“ „Па оно за как-во работиме!“ – рече му Зарко Маринков и отиде да донесе вино.

Паунецо седна да надува гайдата, ама докато вкара в нея един кубик въздух, мина половин час; после пък един час мина в приказки и в пиене, та през туй време гайдата си изпусна въздуха. Паунецо пак я надува половин час, посвири и като се одрямаха всички, решиха, че е време да си ходят. На светлото вървяха вкупом, но като стигнаха тъмните улици, се изгубиха един по един. Кой тръгна на една страна, кой на друга, някак наслуки вървяха, защото, освен че беше тъмно, бяха си и пийнали. До едно време Заяко усещаше, че има човек до себе си, май опекунинът Истрати беше, после опипа с ръце, нямаше ни Истрати, ни дявол.

„Истрати!“ – подвикна той.

Вместо Истрати чу как в тъмното клюводръвец му отвърна: „Кррр!“

„Кррр!“ – рече от своя страна Заяко и се послуша, обаче клюводръвецът не му отговори повече. „Откъде ще знаят те думата чучулига?“ – сети се отново той за писмото, пратено на времето до Аржентина, Кордова-Кантера Сампахо. Веднага след това се сети за Петър Сусов и дори го повика в тъмното, обаче и Петър Сусов не се обади. Премисли, мисълта му се върна назад и се сети, че Петър Сусов си отиде отдавна; не че кой знае каква работа има рано сабаале, ами го е страх от Суса Тинина, щото Суса Тинина може да го окачи на връвчица и да го обеси на

коша за кукуруз, както обеси свраката.

Заяко постоя, поохлади се и се запъти по улицата. Вървеше наслуки, но предполагаше, че улицата ще го изведе точно пред неговата вратница. На няколко пъти улицата извиваше. Заяко се блъскаше в зидовете, намираще отново верния път и продължаваше в тъмнината. Не излезе пред своята вратница, ами се намери зад къщата на Тико ковача. „А! – рече си. – Сега ще хвана тенеца! Да го видя аз за това ли съм го учил да свири на окарина и съм му опекунин, а той да краде нощем кюнци!“ ... Беше убеден, че тенецът се крие на тавана, потърси стълба и се качи, без нито веднъж да се подхлъзне по покрива. Извади три керемиди, откри се тъмна дупка, Заяко влезе смело в дупката.

Стари кошлета и кошници имаше оставени по тавана, препъна се няколко пъти в тях, на края седна в едно кошле върху нещо меко – изглежда, че беше стар полог на квачка – извади окарината от джоба си. „Ако е тука Перуниката – помисли Заяко, – щом ми чуе окарината, не може и той да не се обади със своята окарина. Иначе за какво съм му опекунин и за какво му турих окарината в ковчега? Нали да си я има за из пътя!“

Наду окарината, пръстите заиграха по нея. Надуваше и се заслушваше кога ще се обади малката окарина.

Вместо малката окарина в къщата долу се чу олелия.

„Ако не друго, барем циганите да поизплаша“ – рече си Заяко и пак засвири с окарината. Долу обаче настъпи такава суматоха, че Заяко се принуди да млъкне. Суматохата не трая дълго, къщата стихна внезапно, сякаш опустя. „Бре!“ – рече Заяко и потупа с крак, да види дали ще се обади някой. Никой не се обади. „Тико. Тико бе!“ – извика човекът, но пак никой не се обади.

„Избягали са“ – реши Заяко, тръгна опипом да търси дупката на покрива, не можа да я намери, затова се спусна през дупката на тавана всред стаята на ковача. В стаята нямаше никого, само лампата светеше. Отворената врата го примамва към себе си и човекът излезе навън.

В двора под черницата още стоеше кюнецът от предната нощ. Заяко отиде, та го ритна, после мина под навеса, дето беше духалото и наковалнята, поработи на духалото, намери чук, замахна и удари с все сили наковалнята. Разнесе се оглушителен ек и чукът веднага изхвъркна от ръцете му. „Къде отхвъркна тоя чук?“ – помисли Заяко и се завъртя около себе си да види къде е паднал чукът.

И като се завъртя, изведнъж застина в неудобна, изкривена поза. Косите му настръгнаха.

Човекът изтрезня в един миг и в същия миг светът стана реален за него, притисна го (за малко да го смачка) с цялата си реалност. Той видя отсреща как на стрехата на коша за кукуруз увисна обесен Петър Сусов. Държеше в едната си ръка запален фенер, фенерът се полюляваше. Обесеният висеше надолу и също се полюляваше. До него имаше изправена сенарска ритла, а от другата страна на ритлата висеше и се полюляваше обесената от Суса Тинина сврака. Заяко искаше да извика, не можеше, искаше да се прекръсти, не можеше, ръцете му бяха схванати, па и самият той бе схванат целият. Петър Сусов продължаваше да се люлее и както се люлееше, се отмести, та стъпи на сенарската ритла. Заслиза надолу с фенера, крепеше нещо като кошница, но фенерът осветяваше само колената му, та не можа да разбере какво точно носи. „Ако това е работа на жена му, да го е бесила там, той сега ще я убие“ – заработи мисълта на Заяко и с мисълта се раздвижи и тялото му.

Той изтича бързо през двора, излезе на улицата, влезе на пръсти в съседния двор и се запромъква към осветения прозорец. През една цепнатина зърна вътре да седи Петър Сусов и с ръчна троначка да рони царевича. „Ми че той е ходил да сваля кукуруз от коша – каза си Заяко, – а на мене ми се видя, като че се е обесил горе на стряхата!“ Тъкмо си рече това, и видя женска ръка да се пресяга към кошницата. Ръката беше гола до мишницата, а под мишницата тъмнееше гъста коса. Подир нея се показа лицето на Суса Тинина, сколуфите ѝ бяха уголемени, големите ѝ гърди бяха излезли извън пазвата на ризата и потрепваха при всяко нейно движение. Заяко преглътна, а Суса Тинина порови в кошницата и извади от нея обесената на коша за кукуруз сврака. Откъсна едното крило и го подаде на Петър Сусов. Петър Сусов го взе, захапа го, както си е с перушината, и започна да дъвче. Суса Тинина откъсна другото крило и тя почна да го дъвче заедно с перушината. „Тази е по-крехка“ – каза Суса Тинина, а Петър Сусов поклати глава одобрително, сдъвка крилото и продължи да рони царевича с ръчната троначка. Жената хвана мъртвата сврака за краката, разчекна я, на Заяко почна да му прилошава. Нещо изсъска, човекът погледна нагоре към тавана и видя как се държеше с нокти за гредата една котка. Тя висеше като муха, гледаше свраката и съскаше. Суса Тинина я замери с един сврачи крак, котката се отлепи от гредата и прелетя диагонално през стаята, но Заяко не можа да види къде падна, защото пердето му пречеше.

Прекръсти се и рече: „Боже!“ В тоя миг Петър Сусов се вторачи в прозореца, имаше нещо кучешко в погледа му.

Заяко се изплаши и се отмести.

Обърна се назад, излезе тихо на улицата и тихо си влезе в двора. Котелът с праханта тъмнееше като мравуняк в средата на двора. Заяко го пипна с ръка отвън – беше още топъл. Прозя се, опита по звездите да разбере кое време е, но не можа да разбере. „Къде ли са отишли циганите, завалиите“ – сети се за съседите си и съжали, че се е качвал на тавана и е свирил с окарината.

Бутна вратата да влезе, но тя се отвори само наполовина. Бутна още по-силно, някой рече: „А!“ – и се изправи в тъмното. Тогава вратата се отвори цялата и в полумрака на намаления фитил на газената лампа той видя, че цялата му къща е пълна с народ. „Ти ли си?“ – попита го жена му от леглото и седна, увита в своето американско палто на карета. Извън леглото по целия пръстен под бяха налягали хора, завити с черджета и дрехи. Мярнаха му се глави, уши, боси стъпала, носове, неподстриган врат лъщеше близко до вратата, а пред сами него седеше бос и гологлав в рязания американски гаширизон Тико. Той стискаше под мишница своето майсторско свидетелство, подпечатано с печата на Врачанската занаятчийска камара.

„Тенецът дойде – рече Тико, ама съвсем тихо, за да не събуди спящите. – Всичко живо избяга от къщата и къде да идеме, къде да идеме, айде, викаме, да идеме у комшиите, нали затова са комшии.“

Заяко усети, че виното, изпито през деня, отново почва да се възвръща в главата му, постоя подпрян на рамката на вратата, посъвзе се и като внимаваше да не настъпи някого, взе да се провира към леглото, дето го чакаше седналата Велика. Народът спеше увит с каквото дал бог и подсвиркваше тихо с носове. Заяко се обтегна в леглото, без да се съблича. Велика и тя легна до него, като го наметна с половината палто, пратено от брат й. Заяко тури двете ръце под главата си, загледа се в тавана и се замисли.

Виното постепенно излизаше през кожата му, тялото се успокояваше, сърцето забави ударите си – подготвяше човека за сън. Всички наоколо спяха, човек до човек, задръстили цялата стая. Ето вече и Заяко ще заспи, таванът почва да се смалява над него, остана бяло петно, колкото една капка, но преди да изчезне, петното отведнъж се разшири. Заяко наостри уши, обърна се на едната страна, после на другата страна, после се поизправи, подпрян на двата си лакътя.

В първия миг му се стори, че подсвиркваха спящите с носовете си, но като се ослуша повече, долови, че подсвиркването идваше откъм покрива на къщата. То се засили, а и по покрива се чува стъпки, сякаш горе ходеше човек. Човекът се подхлъзна на едно място, пролази по

билото и седна на самото било. Сега свирката му беше по-ясна и по-силна. Заяко я чуваше много отчетливо.

Не можа да издържи подпрян на лакти, затуй седна в леглото. Съвсем ясно откъм покрива на къщата му се чуваше окарина, нейният глас му беше познат, пръгав глас на съвсем малка глинена окарина. Човекът, дето седеше върху покрива, свиреше, поспираше се да се послуша и пак почваше. Имаше нещо подканящо в неговата свирка. Заяко изстина целият, той позна още в самото начало окарината на Перуниката, но не пося в самото начало да си признае. Малко е да се каже, че го обхвана ужас. Оттук насетне движенията му станаха механически, някой друг движеше ръцете и направляваше действията му и Заяко се подчиняваше безпрекословно на този някой си.

Порови с ръце из джобовете, напипа окарината и задуха в нея, за да поддържа акомпанимента или – както сам казваше на времето – да държи комбата. Свиренето му бе по-скоро духане или въздишка, едва-едва се долавяше звук: „Фю-фю! Фю-фю!“ Окарината горе от покрива изглежда, че го чу, засвири още по-весело и пръгаво. Заяко се заслушваше, гледаше да не изостава от нея, догонваше я и усещаше как все повече и повече всичко в него се вдървява – крака, ръце, тяло, пръсти. По едно време пръстите му тъй се вдървиха, че той можеше да изважда от окарината вече само една-единствена нота, после и нея престана да вади, ръцете изпуснаха глинена окарина, тя се търкули и се разби с трясък на пода.

Половината от спящите наскачаха, скочи и Велика, повдигна фитила на лампата, през това време наставаша и другите цигани. „Какво има, какво има?“ – взеха да се питат един друг. Велика също питаше, но като видя мъжа си как седи в леглото, престана да пита. Заяко бе блед като вар, трепереше и гледаше към тавана. Кога и другите погледнаха към тавана, останаха озадачени, щото върху тавана нямаше нищо. Но като се смълчаха и се послушаха, те чуха, че някой върви по покрива, две или три керемиди се строшиха под нозете му. Оня горе престана да ходи, седна в средата на покрива, чу се шум, сякаш дреха се отриваше в тухла. Изглежда, че оня се облегна на комина. И веднага подир това всички в стаята чуха как горе върху покрива засвири окарина. „Боже! – рече Велика. – Това е тенецът!“

И се прекръсти.

Всички цигани се прекръстиха, кой с лявата, кой с дясната ръка, а едно от децата гледаше възрастните и се прекръсти с двете ръце. Още не бяха свършили да се кръстят, когато чуха, че навън отекна наковалнята:

„Тинн!“ – и един чук забарабани ситно по нея. Метален ек се посипа наоколо, клюводръвците, изглежда, се събудиха, защото един по един почнаха да почукват по черницата и на края сипнаха ситен картеч от дървото: „Кррр!“ Чухалче или човек подвикна откъм реката: „Чуух!“ Сред картеча на клюводръвците, сред ектенето на наковалнята се носеше и мелодията на окарината, игрива и пълна с живот.

Заяко гледаше като втрещен пред себе си, вдигна ръка – изглежда, искаше да каже нещо или да извика – но ни можа да каже, ни пък да извика, а само изхълца. В същия миг долната му устна се разцепи на две по средата и заприлича досущ на заешка устна.

Оттогава му остана и прякорът – Заяко.

КРАЙ

© 1980 Йордан Радичков

Източник: <http://bezmonitor.com>
Сканиране и разпознаване: Виктор, 2002

Публикация:

Йордан Радичков, ПЕДЯ ЗЕМЯ, Разкази

Редактор Цветан Николов

Технически редактор Таня Янчева

Коректор Красимира Костова

Дадена за набор на 13. IX. 1979 г.

Формат 32/84/108 Тираж 30 650 екземпляра

Печатни коли 16 Издателски коли 13,44

Подписана за печат на 16. I. 1980 г. Излязла от печат на 28. I. 1980 г. Цена с подвързия

– 1,93 лв. Цена с подвързия – 1,35 лв.

ДП „9 септември“ – София Поръчка 1302

Профиздат 1980

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/2358>]